

INKLUZIJA I RAZNOLIKOST

U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

**PROGRAM STRUČNOG
USAVRŠAVANJA PROFESIONALACA U
PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU**

MATERIJALI ZA PRIPREMU TRENINGA

PREDGOVOR

Ovaj dokument je rezultat zajedničkog rada partnerskih organizacija iz Bosne i Hercegovine, Njemačke, Italije, Poljske i Španije u okviru projekta "INDEAR – Inkluzija i raznolikost u predškolskom odgoju i obrazovanju" (projekat br: KA220 BY 23 25 161951) (u daljem tekstu: INDEAR). Projekt INDEAR ima za cilj promovisanje inkluzije i raznolikosti u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje djece kroz osnaživanje profesionalaca putem usvajanja znanja i vještina potrebnih za odgovaranje na aktuelne društvene trendove: intenzivne migracijske tokove (npr. izazvane ratnim sukobima kao što je rat u Ukrajini), nove porodične forme i sl. Fokus je na sposobnosti pružanja podrške djeci koja se nalaze u nepovoljnim situacijama te prenošenju zajedničkih evropskih vrijednosti, s posebnim naglaskom na građanski angažman i participaciju.

Terminološko korištenje muškog ili ženskog roda u ovom dokumentu podrazumijeva uključivanje oba roda.

Sadržaj

Uvod	1
Struktura i svrha materijala za pripremu treninga	6
Fleksibilnost u implementaciji	7
Modul 1: Kultura	8
Tematska jedinica 1.1. Prepoznavanje, razumijevanje i podsticanje jednakosti i kulturne raznolikosti	8
Teorijski uvod	8
Resursi za čitanje	11
Resursi za aktivnosti	12
Reference	16
Tematska jedinica 1.2. Aspekti migracija i njihov uticaj na kulturu	17
Teorijski uvod	17
Resursi za čitanje	21
Resursi za aktivnosti	22
Reference	27
Tematska jedinica 1.3. Prevazilaženje stereotipa, predrasuda i diskriminacije	27
Teorijski uvod	27
Resursi za čitanje	32
Resursi za aktivnosti	33
Reference	50
Tematska jedinica 1.4. Uvažavanje kulturne sigurnosti	45
Theory Input	51
Resources for further reading	53
Activity resources	54
References	60
Teaching unit 1.5. Promoting opportunities provided by cultural diversity in practice	61
Teorijski uvod	61
Resursi za čitanje	64
Resursi za aktivnosti	65
Reference	70

Modul 2: Rodni identitet i seksualna orijentacija	71
Tematska jedinica 2.1. Razumijevanje razlika između rodnog identiteta i seksualne orijentacije	71
Teorijski uvod	71
Resursi za čitanje	76
Resursi za aktivnosti	77
Reference	86
Tematska jedinica 2.2. Legitimizacija različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta unutar porodica	86
Teorijski uvod	86
Resursi za čitanje	92
Resursi za aktivnost	93
Reference	107
Tematska jedinica 2.3. Promjena u razumijevanju: od predrasuda, stereotipa i diskriminacije do poštovanja	108
Teorijski uvod	108
Resursi za čitanje	109
Resursi za aktivnosti	110
Reference	114
Tematska jedinica 2.4. Metode za kreiranje emocionalno podržavajućeg okruženja	115
Teorijski uvod	115
Resursi za čitanje	118
Resursi za aktivnosti	119
Reference	124

Modul 3: Trauma	125
Tematska jedinica 3.1. Razumjevanje traume i njenih posljedica, obrazaca ponašanja i simptoma kod djece	125
Teorijski uvod	125
Resursi za čitanje	128
Resursi za aktivnosti	129
Reference	134
Tematska jedinica 3.2. Kontekst i trauma izazvana prisilnim raseljavanjem	135
Teorijski uvod	135
Resursi za čitanje	137
Resursi za aktivnosti	138
Reference	141
Tematska jedinica 3.3. Razumijevanje porodice u krizi	142
Teorijski uvod	142
Resursi za čitanje	146
Resursi za aktivnosti	147
Reference	154
Tematska jedinica 3.4. Uspostavljanje povjerenja i empatičnog odnosa sa traumatizovanom djecom i porodicama	155
Teorijski uvod	155
Resursi za čitanje	158
Resursi za aktivnosti	159
Reference	166
Tematska jedinica 3.5. Važnost samosvjesti i brige o sebi kod profesionalaca	167
Teorijski uvod	167
Resursi za čitanje	170
Resursi za aktivnosti	171
Reference	177

Uvod

Materijali za pripremu treninga – Program stručnog usavršavanja profesionalaca u predškolskom odgoju i obrazovanju su razvijeni kao sastavni dio Kurikuluma za Program stručnog usavršavanja "Inkluzija i raznolikost: kultura, rodni identitet i seksualna orijentacija i trauma".

Ovaj dokument sadrži sveobuhvatne materijale za pripremu treninga, s ciljem da trenere opremi znanjem i resursima potrebnim za izvođenje efektnih edukacijskih sesija. Materijali su pažljivo osmišljeni kako bi bili u skladu s ciljevima i strukturom kurikuluma, nudeći korisne uvide i praktične strategije za organizirano i obogaćujuće iskustvo učenja za sve polaznike.

Usklađeni s kurikulumom i fokusirani na ključna područja profesionalnog razvoja, ovi materijali imaju za cilj podržati trenere u pripremi i realizaciji kvalitetnih treninga s ciljem profesionalnog usavršavanja profesionalaca u predškolskom odgoju i obrazovanju. Kroz kombinaciju teorijskih uvida, prijedloga za dodatno čitanje i praktičnih vježbi, treneri će biti dobro pripremljeni za vođenje edukacija koje unapređuju vještine i kompetencije profesionalaca u predškolskom odgoju i obrazovanju, čime se u konačnici doprinosi dobrobiti djece i zajednica u kojima djeluju.

STRUKTURA I SVRHA MATERIJALA ZA PRI- PREMU TRENINGA

Materijali sadržani u ovom dokumentu organizirani su tako da obuhvataju podteme unutar tri ključna područja: kultura, rodni identitet i seksualna orijentacija, te trauma. Svaka podtema predstavljena je kroz ravnotežu između teorijskog sadržaja i praktične primjene, te uključuje:

- **Teorijski uvod:**

Za svaku podtemu materijali nude teorijsku osnovu koje pomažu trenerima da se upoznaju s osnovnim pojmovima. Ovo temeljno znanje je ključno kako bi treneri mogli efikasno prenijeti značaj i složenost svake teme polaznicima kursa.

- **Resursi za čitanje:**

U cilju kontinuiranog profesionalnog razvoja, svaka podtema uključuje preporuke za dodatnu literaturu. Ove preporuke usmjeravaju trenere ka dodatnim izvorima, omogućujući im da prodube svoje razumijevanje i ostanu u toku s najnovijim dostignućima u svojoj oblasti.

- **Resursi za aktivnosti:**

Za svaku podtemu predviđene su tri praktične aktivnosti/vježbe. Ove aktivnosti su osmišljene za korištenje tokom treninga, s ciljem podsticanja interaktivnog i iskustvenog učenja. Uključivanjem polaznika u praktične aktivnosti, treneri mogu pomoći u primjeni teorijskih pojmova u stvarnim kontekstima, čime se unapređuju njihove vještine i kompetencije.

FLEKSIBILNOST U IMPLEMENTACIJI

Uvažavajući raznolikost konteksta u kojem djeluju profesionalci u predškolskom odgoju i obrazovanju, materijali u ovom dokumentu osmišljeni su s posebnom pažnjom na fleksibilnost. Bilo da se koriste u okviru univerzitetskih i srednjoškolskih stručnih (VET) programa, stručnog usavršavanja profesionalca u institucijama ili obuke budućih profesionalaca, sadržaj se može prilagoditi specifičnim potrebama i okolnostima. Ova prilagodljivost omogućava da program ima širok i značajan uticaj u različitim obrazovnim i predškolskim ustanovama.

Zahvaljujući dostupnosti različitih alata i resursa, trener može prilagoditi i osmisлити trening usavršavanja koji će profesionalce osnažiti kroz usvajanje znanja i vještina potrebnih za kreiranje podsticajnog i inkluzivnog okruženja za učenje.

Trenerima se preporučuje da prilagode aktivnosti tokom treninga tako da odražavaju nacionalni kontekst. To može podrazumijevati kontekstualizaciju resursa za aktivnosti kroz modifikaciju primjera, studija slučaja i drugih sadržaja kako bi bili relevantni i bliski lokalnoj stvarnosti. Kod prezentacije teorijskog sadržaja, kontekstualizacija bi se prvenstveno trebala fokusirati na usklađivanje sa nacionalnim zakonodavnim okvirom, politikama i lokalno prihvaćenim definicijama.

Takođe, preporučuje se da treneri pozovu stručnjake iz određenih oblasti da učestvuju kao ko-treneri ili gostujući predavači. Njihovo specijalizirano znanje i praktično iskustvo mogu značajno obogatiti proces učenja i ponuditi dragocjene uvide vezane za specifične teme.

MODULES

MODUL 1: KULTURA

TEMATSKA JEDINICA 1.1.

PREPOZNAVANJE, RAZUMIJEVANJE I PODSTICANJE JEDNAKOSTI I KULTURNE RAZNOLIKOSTI

TEORIJSKI UVOD

Iz naučne perspektive, kulturna raznolikost se u početku objašnjavala kulturom, koja ima brojne dimenzije i globalne konotacije. Na primjer, „Sociologija generalno definiše kulturu kao obuhvatanje zajedničkih karakteristika i ideja o sebi (npr. sistemi vjerovanja, ponašanja i običaji povezani s artefaktima, simbolima ili društvenim normama) unutar šireg spektra grupe, zajednice ili nacije. Svaki nivo povezanosti (npr. etnička pripadnost, zajednica, nacionalnost) može predstavljati veoma različite i složene kulturne običaje.“ (Fiedler, 2020.)

Generalno, možemo reći da se kulturna raznolikost odnosi na uvažavanje činjenice da društvo uključuje mnogo različitih grupa sa različitim interesima, vještinama, sposobnostima, talentima i potrebama. Pored toga, ona se odnosi i na prepoznavanje da ljudi u društvu mogu imati različita vjerska uvjerenja i seksualne orijentacije (Young Scot Enterprise, 2022.).

Utjecaj kulturne raznolikosti na razvoj i učenje djece:

TEORIJSKI UVOD

- **Promoviše globalnu svijest:** Rano izlaganje različitim kulturama i porijeklima pomaže djeci da razviju globalnu perspektivu. Uči ih da postoje različiti načini života izvan njihove neposredne okoline, njegujući radoznalost i empatiju.
- **Izgrađuje inkluzivnost:** Promovisanje kulturne raznolikosti u učionici stvara inkluzivnu atmosferu u kojoj se sva djeca osjećaju dobrodošlo i cijenjeno, bez obzira na njihovu etničku, rasnu ili kulturnu pozadinu.
- **Smanjuje predrasude i stereotipe:** Rana izloženost djece različitim kulturama doprinosi razbijanju stereotipa i predrasuda. Kada djeca od malih nogu vide da osobe različitog porijekla mogu biti njihovi prijatelji i učitelji, manja je vjerovatnoća da će razviti negativne stavove i predrasude prema drugima.

KOGNITIVNI RAZVOJ

- **Poboljšava kognitivnu fleksibilnost:** Izloženost različitim kulturama i jezicima poboljšava kognitivnu fleksibilnost – prebacivanje između koncepata i prilagođavanje novim situacijama. Ova vještina je ključna za rješavanje problema i kritičko razmišljanje.
- **Jača jezičke vještine:** Učenje o različitim jezicima i stilovima komunikacije poboljšava jezički razvoj. Višejezična okruženja mogu biti posebno korisna za usvajanje jezika i kognitivni rast.
- **Podstiče kreativnost:** Izloženost različitim kulturama podstiče kreativnost. Djeca su sklonija razmišljanju izvan okvira, razvijanju inovativnih ideja i imaju širu perspektivu u rješavanju problema.

SOCIJALNI RAZVOJ

- **Podstiče empatiju:** Razumijevanje i uvažavanje kulturne raznolikosti pomaže djeci da razviju empatiju i suosjećanje. Uče da posmatraju svijet iz različitih perspektiva, što je ključno za uspostavljanje zdravih međuljudskih odnosa.
- **Uči poštovanju:** Učenje o različitim kulturama usađuje poštovanje prema tuđim uvjerenjima i običajima. Podstiče djecu da se prema svima ponašaju s ljubaznošću i uljudnošću.
- **Poboljšava komunikaciju:** Izloženost različitim kulturama poboljšava komunikacijske vještine. Djeca postaju vještija u slušanju, tumačenju neverbalnih znakova i efikasnom izražavanju (The Nest Schools, 2024).

PRIPREMA ZA MULTIKULTURALNO DRUŠTVO

(The Nest Schools, 2024)

- **Priprema za stvarni svijet:** Rano izlaganje djeteta multikulturalnoj raznolikosti olakšava djetetov razvoj u multikulturalnom društvu.
- **Globalno građanstvo:** Obrazovanje koje uzima u obzir multikulturalni kontekst razvija osjećaj globalnog građanstva, shvatajući da smo svi dio većeg, međusobno povezanog svijeta. Ovaj pristup podstiče ljude da se uključe u globalna pitanja i probleme i promovišu pozitivne promjene.
- **Ekonomске koristi i koristi za radnu snagu:** Među vještinama koje su sve traženije na tržištu rada su i interkulturalne kompetencije. Stoga, izloženost interkulturalnoj raznolikosti od najranije dobi može djeci dati konkurentsku prednost na budućem tržištu rada.

KULTURNA RAVNOPRAVNOST U KONTEKSTU OBRAZOVANJA I BRIGE O DJECI

(Brightwheel blog, 2024)

U ranom djetinjstvu djeca imaju priliku doživjeti raznolikost kultura, spolova, religija, sposobnosti, interesa i mnogo toga drugog. Pod uticajem ove multikulturne raznolikosti, djeca su svjesnija predrasuda i stereotipa nego što bismo to mogli pretpostaviti.

Do pete godine života djeca su sve više svjesna određenih osobina, stereotipa, društvenog statusa i karakteristika vezanih za rasu na osnovu onoga što su naučila od ljudi i okruženja oko sebe. Djeca upijaju svijet u kojem odrastaju. Oni imitiraju ono što vide ili čuju. Stoga, rani odgoj i obrazovanje igra značajnu ulogu u promoviranju raznolikih, pravednih i inkluzivnih okruženja za učenje te u prevladavanju rasizma i predrasuda koji su danas rasprostranjeni.

U nastavku su navedene strategije koje treba uzeti u obzir prilikom uključivanja principa raznolikosti, jednakosti i inkluzije u nastavni plan i program za predškolski odgoj i obrazovanje (Brightwheel blog, 2024):

- **„Osmislite aktivnosti koje omogućavaju djeci da podijele detalje o tome ko su, svojoj kulturi i porijeklu.** Djeca će se upoznati s činjenicama o različitim etničkim grupama, kulturnim tradicijama, religijama, spolovima, tipovima porodica, fizičkim sposobnostima i još mnogo toga.“
- **Obezbijedite razne knjige, lutke, igračke i materijale za učenje koji ističu likove s različitim porijeklom, mentalnim i fizičkim kvalitetama, religijama i drugim razlikama.**
- **Dajte prioritet vrijednostima raznolikosti, jednakosti i inkluzije u svojim nastavnim planovima.** Način na koji strukturirate svoj kurikulum i metode poučavanja može uticati na to kako djeca uče o raznolikosti, jednakosti i inkluziji. Na primjer, Reggio Emilia pristup ima za cilj osigurati da svako dijete osjeti pripadnost. Također nastoji ojačati njihov osjećaj identiteta kao pojedinca. Ovaj pristup može podstaći prihvatanje i uključivanje, uzimajući u obzir njihove jedinstvene potrebe, stilove učenja i fizičke sposobnosti.
- Planirajte proslave, poput praznika, koje odražavaju raznolikost djece u vašem programu. **Predstavite i uključite sve kulturne pozadine djece u sve aktivnosti, od dekoracija do hrane koju poslužujete.**
- **Uključite lekcije i aktivnosti koje slave i priznaju doprinose i dostignuća ljudi iz različitih kulturnih sredina.** (Brightwheel blog 2024)

Društvene nepravde i strukturne barijere koje mogu ometati jednake mogućnosti za svu djecu povezane s njihovim kulturnim porijeklom (Lachowicz, 2015.,p.17)

Dijete koje se preseli u novu državu obično doživljava fenomen koji se naziva: kulturni šok. To je posljedica susreta s nepoznatom kulturom. Promjena mjesta boravka obično izaziva niz intenzivnih emocija. Svaki član porodice može na drugačiji način doživjeti gubitak osjećaja sigurnosti, strah od novog i potrebu da se pronađe na novom mjestu. To je prirodan fenomen, ali pružanjem podrške djetetu i porodici moguće je olakšati i ubrzati proces prilagođavanja.

Teškoće u adaptaciji djeteta koje dolazi iz različite kulture (Wysocka, 2022):

- jezička barijera,
- traumatična iskustva,
- kulturni šok,
- nedostatak motivacije za učenje,
- osjećaj usamljenosti i zbunjenosti,
- drugačiji stav prema običajima i pravilima,
- nedostatak prihvatanja od strane vršnjaka,
- različiti stavovi prema nastavnicima razvijeni u prethodnom obrazovnom sistemu,
- razlike u školskom znanju i vještinama.

RESURSI ZA ČITANJE

- Catarci, M. & Fiorucci, M. (2015) *Intercultural Education in the European Context – Theories, Experiences, Challenges*. London: Routledge.
- Baldock, P. (2010) *Understanding Cultural Diversity in the Early Years*. SAGE.
- Dhakshayene, H., & Anneli, J. (2013) *Cultural diversity in organizations: A study on the view and management on cultural diversity*. Master thesis. Umeå School of Business and Economics.
- Yuko, I. (2013) 'Multicultural children's literature and teacher candidates' awareness and attitudes toward cultural diversity', *International Electronic Journal of Elementary Education*, 5(2), pp. 185–198.
- Sharp, R. G. (1991) 'Cultural diversity and treatment of children', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(6), pp. 799–812.

RESURSI ZA AKTIVNOSTI

1.1.1. Naziv aktivnosti	Kulturne tradicije		
Svrha aktivnosti	Aktivnost će promovirati kulturnu raznolikost. Učesnici iz različitih zemalja ili kultura imat će priliku predstaviti tradicije mjesta iz kojeg dolaze i učiti o kulturi i historiji različitih zemalja. Također će razviti poštovanje prema kulturnoj raznolikosti, kao i socijalne vještine (timski rad, komunikacija).		
Ishodi učenja	■ Prepoznati vlastite praznine u znanju o pojedinačnim kulturama ■ Uključiti se u otvoren i pun poštovanja dijalog kako bi učili jedni od drugih i premostili kulturne razlike ■ Podsticati prilike za interakciju i uključivanje ljudi iz različitih sredina. ■ Identifikovati osnovne informacije vezane za druge kulture, tradicije i porijekla		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☒ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo
Vremenski okvir	40 minuta		
Potrebni materijali	Papiri, markeri		
Upute za realizaciju aktivnosti			
1. Zamolite svakog učesnika da predstavi tradiciju iz kulture svoje zemlje ili regije. Ako ima ljudi iz iste zemlje, mogu to učiniti u grupama. 2. Potaknite ih da govore o tome kako se ta tradicija prenosila s generacije na generaciju. Pozovite grupe/pojedince da budu kreativni u kreiranju prezentacije (poster, igranje uloga, itd.). 3. Pozovite svaku grupu/pojedince da predstavi svoj rad. 4. Obezbijedite vrijeme za pitanja i diskusije. Zamolite sve učesnike da podijele svoja iskustva sa grupom. 5. Moderirajte diskusiju postavljanjem sljedećih pitanja: ■ Šta si naučio od drugih što ranije nisi znao? ■ Kako se ovi kulturni elementi mogu uključiti u predškolski rad? ■ Koje su prednosti izlaganja djece višestrukim kulturama? ■ Zašto je kulturno razumijevanje važno?			
Comments	■ Razmislite o važnosti vrednovanja raznolikosti kako biste promovirali inkluzivnost. Osim toga, možete potaknuti grupu da pronađe načine na koje mogu koristiti različite kulturne prakse u svom radu s djecom i odraslima. ■ Ako grupa nema kulturnu raznolikost, pozovite učesnike da odaberu jednu kulturnu tradiciju, istraže je i predstave je grupi.		

1.1.2. Naziv aktivnosti	Multikulturalna umjetnost i zanati		
Svrha aktivnosti	Aktivnost će promovirati kulturnu raznolikost i sposobnost komunikacije i saradnje unutar multikulturalne grupe. Učesnici mogu učiti o kulturi i historiji različitih zemalja i učiti jedni od drugih.		
Ishodi učenja	■ Identifikovati osnovne informacije vezane za druge kulture, tradicije i porijekla ■ Provoditi samorefleksiju u kontekstu rada u interkulturalnoj obrazovnoj zajednici ■ Uključiti se u otvoren i pun poštovanja dijalog kako bi učili jedni od drugih i premostili kulturne razlike ■ Podsticati prilike za interakciju i uključivanje ljudi iz različitih sredina.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☒ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☒ Drugo: <u>Umjetničko djelo</u>
Vremenski okvir	40 minuta		
Potrebni materijali	Kreativni pribor za svakog učesnika, kao što su papir, boje, markeri itd.		
Upute za realizaciju aktivnosti			
1. Podijelite učesnike u grupe. Grupu možete podijeliti nasumično. Pripremite kartice u tri boje. Svaki učesnik izvlači jednu boju i formira grupu sa učesnicima koji su izvukli istu boju. 2. Dajte svakoj grupi pribor za rad i ohrabrite ih da stvore multikulturalno umjetničko djelo na osnovu mjesta iz kojeg dolaze. To može biti mural, kolaž ili neka druga vrsta umjetničkog djela. 3. Navedite primjere multikulturalnih umjetničkih djela za inspiraciju (primjeri se nalaze ispod, slobodno dodajte još). 4. Svaka grupa utvrđuje koncept svog rada, bira tehniku i temu za rad – na primjer, može uključivati simbole, karakteristične spomenike, hranu, specifične običaje, pejzaže. Važno je da učesnici ispričaju drugima o mjestu iz kojeg dolaze, šta je posebno karakteristično, šta ga čini jedinstvenim.			
Primjeri:			
1. Napravite svoju hamsu https://www.globalmousetravels.com/make-your-own-hamsa-hand-hand-of-fatima/ (Napravite svoju Hamsa ruku / Fatiminu ruku) https://www.youtube.com/watch?v=h6T_AUdGqN8 (Kako napraviti ukras u obliku hamse od papira: Uključeni besplatni predlošci)			

2. Globalna mapa hrane
https://stockcake.com/i/global-food-map_1652960_1216815
3. Kolaž svjetskih znamenitosti
<https://www.istockphoto.com/pl/zdj%C4%99cie/%C5%9Bwiatowe-zabytki-kola%C5%BC-z-dj%C4%99%C4%87-wyzolowany-na-bia%C5%82ym-tle-podr%C3%B3%C5%BCy-turystyki-i-nauki-na-gm698900018-129472515>
5. Kada grupe završe svoj rad, zamolite ih da ga predstave ostalim grupama.
6. Svakoj grupi možete postaviti sljedeća pitanja:
 - Kako ste uspostavili koncept svog rada? Jeste li identifikovali faze u razvoju rada?
 - Kako ste podijelili zadatke među učesnicima?
 - Šta ti je bilo lako?
 - Jeste li se suočili s nekim poteškoćama?
 - Šta vam je stvaralo najviše poteškoća?
 - Šta vas je iznenadilo tokom rada?
 - Šta si naučio od drugih što ranije nisi znao?

Komentari

Podijelite s učesnicima da se ova aktivnost može koristiti s djecom. Sljedeći primjeri umjetničkih djela mogu se koristiti za inspiraciju:

<https://pl.pinterest.com/pin/82612974409224154/> (Obranite se od uroka ovim hamsa rukotvorinama za djecu)

<https://pl.pinterest.com/pin/82612974409226805/> (Praznici širom svijeta – rukotvorine: Prekrasno vitražno staklo)

<https://pl.pinterest.com/pin/82612974408610431/> (Napravite multikulturalne papirne lutke)

1.1.3. Naziv aktivnosti	Čak i ako smo različiti, možemo imati nešto zajedničko – slaviti jednakost i kulturnu raznolikost		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže da se pokaže da uprkos našim razlikama, možemo imati mnogo toga zajedničkog. Vježba se može koristiti kao zagrijavanje za međusobno upoznavanje i izgradnju prijateljske atmosfere.		
Ishodi učenja	■ Provoditi samorefleksiju u kontekstu rada u interkulturalnoj obrazovnoj zajednici ■ Uključiti se u otvoren i pun poštovanja dijalog kako bi učili jedni od drugih i premostili kulturne razlike ■ Podsticati prilike za interakciju i uključivanje ljudi iz različitih sredina.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☒ Drugo: <u>Umjetničko djelo</u>
Vremenski okvir	40 minuta		
Potrebni materijali	slike s različitim aktivnostima u slobodno vrijeme, dodatne male kartice, veliki papiri za svakog učesnika, bojice, olovke		
Upute za realizaciju aktivnosti			
1. Podijelite učesnike u parove (npr. odabirom istih boja ili brojeva). 2. Uputite jednog učesnika iz para da legne na veliki komad papira. Drugi učesnik treba da ocrta njegov oblik na papiru. I obrnuto. 3. Uputite svakog učesnika da odabere i zalijepi sliku aktivnosti koju voli raditi na svoj nacrtani oblik. Slika aktivnosti mora biti pričvršćena na dio tijela koji je povezan s aktivnošću. Na primjer: Volim jesti, pa lijepim sliku hrane na stomak. Može se odabrati više slika. 4. Papiri sa nacrtanim figurama učesnika ostavljaju se na podu kako bi ih svi učesnici mogli vidjeti. Zamolite učesnike da napišu svoje ime na male komadiće papira i pričvrste ih na aktivnosti predstavljene na nacrtanim oblicima drugih učesnika, koje oni također voli raditi. 5. Na kraju, zamolite svakog učesnika da pokaže svoj poster i pročita imena ljudi s kojima dijeli slična interesovanja. 6. Potaknite diskusiju među učesnicima o aktivnosti postavljanjem sljedećih pitanja: ■ Da li vam je vježba pomogla da uspostavite veze s drugim učesnicima? Posebno s onima koje ne poznajete? U kojoj mjeri? ■ Šta vas je iznenadilo u vezi s ovom vježbom u odnosu na vas same i druge? ■ Jesu li kulturne razlike prepreka u uspostavljanju odnosa? ■ Kako se vježba može koristiti u radu s multikulturalnom grupom? 7. Sumirajte rad učesnika, pokazujući da uprkos našim razlikama imamo mnogo toga zajedničkog			
Komentari	Trener može dati dodatne kartice za crtanje aktivnosti koje nisu bile pokrivene pripremljenim slikama sa aktivnostima u slobodno vrijeme.		

Reference

- Brightwheel blog (2024), Diversity in Early Childhood Education. Dostępno na: <https://mybrightwheel.com/blog/diversity-in-early-childhood-education> (Pristupljeno: 18. juli 2024.)
- Fiedler B. (2020). Behavior, Culture, and Environment: Culture, cultural diversity, and enhanced community health. *Three Facets of Public Health and Paths to Improvements: Behavior, Culture, and Environment* pp. 195–212.
- Lachowicz B. (2015). Uczniowie z różnych kultur w szkole. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa, p.17.
- The Nest Schools (2021), *Embracing Diversity: The Crucial Role Of Cultural Diversity In Early Childhood Education*. Dostępno na: <https://thenestschool.com/blog/embracing-diversity-the-crucial-role-of-cultural-diversity-in-early-childhood-education/> (Pristupljeno: 18. juli 2024.)
- Young Scot Enterprise (2023) *What is Cultural Diversity?* Dostępno na: <https://young.scot/get-informed/what-is-cultural-diversity/> (Pristupljeno: 18. juli 2024.)
- Wysocka M. (2020). *Sam w nowym otoczeniu – trudności ucznia przybywającego z zagranicy oraz sposoby ich pokonywania*. Dostępno na: <https://epedagogika.pl/uczniowie-bez-orzeczenia/sam-w-nowym-otoczeniu-trudnosci-ucznia-przybywajacego-z-zagranicy-oraz-sposoby-ich-pokonywania-3153.html> (Pristupljeno: 19. juli 2024.)

TEMATSKA JEDINICA 1.2.

ASPEKTI MIGRACIJA I NJIHOV UTICAJ NA KULTURU

TEORIJSKI UVOD

Svake godine mnogi ljudi, porodice uključujući i djecu, napuštaju svoje domove i zemlje u potrazi za novim, boljim životom ili sigurnošću. Za neke od njih migracija je stvar slobodnog izbora, dok su drugi na to primorani. Uzimajući u obzir različite okolnosti, migracija može biti (Internet Geography, n.d.):

- „interna, kada se ljudi sele s jednog mjesta na drugo unutar iste zemlje,
- ruralna–urbana: kada se ljudi sele sa sela u gradsko područje,
- urbana–ruralna: kada se ljudi sele iz gradskih područja na selo,
- međunarodna, kada se migranti sele iz jedne zemlje u drugu,
- dobrovoljna, kada migranti sami biraju da se presele,
- prinudna, kada migranti nemaju izbora nego da se presele,
- privremena, kada migrant odlazi na kraći vremenski period,
- trajna, kada se ljudi ne vraćaju nazad”.

Tri faze procesa migracije

Uopšteno, proces migracije odvija se u tri faze (Bhugra i Becker, 2005, p. 19):

- **Prva faza – premigracijska:** uključuje donošenje odluke i pripreme za preseljenje;
- **Druga faza – migracijska:** predstavlja fizičko preseljenje pojedinaca s jednog mjesta na drugo.
- **Treća faza – postmigracijska:** definiše se kao „apsorpcija imigranta unutar društvenog i kulturnog okvira nove zajednice.”

Koji su uticaji migracija

Migracija se smatra i izazovom i prilikom za zemlje odredišta. Migranti, posebno kada je u pitanju kratkoročni efekat, predstavljaju izazov za lokalna tržišta rada. Na primjer, mogu uticati na plate i smanjiti mogućnosti zapošljavanja za lokalne radnike koji su im konkurencija. Međutim, kada se posmatra dugoročni efekat, migranti mogu doprinijeti povećanju proizvodnje i podstaći međunarodnu trgovinu.

Koristi od prisustva migranata ne ogledaju se samo na ekonomskom nivou, već i na kulturnom i društvenom planu.

Pozitivni uticaji migracija (Vazir Group, 2022., Toppr.Guide)

- Širenje tržišta rada – doprinosi smanjenju nezaposlenosti i boljim prilikama za zapošljavanje.
- Povećanje kulturne raznolikosti.
- Popunjavaju se nedostaci u traženim vještinama na tržištu rada.
- Podsticaj lokalnoj ekonomiji.
- Javne službe mogu imati koristi od priliva kvalifikovanog osoblja (npr. ljekara i medicinskih sestara).
- Migracija doprinosi poboljšanju kvaliteta života ljudi.
- Povoljno utiče na društveni život. Ljudi imaju priliku da upoznaju druge kulture, običaje i jezike, što povoljno djeluje na jačanje međuljudskih odnosa i osjećaj zajedništva.
- Migracija kvalifikovanih radnika dovodi do većeg ekonomskog rasta regije.
- Djeca dobijaju bolje prilike za visoko obrazovanje.
- Gustina naseljenosti se smanjuje, a stopa nataliteta opada.

Negativni uticaji migracija (Vazir Group, 2022):

- Povećan pritisak na javne usluge kao što su škole, stanovanje i zdravstvo;
- Prenaseljenost;
- Moguće je postojanje jezičkih i kulturnih barijera;
- Povećan nivo zagađenja;
- Povećan pritisak na prirodne resurse;
- Rasne napetosti i diskriminacija;
- Neuravnotežen odnos spolova – obično migrira više muškaraca.

Brojni izvori ukazuju i na negativne posljedice migracija u zemlji porijekla. Među najvažnijima su (Vazir Group, 2022.):

- Migracija razdvaja porodice;
- Neuravnotežen odnos spolova, jer većinu migranata čine muškarci;
- Migrirati mogu biti obrazovane i kvalifikovane osobe sa traženim kompetencijama, što može negativno uticati na ekonomski razvoj zemlje.
- Migracija dovodi do manjeg broja ljudi koji plaćaju poreze.

UTICAJI MIGRACIJE NA DJECU

Govori se o uticaju migracije na djecu kada ih jedan ili oba roditelja ostave jer odluče da migriraju. Takođe se govori o iskustvu migracije djece kada djeca migriraju zajedno sa roditeljima.

Uticaj migracije na djecu posmatra se na nekoliko nivoa, kao što je prikazano u sljedećoj tabeli (UNICEF, n.d., p. 2):

Djeca koja migriraju sa porodicom	
Migracija unutar zemlje i regionalna migracija	■ Zdravstvene/obrazovne prednosti i nedostaci ■ Djeca kao radna snaga u porodici - Loši i opasni uslovi; - Društvena isključenost ■ Djeca traže neformalni posao - Izložena su riziku na ulici; - Loši i opasni uslovi; - Društvena isključenost.
Međunarodne migracije / tražioci azila i izbjeglice	■ Pristup obrazovanju/zdravstvenoj zaštiti, Diskriminacija/pitanja identiteta, Psiho-socijalni problem; ■ Među-generacijske tenzije; ■ Transnacionalne porodice / postepena i lančana migracija.
Djeca koja su ostavljena	
Kada očevi migriraju	■ Porodice kojima upravljaju žene i siromaštvo; uticaj na obrazovanje i/ili dobrobit djece; ■ Ranljivost domaćinstava; ■ Značaj (novčanih) doznaka u izdržavanju porodica.
Kada majke migriraju	■ Psihosocijalni uticaji na djecu; ■ Zdravlje i obrazovanje djece; ■ Zlostavljanje djece; ■ Utjecaji na podjelu rodni uloga u domaćinstvu; ■ Razdvajanje porodice;
Kada oba roditelja migriraju	■ Utjecaj na dobrobit djece; zdravlje i obrazovanje; ■ Opterećenje za bake, djedove i rodbinu.

Prilagođeno po R. Cortesu na osnovu Whiteheada i Hashima (2005.)

Kulturni uticaji migracije – ključne poruke (StudySmarter, 2022)

- Migracija se smatra ključnim obilježjem čovječanstva. Primjećuje se uticaj migracije ne samo na same migrante, već i na kulturu sredine u kojima se oni nastanjuju.
- Migranti mogu odbijati asimilaciju i uspostaviti etničke enklave i četvrti u područjima gdje su se naselili.
- Migranti mogu prihvatiti asimilaciju i postati dio "kulturnog kotla".
- Neki migranti mogu pokušati da se asimiliraju, ali nikada neće biti u potpunosti prihvaćeni kao članovi dominantne kulture.
- Ksenofobija je povezana s idejom da migranti mogu biti percipirani/tretirani kao prijetnja kulturi; kulturni separatizam odbacuje koncept "kulturnog kotla" i pretpostavlja da kultura, ako želi da opstane, treba biti odvojena od drugih kultura.

Resursi za čitanje

- Eckstein, M., Miklikowska, M., Noack, P. (2021) 'School Matters: The Effects of School Experiences on Youth's Attitudes toward Immigrants', *Journal of Youth Adolescence* 50(11) pp.2208–2223.
- Juang L. Schachner M. (2020) 'Cultural diversity, migration and education', *International Journal of Psychology* 55(5), pp.695–701.
- KidsMathTV (2023) Explain the concept of migration to kids|*Migration lesson for kids* |What is migration?, Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=8OfmRQli4BE> (Pristupljeno: 29. novembar 2024.)
- Together towards inclusion. Toolkit for diversity in the post primary school (2010). Antrim: Inclusion and Diversity Service. Dostupno na: <http://www.elsp.ie/Toolkit%20for%20Diversity%20in%20Post%20Primary%20Schools.pdf>. (Pristupljeno: 30. novembar 2024.)
- Qi,L., Qi,Z., Meng,H., et Ma, Z. (2024) *Comprehensive Analysis of International Migration's Impact on Education and Cultural Exchange*, *International Journal of Education and Humanities* 15(2): pp. 17–20.

Resursi za aktivnosti

1.2.1. Naziv aktivnosti	Uticaj kulture na jezik i hranu		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost će pomoći da se razumije kako druge kulture utiču na različite aspekte naše vlastite kulture i koje su koristi tog uticaja.		
Ishodi učenja	■ Koristiti pozitivno ohrabrivanje i poticaje kako bi se izgradilo samopouzdanje i pružila emocionalna podrška djeci migrantima ■ Prihvatiti različitost, koja je rezultat migracija, u obrazovnom okruženju		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Olovke, papir, internet konekcija (mobilni telefoni)		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Zamolite učesnike da razmisle o riječima i hrani koje su bile pod uticajem drugih kultura ili zemalja (na primjer, u poljskom jeziku riječ „kartofle“ (krompir) dolazi iz njemačkog jezika – Kartoffel). 2. Podijelite listove papira i zamolite učesnike da napišu riječi i vrste hrane koje poznaju, a koje su bile pod uticajem drugih kultura ili zemalja. 3. Zatim ih zamolite da pokušaju objasniti kako su te riječi ili hrana ušle u njihovu kulturu. 4. Uputite ih da, ako je potrebno, koriste internet kako bi pronašli objašnjenje. 5. Nakon petnaest minuta, zamolite svakog učesnika da predstavi svoj rad. 6. Za kraj, zamolite učesnike da istaknu faktore koji utiču na ovu interkulturalnu razmjenu, na primjer: ■ Po vašem mišljenju, koji su uticaji kulture koji utiču na prehrambene navike? (npr. vjerske zabrane i propisi, običaji određene zajednice, način posluživanja hrane tipičan za određeni narod ili regiju, izbor prehrambenih proizvoda i način pripreme jela) ■ Kako su jezik i kultura povezani? ■ Koje historijske i kulturne veze između naroda prepoznajete u svom maternjem jeziku? 7. U drugom dijelu aktivnosti, podijelite učesnike u grupe od 5 do 6 osoba. Svaka grupa treba osmisliti prijedlog (npr. može koristiti metodu mapiranja uma) kako iskoristiti ovu vježbu u radu s djecom, uz navođenje ciljeva (npr. razvoj samopouzdanja, integracija, povezivanje itd.). 8. Nakon određenog vremena, pozovite svaku grupu da predstavi svoj prijedlog i vodite diskusiju.		
Komentari	Izrada postera koji prikazuje proces uticaja je opcionalan.		

1.2.2. Activity name	Novi učenik u razredu – strategije podrške		
Svrha aktivnosti	Vježba je korisna za izgradnju sigurne i prijateljske atmosfere u interkulturalnom razredu, posebno u ranoj fazi.		
Ishodi učenja	■ Pružiti podršku porodicama i djeci u interkulturalnoj interakciji s ciljem jačanja osjećaja prihvaćenosti i poštovanja od strane novog okruženja. ■ Koristiti pozitivno ohrabrivanje i poticaje kako bi se izgradilo samopouzdanje i pružila emocionalna podrška djeci migrantima		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	50 minuta		
Potrebni materijali	Olovke, papiri, markeri		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Podijelite učesnike u 4 manje grupe. Svaka grupa dobija studiju slučaja jednog učenika (u tekstu ispod). Dvije grupe dobijaju isti slučaj. 2. Uputite grupe da analiziraju slučajeve i opišu poteškoće s kojima se suočavaju učenik, roditelji, nastavnici, vršnjaci i školska zajednica. 3. Nakon analize situacije, svakoj grupi dajte zadatak da razvije plan podrške koji uključuje prijedloge aktivnosti na dva nivoa: a. Mikro nivo: učitelj, učenica, vršnjaci b. Mezo nivo: roditelji učenice, zajednica roditelja, školska zajednica 4. Grupe mogu koristiti različite metode (npr. mapa uma) za prikupljanje i organizaciju ideja. 5. Na kraju pozovite grupe da prezentuju svoje ideje, diskutuju o rješenjima, posebno o istim slučajevima koje su analizirale različite grupe. 6. Na kraju rada grupa, postavite pitanja za zajedničku refleksiju: 7. S kakvim se poteškoćama možemo susresti u procesu adaptacije učenika iz druge kulture na školsku zajednicu i na šta posebno trebamo obratiti pažnju? 8. Koje se opšte preporuke mogu izvući na osnovu prezentovanih ideja? SLUČAJ ALEX Alex je rođen u Francuskoj. Sada ima 6 godina. Njegovi roditelji dolaze iz različitih kultura i govore različite jezike. Ova prilično specifična situacija – odrastanje djeteta u višejezičnoj porodici – uticala je na probleme u komunikaciji i načine na koje se dječak snalazi u socijalnom okruženju. Alexova majka je Nigerijka, govori francuski i s mužem komunicira na engleskom, dok je njegov otac iz Bosne i Hercegovine i maternji jezik mu je bosanski jezik. Roditelji međusobno uglavnom komuniciraju na engleskom, dok sa sinom svako govori svojim jezikom. Zbog prirode roditeljskog posla, porodica je često mijenjala mjesto boravka.		

Alex je prvu godinu života proveo u Francuskoj, narednih šest mjeseci porodica je živjela u Njemačkoj (gdje je dječak počeo da pohađa jaslice), sljedeću godinu odrastao je u Austriji. Sa dvije i po godine, s roditeljima dolazi u Bosnu i Hercegovinu, gdje je prvih šest mjeseci bio pod brigom bake (očevom majkom) koja je s njim komunicirala na bosanskom jeziku. Od treće godine Alex počinje da pohađa vrtić. S roditeljima je provodio vrlo malo vremena – što je bilo povezano s njihovim poslovnim obavezama.

Alex rado dolazi u vrtić, ima svoje omiljene igre i interesovanja, često donosi svoje igračke i voli ih dijeliti s drugom djecom. Međutim, dječak ne komunicira s grupom ni na jednom određenom jeziku – njegov govor djeca ne razumiju. Alex ne razumije ni jednostavne instrukcije koje mu zadaje odgajateljica, a djeca ne razumiju njegov govor i ne mogu s njim komunicirati. Počinju da izbjegavaju kontakt s njim, pa mu je teško da pronađe svoje mjesto u grupi.

SLUCAJ MAYA

Maya ima 5 godina i nedavno se sa porodicom doselila u Bosnu i Hercegovinu iz Indonezije. Rođena je u Jakarti, gdje je živjela do preseljenja. Njena majka je Indonežanka i govori indonezijski i engleski, a otac je iz Australije i govori engleski. Roditelji međusobno komuniciraju na engleskom jeziku, dok s Mayom koriste kombinaciju indonezijskog i engleskog.

Porodica se u Bosnu i Hercegovinu doselila zbog očeve poslovne prilike. Ovo je njihov prvi boravak u Evropi i ne poznaju bosansku kulturu, običaje ni jezik. Nastanili su se u većem gradu, ali u dijelu gdje većina stanovnika govori isključivo bosanski.

Maya je upisana u lokalni vrtić. Pokazuje oprez pri interakciji i bivanja u grupi, razumije bosanski jezik i ne prepoznaje mnoge kulturne reference koje su svojstvene ostaloj djeci (poput pjesmica, igara i običaja). Kada pokušava komunicirati, koristi engleski, a ponekad i indonezijski, što ostalu djecu zbunjuje. Također, problem se javlja i za vrijeme jela, jer joj je hrana koja je servirana u vrtiću nepoznata i većinu odbija da jede.

Odgajateljice primjećuju da Maya ima razvijene socijalne vještine i da pokazuje interes za kreativne aktivnosti, posebno za ples i crtanje. Međutim, u aktivnostima koje zahtijevaju verbalnu saradnju, brzo se povlači. Djeca iz grupe u početku su bila znatiželjna, ali kako nisu mogli lako uspostaviti komunikaciju, počeli su je manje uključivati u zajedničke igre.

Roditelji su svjesni izazova i žele da Maya što prije nauči bosanski, ali su zabrinuti jer ni sami ne govore taj jezik i ne znaju kako da joj pomognu u učenju i integraciji.

Komentari

/

1.2.3. Activity name	Putovanje u moju zemlju		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže učesnicima da se opuste i umire. Takođe je korisna za izgradnju sigurne i podržavajuće atmosfere u grupi.		
Ishodi učenja	■ Pružiti podršku porodicama i djeci u interkulturalnoj interakciji s ciljem jačanja osjećaja prihvaćenosti i poštovanja od strane novog okruženja ■ Koristiti pozitivno ohrabrivanje i poticaje kako bi se izgradilo samopouzdanje i pružila emocionalna podrška djeci migrantima		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	45 minuta		
Potrebni materijali	Opcija A: prostorija bez stolica i klupa, s tepihom. Opcija B: list papira i bojice.		
Upute za realizaciju aktivnosti	Opcija A: 1. Zamolite grupu da legne na pod (ako je moguće, da formiraju krug) i zatvore oči. 2. Zamolite učesnike da zamisle neko mjesto iz svoje zemlje koje im je drago. To može biti uspomena s odmora, mjesto gdje su se opuštali, npr. na moru, u planinama, pored jezera. Uzmite vremena i mirnim glasom im pomozite da se povežu s tom slikom. 3. Zamolite svakog učesnika da ispriča o tom mjestu, da ga imenuje, kaže gdje se nalazi, opiše pejzaž i šta je tamo radio/la. 4. Na kraju, pitajte učesnike kako im je bilo da podijele svoju uspomenu? Kako im je bilo slušati različite uspomene, gdje bi voljeli otići (birajući mjesta koja su pomenuta)? Zašto? Opcija B: 1. Zamolite učesnike da zamisle neko mjesto iz svoje zemlje koje im je drago. To može biti uspomena s odmora, mjesto gdje su se opuštali, npr. na moru, u planinama, pored jezera. 2. Podijelite učesnicima papire i bojice. 3. Svaki učesnik priča o tom mjestu, imenuje ga, kaže gdje se nalazi, opiše pejzaž i šta je tamo radio/la. 4. Zamolite ostale učesnike da nacrtaju opisano mjesto na osnovu priče koju čuju. 5. Na kraju, zamolite učesnike da naprave izložbu crteža i upitajte da li crteži odražavaju mjesta koje je svako opisivao. Također ih pitajte kako im je bilo pričati priču, kako im je bilo crtati tu priču, kako su se osjećali? Pitajte ih gdje bi voljeli otići (birajući među pomenutim mjestima)? Zašto? 6. Za završnu diskusiju postavite sljedeća pitanja: ▪ U kojoj mjeri se ova vježba može koristiti u radu s djecom iz različitih kultura? ▪ Koje bi izmjene nastavnici predložili kako bi se vježba prilagodila potrebama i izazovima multikulturalne grupe? ▪ Može li se ova vježba koristiti i za uključivanje roditelja u zajednicu?		
Komentari	/		

Reference:

- Bhugra, D. and Becker, M. (2005) *Migration, cultural bereavement and cultural identity*. World Psychiatry. 4(1) pp. 18–24. Dostupno na: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1414713/> (Pristupljeno: 4. decembar 2024.)
- Embrace (2022) *The pros and cons of migration*. Dostupno na: <https://www.embraceni.org/migration/the-pros-and-cons-of-migration/> (Pristupljeno: 8. decembar 2024.)
- Internet Geography (n.d.) *What is migration and why do people migrate?* Dostupno na: <https://www.internetgeography.net/igcse-geography/population-and-settlement-igcse-geography/what-is-migration-and-why-do-people-migrate/> (Pristupljeno: 19. august 2025.)
- Study Smarter (2022) *Cultural Effects of Migration*. Dostupno na: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/human-geography/population-geography/cultural-effects-of-migration/> (Pristupljeno: 5. decembar 2024.)
- Toppr E-learning platform (n.d.) *Migration and Its Effects*. Dostupno na: <https://www.toppr.com/guides/evs/no-place-for-us/migration-and-its-effects/> (Pristupljeno: 4. decembar 2024.)
- UNICEF (n.d.) *Children and Migration*. Dostupno na: https://www.gfmd.org/sites/g/files/tmzbd11801/files/documents/gfmd_brussels07_contribution_unicef_children_and_migration_en.pdf (Pristupljeno: 14. decembar 2024.)
- Vazir Group (2022) *Impacts of Migration Around The Globe*. Dostupno na: <https://www.vazirgroup.com/news/impacts-of-migration-around-the-globe/> (Pristupljeno: 4. decembar 2024.)

TEMATSKA JEDINICA 1.3.

PREVAZILAŽENJE STEREOTIPA, PREDRASUDA I DISKRIMINACIJE

TEORIJSKI UVOD

Prevazilaženje stereotipa, predrasuda i diskriminacije ostaje izazovno u raznolikim društvima. Ove duboko ukorijenjene pojave oblikuju percepcije i ponašanja prema pojedincima na osnovu društvenih kategorija. Stereotipi – pojednostavljeni stavovi o određenim grupama – vode ka predrasudama i diskriminatornim postupcima. Rješavanje ovih problema ključno je za izgradnju inkluzivnog okruženja koje cijeni jedinstvene identitete. U odgoju i obrazovanju predškolske djece, rano suočavanje s predrasudama je od suštinskog značaja za odgajanje generacije koja prihvata različitosti i zalaže se za socijalnu pravdu.

Razumijevanje društvenih dinamika zahtijeva razlikovanje između stereotipa, predrasuda i diskriminacije:

- **Stereotip:**

Generalizovana uvjerenja o nekoj grupi (npr. „Svi stariji ljudi se loše snalaze s tehnologijom“).

- **Predrasuda:**

Negativni stavovi prema nekoj grupi (npr. „Ne volim starije ljude jer su van vremena“).

- **Diskriminacija:**

Negativne radnje zasnovane na predrasudama (npr. „Neću zaposliti starije osobe jer vjerujem da se ne snalaze s tehnologijom“).

Prepoznavanje ovih razlika je ključno za suzbijanje njihovih negativnih posljedica. Stereotipi mogu dovesti do predrasuda, koje potom mogu rezultirati diskriminacijom. Borba protiv ovih pojava zahtijeva djelovanje na njihov uzrok. One značajno utiču na pojedince, kako na ličnom, tako i na profesionalnom nivou, oblikujući ponašanja, stavove i opće blagostanje (Dovidio, Hewstone i Esses, 2010).

Uticaji ugnjetavanja, rasizma, diskriminacije i stereotipizacije na pojedinca i društvo su duboki i dalekosežni. Rješavanje ovih problema zahtijeva koordinirane napore na individualnom, organizacijskom i društvenom nivou kako bi se izgradilo inkluzivno, pravedno i ravnopravno društvo.

Uticaj na pojedinca

■ Psihološki i emocionalni efekti:

Ugnjetavanje i rasizam izazivaju značajan psihološki stres, što može dovesti do anksioznosti, depresije, niskog samopouzdanja i hroničnog stresa. Ovi problemi mogu postati dugoročni izazovi za mentalno zdravlje, narušavajući osjećaj identiteta i pripadnosti.

■ Posljedice po fizičko zdravlje:

Hronični stres uzrokovan rasizmom i diskriminacijom može dovesti do povišenog krvnog pritiska, srčanih oboljenja i oslabljenog imuniteta. Pripadnici rasnih manjina često se suočavaju s nejednakim pristupom zdravstvenoj zaštiti, što dodatno pogoršava njihovo zdravstveno stanje.

■ Društveni i međuljudski odnosi:

Rasizam i diskriminacija narušavaju lične odnose, što može dovesti do izolacije i nepovjerenja. Kulturno nepovjerenje otežava razvoj zdravih međuljudskih odnosa i društvenih mreža.

■ Ekonomski i životni uticaji:

Diskriminacija utiče na ekonomsku stabilnost jer rasne predrasude mogu dovesti do uskraćivanja zaposlenja ili napredovanja, čime se ugrožava finansijska sigurnost. Takav ekonomski pritisak ograničava mogućnosti za lični i profesionalni razvoj, uzrokujući dodatni stres.

Uticaj na društvo

Diskriminacija i stereotipi takođe imaju široke i štetne posljedice na društvo, utiču na pojedince, zajednice i institucije na različite načine:

- **Društvene podjele i konflikti:**

Diskriminacija doprinosi društvenim podjelama i sukobima stvarajući prepreke između različitih grupa, što vodi do napetosti, netrpeljivosti, pa čak i nasilja.

- **Nejednakost i nepravda:**

Diskriminacija održava nejednakost ograničavajući pristup prilikama, resursima i uslugama marginaliziranim grupama, što rezultira razlikama u obrazovanju, zaposlenju, zdravlju, stanovanju i drugim oblastima.

- **Potkopavanje društvene kohezije:**

Diskriminacija urušava društvenu koheziju narušavajući povjerenje, solidarnost i međusobno poštovanje u društvu, stvarajući atmosferu sumnjičavosti, nezadovoljstva i otuđenja.

- **Potkopavanje ljudskih prava:**

Diskriminacija krši osnovna ljudska prava, uskraćujući pojedincima mogućnost punog učešća u društvu i uživanja u svojim pravima i slobodama (Kite i Whitley, 2016).

Prepoznavanjem i aktivnim suzbijanjem ovih oblika pristranosti, društvo može stvoriti podržavajuće okruženje u kojem svi pojedinci imaju priliku da napreduju kako lično, tako i profesionalno.

Ljudi često iskazuju predrasude (emocionalne pristranosti), stereotipe (kognitivne pristranosti) i diskriminaciju (ponašajnu pristranost) prema onima izvan svoje društvene grupe, a ove pristranosti mogu biti eksplicitne (svjesne) ili implicitne (automatske). Stereotipi se mogu manifestovati u različitim oblicima: rasni stereotipi (npr. Azijati su dobri u matematici ili Afroamerikanci su atletski nastrojeni), rodni stereotipi (npr. žene su brižne, a muškarci agresivni) i stereotipi o zanimanjima (npr. advokati su pohlepni, a medicinske sestre brižne).

Predrasude uključuju rasne predrasude, gdje se vjeruje da je određena rasa inferiornija ili superiornija; rodne predrasude, koje utiču na mogućnosti na osnovu pristrasnih stavova prema ženama ili muškarcima; i vjerske predrasude, koje podrazumijevaju diskriminaciju na osnovu vjerskih uvjerenja.

Diskriminacija se manifestuje u različitim oblicima, kao što su rasna diskriminacija u zapošljavanju ili rasno profilisanje, rodna diskriminacija kroz nejednaku platu ili uskraćivanje unapređenja, te starosna diskriminacija u nepravednim praksama zapošljavanja.

Interseksionalnost ističe kako se različiti društveni identiteti prepliću i utiču na iskustva pristranosti. Na primjer, žene sa obojenom kožom suočavaju se sa specifičnim stereotipima, a LGBTQ+ osobe doživljavaju diskriminaciju i na osnovu seksualne orijentacije i na osnovu rodnog identiteta.

Dvosmislene pristranosti proizlaze iz prirodnih grupnih kategorizacija, što vodi ka favoriziranju svoje grupe i suptilnim oblicima isključenja, poput averzivnog rasizma gdje pojedinci izbjegavaju interakcije kako bi spriječili nelagodu, čime se pojačavaju pristranosti.

Ambivalentne pristranosti uključuju mješovite stereotipe, kao što su etnički Azijati koji se doživljavaju kao uspješni ali hladni, ili starije osobe koje se smatraju toplim ali nesposobnim. Model sadržaja stereotipa (Stereotype Content Model) objašnjava ove miješane osjećaje na osnovu percipirane topline i kompetentnosti, što utiče na društvene interakcije i dovodi do različitih oblika diskriminacije i emocionalnih predrasuda.

Savremeni identiteti postaju sve složeniji i višeslojni, ispreplićući aspekte roda, rase, klase, dobi i drugih faktora. Ova evolucijska složenost izaziva jednostavne poglede i naglašava potrebu za priznavanjem pojedinaca izvan stereotipa. Zaključno, razumijevanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije ključno je za promociju jednakosti i društvene pravde. Prepoznavanje i adresiranje ovih pristranosti može pomoći u stvaranju inkluzivnijih društava (Fiske, 2024).

U odgoju i obrazovanju predškolske djece, rad na predrasudama i stereotipima je ključan za stvaranje inkluzivnih sredina. Cilj je kreirati vrtiće i predškolske ustanove u kojima se svako dijete osjeća vrijednim i osnaženim. Protivdiskriminatorne prakse podrazumijevaju suočavanje sa stereotipima, njegovanje povjerenja, pravde i saradnje, te promoviranje radoznalosti i prihvatanja ljudskih razlika. Odgajatelji trebaju reflektovati svoja uvjerenja, uključivati se u dijalog i tražiti znanje o različitostima i praksama protiv diskriminacije, razumijevajući živote i iskustva djece i porodica kojima služe.

Odgajatelji također imaju ulogu donosilaca politika, osiguravajući da programi adresiraju raznolikost i inkluzivnost. Način na koji procjenjujemo dječije ponašanje i komunikaciju odražava vrijednosti koje promoviramo – uključujući poštovanje i prihvatanje različitosti. Inkluzivne sredine trebaju odražavati raznolike kulture, dobi i interese, dok se istovremeno izbjegavaju stereotipi. Naglašavanje međukulturalne igre i izazivanje diskriminatornih praksi od ranog doba ključni su za borbu protiv predrasuda.

Primjenom ovih praksi, predškolsko obrazovanje može efikasno promovirati principe protiv diskriminacije i slaviti raznolikost, stvarajući okruženja u kojima se sva djeca osjećaju podržano i vrijedno.

Uvažavanje različitosti

Cijenjenje i uvažavanje različitosti znači prihvatanje individualnih identiteta i uvažavanje razlika u sebi i drugima. To podrazumijeva očekivanje, poštovanje i prihvatanje tih razlika.

Osoblje u predškolskim ustanovama i profesionalni razvoj

Podstičite osoblje da prepozna i slavi razlike među djecom. Omogućite kontinuiranu edukaciju i materijale za čitanje koji izazivaju pristranosti i promovišu razumijevanje različitih perspektiva. Podstaknite osoblje da prepozna vlastitu kulturnu jedinstvenost kako bi lakše razumjeli skrivene poruke i vrijednosti koje se prenose u radu s djecom. Podstaknite osoblje da uči o raznolikim porijeklima i životnim iskustvima djece kako bi unaprijedili kvalitet svoje brige i podrške.

Proslave, običaji i hrana

Radosno slavite festivale tokom cijele godine, prikazujući raznovrsna kulturna iskustva. Uključite svakodnevne aspekte različitih kultura, poput hrane i odjeće, kako biste istakli njihov značaj i izvan tradicionalnih praznika. Promovišite prihvatanje različitosti kroz svakodnevne materijale i aktivnosti poput muzike, umjetnosti i igre.

Materijali i igračke koje odražavaju različitost

Birajte i prilagođavajte materijale koji poštuju i uključuju vrijednosti i uvjerenja djece i porodica iz različitih kultura. Obogatite materijale inkluzivnim slikama i prikazima kako biste promovisali prihvatanje razlika. Koristite razne muzičke instrumente i pjesme iz različitih kultura za slavljenje različitosti. Prikazujte raznovrsne slike u materijalima i igračkama koje reflektuju različite rase, kulture, religije, rodove, dobi i sposobnosti.

Knjige o kulturnoj raznolikosti

Uključite raznovrstan izbor knjiga u kurikulum koje tačno predstavljaju kulture i stilove života. Birajte knjige koje ističu zajedničku ljudskost, a istovremeno poštuju kulturne razlike. Osigurajte da su knjige aktuelne, tačne i da ne jačaju stereotipe. Koristite ilustracije i jezik koji autentično predstavljaju kulturnu raznolikost, a izbjegavajte jezik koji dijeli ili učvršćuje stereotipe. Prikazite različite perspektive o složenim pitanjima kako biste podstakli razumijevanje i empatiju.

Poštivanje različitosti

Ključno je stalno procjenjivati svoje stavove i ponašanja kako bismo izbjegli predrasude i pokazali poštovanje prema onima koji su drugačiji. Djeca vrlo rano počinju primjećivati različitosti i trebaju naučiti poštovati i cijeniti razlike, umjesto da ih se boje. Odrasli imaju važnu ulogu u izgradnji poštovanja, pokazujući djeci da su običaji, jezici, kulture i fizičke karakteristike, koje se razlikuju od njihovih vlastitih, vrijedne i zaslužuju poštovanje (Jangra, 2023).

Prevazilaženje stereotipa, predrasuda i diskriminacije u predškolskom obrazovanju od presudne je važnosti za stvaranje inkluzivnih obrazovnih sredina. Profesionalci u predškolskom odgoju i obrazovanju imaju ključnu ulogu u oblikovanju dječijih percepcija. Reflektiranjem vlastitih pristranosti, kontinuiranim profesionalnim usavršavanjem i integrisanjem raznovrsnih kulturnih prikaza u kurikulum, odgajatelji mogu osigurati da se svako dijete osjeća vrijednim i osnaženim. Proslava različitosti i izazivanje diskriminatornih praksi njeguju empatiju i poštovanje među predškolskom djecom.

U suštini, kreiranje uslova u predškolskim ustanovama u kojima sva djeca mogu napredovati oslobođena stereotipa i predrasuda, postavlja temelje za pravednije i inkluzivnije društvo.

Resursi za čitanje

- Brown, B. (2002) *Unlearning Discrimination in the Early Years*. London: Trentham Books Ltd.
- Connolly, P. (2002) *Fair Play: Talking With Children About Prejudice and Discrimination*. Belfast: Barnardo's Parenting Matters and Save the Children.
- European Commission/EACEA/Eurydice. (2023) *Promoting diversity and inclusion in schools in Europe*. Eurydice report. Luxembourg: Publications Office of the EU.
- French, G. (2003) *Supporting Quality: Guidelines for Best Practice in Early Childhood Services*. Dublin: Barnardos' National Children's Resource Centre.
- Hyder, T., Jarrett, M. & Sutton, F. (2000) *Anti-Bias Approaches in the Early Years*. London: Save the Children.
- Murray, C. & O'Doherty, A. (2001) *Éist: Respecting Diversity in Early Childhood Care, Education and Training*. Dublin: Pavee Point Publications.

Resursi za aktivnosti

1.3.1. Naziv aktivnosti	Evropski stereotipi		
Svrha aktivnosti	Kritičko ispitivanje stereotipa i predrasuda vezanih za evropske zemlje i njihove građane.		
Ishodi učenja	- Razumjeti i opisati kako ugnjetavanje, rasizam, diskriminacija i stereotipizacija utiču na pojedinca, kako na ličnom tako i na profesionalnom planu. - Izazivati stereotipe i predrasude vlastitim riječima i postupcima, služeći kao pozitivan primjer drugima		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Prilog 1: Evropski stereotipi – Evropa nije mrtva!		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Zamolite učesnike da se podijele u manje grupe, po mogućnosti u tri grupe. - Svakoj grupi dodijelite štampanu kopiju teksta „Evropski stereotipi – Evropa nije mrtva!“ (Prilog 1) - Uputite svaku grupu da izabere jednu od evropskih zemalja opisanu u tekstu. - Neka učesnici u svakoj grupi pročitaju dio teksta koji se odnosi na izabranu zemlju. - Odvojite 10 minuta za diskusiju o sadržaju i stereotipima iz teksta. Vodite razgovor uz pomoć sljedećih pitanja: - Da li se učesnici slažu sa tvrdnjama u tekstu? - Jesu li imali svoja iskustva (pozitivna ili negativna) vezana za opisane tvrdnje? Ako jesu, koja? - Mogu li potvrditi ili opovrgnuti tvrdnje na osnovu svog iskustva ili znanja? - Nakon diskusije, neka svaka grupa izabere jednog predstavnika koji će prezentirati zaključke male grupe u plenumu. Podstaknite sve učesnike da izraze svoja iskustva, stavove ili mišljenja o rezultatima koje je predstavio govornik svake grupe.		
Komentari	Izvor za prilog 1: europeisnotdead (2019) European Stereotypes – EuropelsNotDead. https://europeisnotdead.com/european-stereotypes/		

PRILOG 1

Evropski stereotipi

„Evropa ima ono što mi još nemamo – osjećaj misterioznih i neumoljivih granica života, osjećaj, ukratko, tragedije. A mi imamo ono što im je itekako potrebno: osjećaj životnih mogućnosti.“

— James Baldwin, američki romanopisac

Ponosni Francuzi, ukočeni Britanci, stidljivi Finci i Nijemci bez humora: Evropljani vole da imaju jasne i čvrste predstave o svojim susjedima, čak i ako one nisu nužno istinite. Iako nam stereotipi ne govore mnogo o tome ko su zaista naši evropski susjedi, oni nam mnogo otkrivaju o tome kako ih drugi percipiraju. Ponekad naši klišeji o ostatku Evrope imaju priču iza sebe koja može otkriti nešto o bogatoj evropskoj historiji – a ponekad čak sadrže i zrno istine o nacionalnom karakteru. Čak i ako nas te primjedbe ponekad malo zabole, pričamo o našim evropskim susjedima upravo zato što nas zanimaju – jer, na kraju krajeva, jedino što je gore od toga da se o tebi priča jeste da se o tebi uopšte ne priča. Samo zapamti da ih (previše) ne shvataš ozbiljno...

Portugal

Lijeni, tužni i nostalgični?

Sunčano vrijeme, plaže, kafići... Kada mnogi Evropljani sa sjevera pomisle na svoje južne rođake poput Portugalaca, često zamišljaju živote ispunjene lijenosti i nebrigom. Ne čudi što je portugalska riječ **farniente**, što doslovno znači „ne raditi ništa“, postala poznat koncept u drugim zemljama. Ali ko može kriviti Portugalce što maksimalno koriste svoju blagotvornu klimu, ukusna riblja jela i predivno porto vino? Lako je razumjeti zašto ne vide ništa loše u slobodnom popodnevnom odmoru. Iako se Portugalci često doživljavaju kao opušten narod, taj stereotip ne podrazumijeva bezbrižnost. Spora i melanholična **fado muzika** doprinosi reputaciji Portugalaca kao naroda sklonog tugi i introspektivnosti. Njihova riječ **saudade**, koja se teško prevodi na bilo koji drugi jezik, uglavnom označava nostalgiju ili čežnju za nečim odsutnim—bilo osobom, mjestom, ili prošlim trenutkom života..

Španija

Fieste, sieste i "mačo" muškarci?

Evropa, čini se, ima jasno izraženu sliku kako Španci izgledaju: „nacija opijena fiestama, sa zapanjujuće lijepim ženama koje ne mogu otići na trku s bikovima odjevene u mini suknje, da se ne bi njihovi momci i muževi (koji su jako mačo) izbezumili. Tu su i popodnevene sieste i noćni provodi“ (The Guardian). Drugdje se o Špancima kaže da su jednako lijeni i bučni koliko su i strastveni. Prema novinarki Carmen Morán, „sunce, plaža, fiesta, buka: to su bili proizvodi koje je Španija nudila inostranstvu kroz turizam, kako bi zacijelila svoje ekonomske rane.“

Francuska

Unhygienic, rude, snobbish strikers?

Opšte je poznato da svi Francuzi – bez izuzetka – nose beretku dok nadmeno voze bicikl pretrpan bagetima. Na neki način, ova neromantična slika uspijeva da koegzistira s idejom da su upravo oni najbolji ljubavnici na svijetu. Koga briga što ovaj višestoljetni stereotip nema puno veze sa stvarnošću?

Ako se Francuz usprotivi takvom prikazu uz sleganje ramena i uzvik *sacrebleu*, to se lako može pripisati njihovoj legendarnoj nepristojnosti. Neki historičari smatraju da je upravo poslijeratna politika vojne i političke neutralnosti koju je uveo De Gaulle doprinijela reputaciji o francuskoj aroganciji. Kako oni tvrde, Francuzi takođe pate od loše lične higijene i stalno su u štrajku – tradicija koju statistike o slabosti sindikata u Francuskoj uglavnom pobijaju.

Island

Nisu tačni, ali su zato neodoljivi?

Zemlja vatre i leda ima veoma malu populaciju – oko 320.000 stanovnika. Mnogi tvrde, iako bez konkretnih imena, da ne samo da svi poznaju jedni druge, već su vjerovatno i u rodu. Uprkos ovim (pretjeranim) insinuacijama o incestu, Islandanke se često smatraju najljepšim ženama na svijetu, a Islandani najjačim muškarcima. Njihovi nordijski susjedi kažu da Islandani nikad ne stižu na vrijeme i da uvijek odgađaju jednostavne odluke, poput one gdje će na odmor ili šta će jesti za večeru. Prema islandskog književnici Aldi Sigmundsdóttir: "ta nespремnost da se prave planovi može biti iscrpljujuća, ali toj zemlji daje i posebnu energiju. Ljudi su fleksibilni i mnogo toga se zaista završi u posljednjem trenutku – možda je to i razlog zašto se brzo oporavljamo od ekonomskih kriza i prirodnih katastrofa." Lijepo rečeno, Alda!

Irska

Zlovoljni, pijani ridokosi katolici?

Možda je to zbog njihove historijske borbe za autonomiju – još od vremena drevnih Kelta pa do borbe protiv Engleske i borbe za njihovu emancipaciju kao katolika. Iz kojeg god razloga, Irce često smatramo i zlovoljnim i duboko religioznim (iako broj ateista na Smaragdnom ostrvu u stvarnosti brzo raste). Ako nisu u crkvi, tradicija kaže da ćete Irca sigurno naći u pubu kako pije velike količine Guinnessa. A da, i naravno – ne očekujte da sretnete plavokosog Irca jer "svi znaju" da su svi Irce ridokosi. Ova slika o Ircima najvjerovatnije potiče iz popularnog filma iz 1952. godine The Quiet Man, u kojem jednu od glavnih uloga ima temperamentna ridokosa Irkinja, uz niz drugih netačnih stereotipa o Ircima.

Ujedinjeno kraljevstvo

Pijanci opsjednuti društvenim klasama?

Za Britance se kaže da su veoma uljudni, pristojni i sofisticirani, ali i da imaju nezdravu sklonost ka snobizmu, emocionalnoj suzdržanosti i opsjednutošću društvenim klasama – skidaju svoju ukočenu spoljašnjost tek kada popiju velike količine alkohola, što je prilično često. Prema "The Guardian", "Evropska slika Britanca – bilo da je riječ o pijanom fudbalskom navijaču ili oholo nadmenom gospodinu iz Cityja, obojica žive od stare imperijalne slave i potihom mrze što su dio Evrope umjesto da vladaju svijetom – i sama je kliše." Dodajte tome obilje kiše, lošu hranu, dvospratne autobuse i crvene telefonske govornice koje su i dalje česta atrakcija, barem samo za turiste, i dobićete punu sliku stereotipne Engleske. A da i ne spominjemo regionalne stereotipe o Škotima i Velšanima...

Norveška

Rumeni, bogati, ali prosvijećeni?

Većina stereotipa o Norvežanima dolazi od njihovih skandinavskih susjeda – uglavnom Danaca i Šveđana. Za ostale Skandinavce, Norvežanin je pomalo zaostao – rustičan, patriotski i nesofisticiran ljubitelj ribe s lošim manirima i blatnjavim čizmama. U novije vrijeme toj slici pridodaje se nevoljna priznavanja ogromnog bogatstva Norveške stečenog na sirovoj nafti. Drugdje u Evropi, ljudi imaju drugačiji pogled na Norvežanina, smatrajući ga bogatim, prosvijećenim i racionalnim, iako pomalo dosadnim.

Švedska

Visoke, vitke i dosadne plavuše?

Kaže se da su visoki, vitki i prekrasni, sa plavom kosom i plavim očima. Također se smatraju progresivnim, feminističkim i liberalnim, uz dobar socijalni sistem. Posebno se ističe snažna posvećenost zemlje rodnoj ravnopravnosti: zemlja u kojoj žene lako mogu graditi karijeru i uz to imati djecu. Sve je to u redu, ali što je nešto poznatije, to se manje cijeni, pa bliži susjedi primjećuju problem Šveđana s alkoholom. U Švedskoj, na primjer, morate imati 20 godina da biste kupili alkohol, što je starosna granica viša nego u Danskoj gdje je 16, pa mnogi mladi Šveđani putuju u Dansku da kupe alkohol – koji potom brzo konzumiraju. Skandinavci također kažu da su Šveđani pomalo arogantni, neprijateljski nastrojeni, dosadni, depresivni i pomalo rasistički.

Finska

Depresivni, povučeni pijanci?

„Ne pretjeruj“ – moto koji najbolje oslikava suštinu finske psihe. Finac rijetko troši riječi na nepotrebne razgovore, pa ga se često doživljava kao nepristojnog, introvertiranog i bez emocija. Za strance, finski jezik često zvuči kao da stalno psuju ili kao da su tužni i depresivni. Oslobođeni obaveze razgovora, stereotip ih prikazuje kako piju votku, žive u šumi, udaraju se brezovim granama u sauni i love medvjede. Drugi pak vjeruju da Finci žive u podrumima svojih roditelja, slušaju metal i cijeli dan se zabavljaju online igrama uloga.

Danska

Povjerljivi, ali suzdržani ekolozi?

Danci nemaju mnogo stereotipa – možda zato što se ta mala nacija često miješa s ostatkom Skandinavije: da bi imao stereotip, moraš prvo imati prepoznatljiv identitet. Za Dancu se kaže da imaju visok kvalitet života, da su uslužni, tačni i povjerljivi. Iako možda na početku djeluju suzdržano, smatraju se otvorenima, opuštenima i sklonima humoru. Međutim, u drugim kontekstima, sami Danci opisuju sebe kao narod koji se stalno žali – naročito na vrijeme. I kao i njihovi skandinavski susjedi, poznati su po tome da mnogo piju.

Nizozemska

Liberalni, pohlepni, gej, napušeni biciklisti?

Nizozemce dugo prati slika da su svi visoki, plavi i plavooki, te da prosječna šupa čuva barem desetak bicikala. Nije sasvim tačno, ali nije ni bez osnova – zemlja ima više bicikala nego stanovnika. Liberalna politika prema kanabisu dovela je do vjerovanja da su Nizozemci stalno napušeni. Nizozemska je bila i prva zemlja na svijetu koja je legalizirala istospolne brakove 2001. godine – pa se Amsterdam ponekad smatra neslužbenom gej prijestonicom Evrope, a pola populacije stereotipno se smatra gejevima. Nizozemci se također smatraju vezanim za novac – nije slučajno da dijeljenje računa na engleskom glasi „going Dutch“, što može potvrditi svako ko je izašao na sastanak s osobom iz Nizozemske i morao platiti svoj dio računa.

Belgija

Zaljubljenici u pomfrit i pivo bez vlade?

Belgijanci su često predmet šala i stereotipa, posebno od strane Francuza i Nizozemaca, s kojima dijele jezik. Za Belgijance se kaže da jedu pomfrit, dagnje, čokoladu i vafle u svakom obroku, da im pivo teče kroz vene i da čitaju isključivo stripove. Politički sistem zemlje često se prikazuje kao haotičan i prekomplikovan, uglavnom zbog stalnog sukoba između Flandrije i Valonije – nizozemskog i francuskog govornog područja. Čak i unutar zemlje postoje međusobni stereotipi: govornici nizozemskog jezika smatraju Valonce lijenim, jednojezičnim navijačima, dok Valonci Flamance vide kao ukočene i pretjerano ozbiljne.

Njemačka

Ljubitelji automobila i vrijedni, bez smisla za humor?

Suprotno popularnom vjerovanju, nisu svi Nijemci u kožnim hlačama (lederhosen), niti govore grub i neromantičan jezik. Ipak, ta slika i dalje postoji u evropskoj svijesti. Prema „The Guardian“, Nijemci se smatraju vrijednim radnicima koji više od svega vole svoje automobile, efikasni su i disciplinovani, ali i ukočeni i bez smisla za humor. Njemački novinar Rainer Erlinger se slaže: „Naravno, Angela Merkel je malo ozbiljnija i formalnija od Silvija Berlusconi, ali s Marijom Montijem bi moglo biti i obrnuto. Izgleda da Nijemci ne smatraju da je humor prikladan kada je riječ o njihovim političarima – barem ne izvan satiričnih programa ili karnevala. Ako Nijemci imaju smisao za humor, on je vjerovatno jasno označen u kalendaru.“

Austrija

Vrijedni radnici bez humora u kožnim hlačama (lederhosen)?

Evropljani često predstavljaju Austrijance odjevene u tradicionalnu odjeću – „Dirndl“ za žene ili „Lederhose“ za muškarce. Turisti ove tradicionalne nošnje mogu vidjeti na ljetnim pivskim festivalima ili posebnim prilikama, iako ih domaći stanovnici povremeno skinu. Evropljani Austrijance opisuju kao uglavnom svijetle, ozbiljne, rezervisane, vrijedne i bez smisla za humor. Dodaju i da je većina Austrijanaca zaljubljena u zimske sportove i da su finansijski prilično dobro situirani. Još jedan važan aspekt austrijske duše jeste velika pažnja posvećena porodičnom životu. Austrijanci vole graditi, popravljati, proširivati, održavati, obnavljati ili modernizirati svoje kuće i provode mnogo vremena u vrtlarstvu.

Švicarska

Tačni, suzdržani individualisti?

Nije iznenađujuće za zemlju smještenu usred Evrope da postoji mnogo stereotipa o Švicarcima. Jedan od čestih stereotipa prikazuje Švicarce kao rezervisane ljude, u zemlji gdje bi započinjanje razgovora s nepoznatom osobom izazvalo podignute obrve. Drugi često dijeljeni stereotip opisuje Švicarce kao opsjednute tačnošću. Ova opsesija ima veze s proizvodnjom satova – tradicionalnom švicarskom industrijom. Također, zbog velikog sektora upravljanja tuđim novcem kroz bankarstvo i fondove, susjedi ih smatraju štedljivim ljudima. Na kraju, neki smatraju da su Švicarci individualisti koji ne vole da se miješaju u tuđe probleme – kako kaže njihova poznata izreka: „Priljavi veš treba prati unutar porodice“...

Italija

Ovisnici o fudbalu i pričljivi ljubitelji mode?

Prema „The Guardian“, Italijani se vide kao pričalice i loši slušaoci koji su zainteresovani samo za zvuk vlastitih glasova. Također se kaže da su zgodni, opsjednuti modom i ovisni o fudbalu, a da nikada ne plaćaju porez. Među čestim asocijacijama su i nevjerovatna kultura kafe, te ljubav prema pizzi i pasti, pri čemu se špageti gotovo smatraju svetim predmetom. Tipični Italijan bez prestanka ponavlja „mamma mia!“ ili „va fan culo!“ i živi pod palcem svoje voljene Mamme. Drugi stereotip prikazuje italijanske muškarce kao tamokose, maslinaste vodoinstalateri koji provode radni dan skačući po kornjačama, jedući gljive i spašavajući princeze...

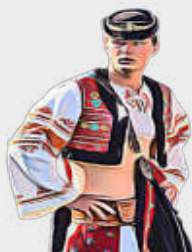
Češka

Lijepe žene i ljubitelji apsinta?

Najpoznatija slika ove male zemlje je Škoda – poznati brend veoma pouzdanih sovjetskih automobila. Češka je također poznata kao domovina kristala i art nouveau stila. Kada je riječ o karakteristikama Čeha, Evropljani obično misle da su češke žene vrlo lijepe, a da svi muškarci imaju brkove. Vjeruje se da Česi vole pivo i apsint. Jedu knedle i često koriste mobilni telefon. Drugi smatraju da je Češka nacija umjetnika, posebno zbog mnogih poznatih pisaca.

Slovačka

Ljutiti i veliki pijanci?

Najčešći stereotip o Slovancima jeste da su zbunjeni evropskom istorijom i da još uvijek vjeruju da su dio Čehoslovačke. Drugi stereotip ih prikazuje kao ljutite i lako uvredljive. Kaže se da im je humor mračan i sadistički, ali i spor i glup. Također se smatraju seksistima i neprijateljski nastrojenim prema strancima. Slovaci su često stereotipno viđeni i kao veliki pijanci, pri čemu su Borovicka i Slivovica dva popularna lokalna pića.

Poljska

Žestoki pijanci i katolički fanatici?

Jedan od najraširenijih stereotipa o Poljacima odnosi se na njihovu čvrstu katoličku posvećenost. Međutim, prema poljskom novinaru Adamu Leszczynskom, Poljaci se u dubini duše ne brinu mnogo o onome što Crkva govori. Ako ne nalaze utjehu u vjeri, često je traže u alkoholu: Poljaci su također često prikazivani kao žestoki pijanci. Ako je istina da prosječno Poljaci godišnje popiju 13,3 litra alkohola po stanovniku, de facto piju malo više od Nijemaca (12,8 litara), ipak piju gotovo isto kao Englezi (13,4 litara), a manje od Iraca (14,4 litara).

Litvanija

Rusi, zaostali seljaci?

Stereotipi o Litvaniji više proizlaze iz neznanja nego iz stvarnog uvida u tu zemlju. Najrašireniji stereotip je da neki (neinformisani) Evropljani Litvaniju smatraju dijelom Rusije. Ti ljudi ponekad misle da Litvanci nemaju svoj jezik i da nikada nisu ništa stvorili ili izumili, što i nije iznenađujuće, jer mnogi smatraju da Litvanija nije ni postojala prije nego što se SSSR „čudesno“ raspao. Prema riječima nekih Litvanaca, među prvim pitanjima koja dobijaju od stranaca su komična: „Imate li televizore u Litvaniji?“, „Koliko ljudi živi u vašem selu?“, „Imate li konja?“ ili čak nevjerovatno: „Možeš li me naučiti nešto da kažem na poljskom?“

Latvija

Šestoprsti ribojedi?

Evropljani generalno ne prave veliku razliku između Latvije i njenih baltičkih susjeda, pa tako ni nemaju neki poseban stereotip o Latvijcima. Ali Estonci imaju! I to poprilično iznenađujuće: Estonci se šale da Latvijci imaju... šest prstiju! Vjeruju i da Latvijci pate zbog loših puteva, da jedu mnogo ribe, ali ih ipak smatraju svojim bliskim rođacima.

Estonija

Seksi pronalazači s naprednim zdravstvenim sistemom?

Za Estonke se kaže da su posebno lijepe, svijetle plave kose, a njihova ekonomija se smatra najrazvijenijom među baltičkim zemljama. Latvijci i Litvanci Estonce opisuju kao spore, ali odlučne i racionalne. Smatraju se posebno uspješnima u biznisu, naročito u IT sektoru. Latvijci im ponekad zavide na naprednom socijalnom i zdravstvenom sistemu, kao i razvijenoj infrastrukturi za odmor, poput široke mreže spa centara. Zbog toga se Estonci ponekad doživljavaju kao napola Balti, napola Skandinavci.

Bjelorusija

Neemotivni ljubitelji krompira iz Sovjetskog Saveza?

Možda zbog svog imena, ili zbog geografske i kulturne bliskosti s Rusijom, Bjelorusija se u stereotipima često povezuje upravo s Rusijom. Evropljani tada obično pretpostavljaju da su Bjelorusi izrazito hladni, neemotivni i nedruželjubivi. Također su poznati po tome što stalno veličaju svoj partizanski otpor protiv nacista, dok mnogi Evropljani Bjelorusiju zamišljaju kao zemlju ispunjenu zgradama iz sovjetske ere. Kako je Bjelorusija posljednja preostala diktatura u Evropi, Evropljani često vide Bjelorusce kao zatvorenike bez slobode i zabave, kojima jedino beskonačne zalihe krompira donose malo radosti u svakodnevici.

Ukrajina

Radioaktivni siromasi koji govore ruski?

Ukrajina je zemlja s bogatom historijom i tradicijom, ali ako nikada niste bili tamo, vjerovatno to ne znate. Od Černobilske katastrofe, mnogi neopravdano smatraju da su ukrajinsko voće i povrće opasni za konzumaciju. Također se kaže da Ukrajinci ne vole strance, da su tmurni i da se stalno međusobno svađaju. Česta je i percepcija da u Ukrajini snijeg pada tokom cijele godine. Evropljani često smatraju da su Ukrajinke lijepe, ali i lukave. Na kraju, kaže se da Ukrajinci obožavaju salo – usoljene komade svinjske masti. Vodka je popularno piće za proslave i dočekivanje gostiju, ali neki Ukrajinci radije piju horilku.

Moldavija

Ljubitelji vina, lijepi ali siromašni?

Stereotip o Moldavcima je da su lijepi, sa svijetlom kožom i tamnom kosom (iako mnogi imaju i svijetlu kosu). Također se kaže da su siromašni (što je često tačno). Moldavske žene često su stereotipno prikazivane kao žrtve trgovine ljudima, jer pokušavaju pobjeći iz očajnih situacija s iluzijama da će postati plesačice, konobarice ili spremačice u nekoj zapadnoj zemlji. U nekim slučajevima, roditelji rade u inostranstvu, pa postoji percepcija da sva djeca u zemlji odrastaju kod svojih baka i djedova. Moldavija se također prikazuje kao gostoljubiva nacija koja okuplja ljude uz ukusno vino, plesove i gozbe.

Rumunija

Romi i vampiri koji govore ruski?

Za mnoge strance, Rumunija je sinonim za niz čestih zabluda. Prva uobičajena slika vezana za Rumuniju jeste da je zemlja vampira. U Transilvaniji nema vampira. Također, nema ničeg jezivog u toj oblasti, a ljudi koji tamo žive nemaju onaj smiješan akcenat koji ste čuli u holivudskim filmovima. Druga česta zabluda je da Rumuni govore ruski. Rumunski je, međutim, romanski jezik. Ljudi su bili primorani učiti ruski tokom komunizma, ali to nije slučaj od 1990. godine. Također, Evropljani često misle da su svi Rumuni Romi. No, Romi čine samo 2,5% od preko 22 miliona stanovnika Rumunije. Iznenadjuće je koliko ljudi misli da su Rumuni manjina, što ne znači da Romi nisu Rumuni. Na kraju, čest stereotip je miješanje Bukurešta, glavnog grada Rumunije, s Budimpeštom, koja je zapravo glavni grad Mađarske. Mnogi ljudi prave ovu grešku.

Mađarska

Nevaspitani ljubitelji gulaša?

Stereotipi vezani za Mađarsku su uvijek posebni – dijelom se odnose na njihovo navodno nametljivo i upadljivo ponašanje. Česta fraza u srednjoj Evropi glasi: „Ako Mađar prođe kroz rotirajuća vrata odmah iza tebe, izaći će prije tebe.“ Kažu da ljudi iz ove zemlje ne pridaju uvijek previše pažnje dobrim manirima i nepisanim pravilima. Drugi stereotip prikazuje Mađare kao egocentrične, nekonstruktivne i one koji se suprotstavljaju. Također se kaže da Mađari obožavaju svoj jezik: znaju da je težak za strance, ali cijene ako se potruđiš. Pokušaj pravilno izgovoriti mađarska imena. Takođe, kažu da se Mađari mnogo žale i da su prilično pesimistični kada izražavaju svoje mišljenje. Na kraju, i najjasnije, kaže se da Mađari stalno jedu gulaš

Slovenija

Dvojezični i introvertirani?

Slovenija se često smatra prvom balkanskom zemljom koja je integrirala zapadni način života i potrošačko društvo, a danas je viđena kao mješavina mnogih evropskih naroda i kultura. U uobičajenim stereotipima, Slovenci su opisani kao pomalo ljubomorni, hladni i melanholični, oni koji se žale – ali i romantični, disciplinovani i poštteni. Poznati su kao poliglotti – većina ljudi govori barem jedan ili dva strana jezika – i vole ostati u istom domu od početka braka do smrti. To možda objašnjava zašto ulažu veliki trud u to da im kuća i okolina budu lijepi, sa cvijećem na prozorima i oslikanim zidovima.

Hrvatska

Pričljive, glasne patriote sklone prepirkama?

Hrvatska se često doživljava kao pričljiva i prijateljska nacija, ali i glasna, nepristojna i ponekad sklona prepirkama – možda zbog njihove historije u kojoj su često zaostajali za modernim trendovima. Nakon hrvatske borbe za nezavisnost 1991. godine, druge nacije ih smatraju izrazito patriotskim, ako ne i nacionalističkim.

Srbija

Lijeni, praznovjerni ženskaroshi?

Za Srbe se često smatra da imaju malo ili nimalo motivacije za rad na poboljšanju vlastitih životnih uslova, te da im nedostaju organizacijske vještine i poslovna logika. Oni koji pamte sukobe na Balkanu mogu ih doživljavati kao ratoborne, dok se muškarci često prikazuju i kao ženskaroshi. Prema riječima jednog srbijanskog blogera, mentalitet srpskih muškaraca ih navodi da varaju svoje djevojke ili supruge – iako to, naravno, nije rijetkost ni drugdje – te ih opisuje i kao praznovjerne.

Bosna i Hercegovina

Pro-američki muslimani?

Bosanci sebe često doživljavaju kao visoke, plave ljude s planina. Drugi ih karikiraju kao narod koji pažljivo izuva obuću ispred stanova prepunih umjetnog cvijeća i slika slapova u kičastim okvirima. Moderne žene često boje kosu u jarko crvenu nijansu, dok muškarci često nose donji dio Adidas trenerki.

U evropskoj percepciji, Bosanci su često viđeni kao "bijeli muslimani" koji gaje simpatije prema Amerikancima i Turcima. Ipak, stvarnost je složenija: oko 40% stanovništva Bosne i Hercegovine su muslimani – dok u samom Parizu živi više muslimana nego na čitavoj teritoriji BiH.

Albanija

Ljubitelji paprike i veliki pušači?

Nepravedni albanski stereotipi, često nastali nakon masovne emigracije 1980-ih i 90-ih, prikazuju Albance kao siromašne lopove. Za njihove neposredne balkanske susjede, Albanci su patriotski nastrojeni, opsjednuti sportom (posebno fudbalom) i ljubitelji plesa. Kaže se da znaju više o Italiji nego sami Italijani, ali da ne vole Grke i Srbe. Navodno su tradicionalni i orijentisani na porodicu, počinju pušiti u ranoj dobi, jedu papriku svakog dana i piju mnogo čaja. Na kraju, većina sebe smatra muslimanima, dok omalovažavaju druge muslimanske zemlje.

Bugarska

Mačo, mizogini ljubitelji kozjeg sira?

Bugarke imaju reputaciju da su vrlo lijepe – što se ne može reći za muškarce, za koje se smatra da su građeni kao kamioni, agresivno mačo tipovi, posesivni i osjetljivi kao cigla. Također se kaže da Bugari preživljavaju na ishrani od paradajza, krastavaca i kozjeg sira.

Sjeverna Makedonija

Najveći neprijatelji Grka?

Glavni stereotipi o ovoj maloj zemlji dolaze od njenog susjeda – Grčke. No, grčka zabrinutost zbog navodnog makedonskog ekspanzionizma djeluje pretjerano, s obzirom na to da je njihova malobrojna vojska malo vjerovatno nešto što bi natjeralo Atinu da zadrhti.

Grčka

Maljavi, tračerski gejevi?

Ako zanemarimo brojne stereotipe o rasipnim Grcima koji su se pojavili tokom eurokrize, mnogi i dalje doživljavaju narod ove zemlje kao maljave, glasne i bezbrižne, zadovoljne da cijeli dan provode pušeći i ogovarajući. Također, Grci imaju „gej reputaciju“ zahvaljujući djelima Platona i dešavanjima na destinacijama koje su prijateljski nastrojene prema LGBTQ+ osobama, poput Mikonosa – dok se oni porodično orijentisani često opisuju kao mamine maze.

Turska

Patrijahalni i opsjednuti Mercedesom?

Mnogi stereotipi o Turskoj potiču još iz osmanskog doba i fascinacije ovom većinski muslimanskom imperijom na pragu Evrope. Danas se Turci prikazuju kao ljudi s velikim porodicama, primitivni i kolektivistički, dok su turske žene obavezne da se pokoravaju muževima. Stereotipični Turčin preživljava na ishrani od kebaba, ima oko za biznis, ali njegova jedina opsesija je da uštedi dovoljno novca za dobar njemački BMW ili Mercedes.

Source Text and Pictures:

- europeisnotdead (2019) *European Stereotypes – EuropelsNotDead*. <https://europeisnotdead.com/european-stereotypes/>.

1.3.2. Naziv aktivnosti	Razbijanje stereotipa na kreativan način – “Radionica priča”		
Svrha aktivnosti	Podstiče kreativno razmišljanje i aktivno razgrađuje stereotipe.		
Ishodi učenja	▪ Identificirati različite vrste stereotipa, predrasuda i diskriminacije koristeći primjere ▪ Izazivati stereotipe i predrasude vlastitim riječima i postupcima, služeći kao pozitivan primjer drugima		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☒ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Prilog 1: Stereotipni likovi u Evropi Prilog 2: Stereotipni likovi po kategorijama		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Podijelite učesnike u 3 do 4 grupe. 2. Svakoj grupi dodijelite stereotipni lik iz oblasti poput dobi, roda, zanimanja ili etničke pripadnosti (npr. „tehnofobični stariji čovjek“ ili „pohlepan advokat“). 3. Svaka grupa treba osmisлити kratku priču ili situaciju u kojoj se lik prikazuje suprotno od stereotipa. Na primjer, stariji čovjek može biti mentor potkovan tehnološkim znanjem. Kako koristiti ove likove: a) Prepoznajte i reflektujte stereotipe: podstaknite učesnike da razgovaraju o tome koje likove prepoznaju i kako ti stereotipi nastaju. b) Razvijajte alternativne likove: ▪ „Hladni Skandinavac“ može biti predstavljen kao topao i porodično orijentisan čovjek. ▪ „Strastveni kuhar“ može postati uspješan preduzetnik koji otvara restorane širom svijeta. 4. Prezentacija: grupe predstave svoje priče. 5. Refleksija: diskutujte o tome kako ove priče ruše stereotipe i zašto je važno drugačije razmišljati.		
Komentari	▪ Također možete koristiti stereotipne likove iz prethodne aktivnosti ili dopustiti grupama da same pronađu stereotipne likove. ▪ Možete dodijeliti grupama više likova.		

PRILOG 1

Stereotipni likovi u Evropi

Njemačka

„**Strogi birokrata**“: osoba koja uvijek slijedi pravila, bez emocija i efikasna;

„**Previše pedantna njemačka žena**“: žena koja sve savršeno organizuje i ne ostavlja prostor za spontanost.

Francuska

„**Romantični Francuz**“: muškarac koji je navodno uvijek šarmantan, kulturni i sofisticiran;

„**Arogantna Parižanka**“: žena prikazana kao moderna, ali sujeta.

Italija

„**Glasan Italijan**“: muškarac koji uvijek gestikulira, emotivan je i često neorganiziran;

„**Strastvena kuharica**“: žena koja živi isključivo za svoju porodicu i kuhanje.

Španija

„**Vatreni plesač flamenka**“: osoba koja je uvijek strastvena i puna života;

„**Špankinja koja voli siestu**“: žena stereotipno opisana kao opuštena, ali lijena.

Grčka

„**Filozofski Grk**“: muškarac koji navodno duboko razmišlja o životu, ali živi haotično u sadašnjosti;

„**Tradicionalna grčka žena**“: žena koja čvrsto drži do staromodnih porodičnih vrijednosti.

Skandinavija (npr. Švedska, Norveška)

„**Hladni Skandinavac**“: osoba percipirana kao distancirana, mirna i bez emocija;

„**Savršena skandinavska žena**“: žena stereotipizirana kao ultra-moderna, nezavisna i ekološki osviještena.

Rusija

„**Rus koji obožava votku**“: osoba automatski povezana s teškim pijenjem i pretjeranim zabavama;

„**Čvrsta ruska žena**“: žena prikazana kao snažna i pragmatična.

Poljska

„**Neumorni radnik**“: muškarac viđen kao vrijedan, ali bez ambicija, fokusiran samo na preživljavanje;

„**Pobožna katolkinja**“: žena duboko ukorijenjena u vjersku tradiciju.

Ujedinjeno Kraljevstvo

„**Konservativni gospodin**“: muškarac koji se ponaša strogo, pristojno i pridržava se tradicije;

„**Dama koja pije čaj**“: žena percipirana kao mirna, skromna i uvijek pristojna.

Irska

„**Veseli Irac**“: osoba koja je uvijek pjeva, pleše i drži Guinness;

„**Irska pripovjedačica**“: žena karizmatična, ali pomalo odvojena od stvarnosti.

Portugal

„**Melanholični pjevač fadoa**“: osoba viđena kao emotivna i introspektivna;

„**Gostoljubiva portugalska žena**“: žena koja uvijek brine o drugima, ali zanemaruje sebe.

Mađarska

„**Ponosni Mađar**“: osoba koja uvijek ističe svoju kulturu, dok odbacuje druge;

„**Mađarska plesačica**“: žena prikazana kao folklorna i vezana za tradiciju.

Balkanske zemlje (npr. Srbija, Hrvatska)

„**Vatreni Balkanac**“: muškarac koji se brzo naljuti i koji je vrlo emotivan;

„**Tradicionalna balkanska žena**“: žena koja prihvata svoju ulogu u kućanstvu i fokusirana je na porodicu.

Nizozemska

„**Liberalni Holandarin**“: osoba uvijek viđena kao tolerantna, pragmatična i direktna;

„**Holandska biciklistkinja**“: žena koja vodi računa o zdravlju, ekološki je osviještena i želi biti „cool“.

Švicarska

„**Neutralni Švicarac**“: osoba koja se nikad ne miješa u sukobe, ali želi kontrolisati sve;

„**Precizna švicarska žena**“: žena percipirana kao perfekcionista i distancirana.

PRILOG 2

Stereotipni likovi po kategorijama

Dob

„**Tehnofobični stariji čovjek**“: starija osoba koja navodno ne razumije ili ne koristi modernu tehnologiju;

„**Nesiguran tinejdžer**“: tinejdžer prikazan kao impulzivan, neorganiziran i nezreo.

Rod

„**Žena koja brine**“: žena viđena isključivo kao empatična, ljubazna i samopožrtvovana;

„**Agresivan muškarac**“: muškarac viđen kao dominantan, bez emocija i sklon sukobima.

Profesija

„**Pohlepni advokat**“: advokat koji je zainteresiran samo za novac i nema moralnih principa;

„**Nepouzdan umjetnik**“: umjetnik prikazan kao haotičan, nepouzdan i neorganiziran.

Etnička pripadnost

„**Azijski genije za matematiku**“: osoba iz azijske kulture koja se automatski smatra veoma talentiranom za matematiku;

„**Muzikalni Afroamerikanac**“: Afroamerikanac stereotipiziran kao talentovan u muzici ili sportu.

Društveni status

„**Bogati snob**“: bogata osoba prikazana kao arogantna, površna i distancirana;

„**Lijeni siromah**“: osoba iz niže društvene klase navodno nezainteresovana za rad i zavisna od državne pomoći.

Kulturalna pozadina

„**Vatreni Južnoevropljanin**“: osoba iz južne Evrope stereotipizirana kao emotivna i glasna;

„**Hladni Skandinavac**“: osoba iz sjeverne Evrope prikazana kao distancirana i bez emocija.

Sposobnosti

„**Nesposobna starija žena**“: starija žena prikazana kao bespomoćna i u potrebi za podrškom;

„**Neatletski IT stručnjak**“: IT profesionalac stereotipiziran kao neatletski i zainteresiran samo za računare.

1.3.3. Naziv aktivnosti	Igra različitosti		
Svrha aktivnosti	Proslavljanje različitosti i pronalaženje zajedničkog jezika.		
Ishodi učenja	- Razumjeti i opisati kako ugnjetavanje, rasizam, diskriminacija i stereotipizacija utiču na pojedinca, kako na ličnom tako i na profesionalnom planu. - Izazivati stereotipe i predrasude vlastitim riječima i postupcima, služeći kao pozitivan primjer drugima		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Radni list pod nazivom „Svi smo različiti, ali...”		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Grupni rad: Formirajte male grupe. Svaka grupa dobija radni list pod nazivom „Svi smo različiti, ali...” Grupe bilježe razlike među članovima (npr. godine, porijeklo, sklonosti) i isto-vremeno traže sličnosti. - Prezentacija i diskusija: Svaka grupa predstavi svoje rezultate i diskutuje o njima: - Kako sličnosti i razlike doprinose obogaćivanju grupe? - Zašto je različitost vrijedna?		
Komentari	Također možete izmijeniti članove malih grupa, napraviti plakate ili razgovarati o razlikama i sličnostima u okviru cijele grupe.		

Reference

- Barnardos' National Children's Resource Centre. (2004) *Every child matters: Developing anti-discriminatory practice in early childhood services*. The National Children's Resource Centre Barnardos. Dostupno na: <https://knowledge.barnardos.ie/server/api/core/bitstreams/b6726dc2-82f9-4d41-ac1a-df8d36513108/content>
- Dovidio, J. F., Hewstone, M., Glick, P. & Esses, V. M. (2010) *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. SAGE Publications Limited.
- europeisnotdead (2019) *European Stereotypes - EuropelsNotDead*. Dostupno na: <https://europeisnotdead.com/european-stereotypes/>
- Fiske, S. T. (2024) 'Prejudice, discrimination, and stereotyping', in R. Biswas-Diener & E. Diener (eds.) *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF publishers. Dostupno na: <http://noba.to/jfkx7nrd>
- Jangra, A. (2023) *The Power of Action: Overcoming Prejudice and Stereotypes*. Independently published.
- Kite, M. E. & Whitley, B. E., Jr. (2016) *Psychology of Prejudice and Discrimination*. 3rd edn. Psychology Press.

TEMATSKA JEDINICA 1.4.**UVAŽAVANJE KULTURNE SIGURNOSTI****TEORIJSKI UVOD**

Jedan od glavnih ciljeva škole je unaprijediti učenje svojih učenika, ali da bi to postigla, mora prvo biti sigurno mjesto za sve svoje članove. Kada kažemo sigurnost, mislimo na sigurnost u svim njenim aspektima, uključujući i kulturnu sigurnost.

Kulturna sigurnost može se definirati kao kontinuirani proces stvaranja okruženja u kojem se ljudi osjećaju sigurno, poštovano i uključeno, bez obzira na njihovu kulturnu, rasnu ili društvenu pozadinu. U kulturno sigurnom obrazovnom okruženju, učenici se osjećaju slobodni izraziti svoje mišljenje, osjećaje ili podijeliti s vršnjacima ili nastavnicima relevantne aspekte svoje kulture, bez straha od odbacivanja ili osuđivanja. Radi se o uvažavanju i poštivanju različitosti te osiguravanju da svako ima priliku u potpunosti sudjelovati u društvu.

Cilj svake škole koja teži postići i cijeniti kulturnu sigurnost u svojoj obrazovnoj zajednici jeste promovirati poštivanje kulturne raznolikosti, spriječiti diskriminaciju, uznemiravanje i nasilje na kulturnoj osnovi te podsticati međukulturni dijalog i međusobno razumijevanje među članovima obrazovne zajednice.

Na takav način profesionalac u predškolskom odgoju i obrazovanju podstiče i uspostavlja emotivno, fizički i društveno sigurno okruženje za učenje za djecu svih kultura. Profesionalac poštuje kulturnu pozadinu svakog djeteta i omogućava svoj djeci da oblikuju svoj kulturni identitet i njeguju svoju jedinstvenost, bez straha od osude i diskriminacije.

Sigurno obrazovno okruženje donosi mnoge koristi za sve članove obrazovne zajednice:

- Veće uključivanje i sudjelovanje svih članova zajednice.
- Razvoj kritičkog mišljenja.
- Osjećaj slobode za izražavanje ideja i osjećaja.
- Veći razvoj individualnog potencijala učenika.
- Pобољшanje radne i školske atmosfere.
- Saradnja i osjećaj zajedništva među učenicima.

Strategije za uvažavanje kulturne sigurnosti:

- Obuka nastavnika: Važno je da nastavnici prođu obuku o značaju kulturne sigurnosti i načinima kreiranja inkluzivnog okruženja. Nastavnik ili budući nastavnik treba biti upoznat s pojmovima kulture, kulturnog identiteta i kulturne raznolikosti; pored toga, potrebno je analizirati vlastite predrasude i uspostaviti strategije za njihovo izbjegavanje; te razvijati empatiju u odnosu sa učenicima i porodicama.
- Interkulturni pristup u nastavnom planu kroz aktivne i participativne nastavne metode koje promovišu interkulturni dijalog, koristeći sadržaje iz različitih kultura ili podstičući projektno orijentisano iskustveno učenje i kulturnu razmjenu.
- Konsultacije i participacija: Konsultovanje osoba iz različitih kulturnih sredina može pomoći da usluge i programi budu kulturno prikladni. Na primjer, jedna od aktivnosti može biti pozivanje porodica da učestvuju u školskim aktivnostima kao što su radionice, prezentacije ili kulturni događaji.
- Borba protiv vršnjačkog nasilja i diskriminacije: Važno je da nastavnici budu upoznati s pojmom vršnjačkog nasilja, da znaju prepoznati njegove znakove i kako efikasno djelovati. Za to je neophodno uključiti cijelu obrazovnu zajednicu. U vezi s tim, komunikacija je ključni element u rješavanju takvih slučajeva, kao i provođenje istrage i, ako je potrebno, izricanje disciplinskih mjera, što su takođe važni dijelovi procesa.
- Kulturna svijest: Škola promoviše kulturnu svijest među svim članovima školske zajednice kroz obrazovne aktivnosti i kulturne događaje. Aktivnosti usmjerene na razvoj kulturne svijesti i poštovanja kulture pomažu učenicima da upoznaju različite kulture i razviju stav poštovanja i razumijevanja.
- Korištenje raznovrsnih metoda podučavanja i učenja koje su relevantne za različite kulture učenika.
- Saradnja s porodicama učenika radi razumijevanja njihovih kultura i potreba, te iskorištavanje svake prilike i doprinosa svakog člana obrazovne zajednice kao vrijednog faktora za obogaćivanje pedagoške prakse.
- Proslava različitosti: Percepcija kulturne raznolikosti kao pozitivnog elementa u učionici veoma je korisna za nastavni rad. Ona obogaćuje proces učenja i podstiče toleranciju i poštovanje.

Kako prenijeti opredjeljenje za kulturnu sigurnost unutar obrazovne zajednice?

- A. Kodeks ponašanja ili pravilnici škole: Kodeks ponašanja koji uključuje konkretna očekivanja u vezi s ponašanjem koje promoviše kulturnu sigurnost, poput poštivanja različitosti školske zajednice, izbjegavanja diskriminatornog jezika i reagovanja u slučajevima prisutne diskriminacije.
- B. Svi članovi obrazovne zajednice moraju stvarati školsko okruženje u kojem se svi učenici osjećaju sigurno i poštovano, bez obzira na njihovu kulturnu pozadinu; te promovisati međukulturno učenje i razumijevanje.
- C. Protokol za postupanje u slučajevima diskriminacije ili vršnjačkog nasilja.
- D. Socijalne službe u zajednici također doprinose kulturnoj sigurnosti obrazovne zajednice, na primjer, pružanjem usluga prevođenja i tumačenja ili podrške u postupcima oko dokumentacije.

Resursi za čitanje

- Allen, R., Shapland, D. L., Neitzel, J., & Iruka, I. U. (2021) *Creating anti-racist early childhood spaces*. YC Young Children.
- Cefai, C., Downes, P., & Cavioni, V. (2021) *A formative, inclusive, whole-school approach to the assessment of social and emotional education in the EU*. Dostupno na: https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/99729/1/A_Formative_Inclusive_Whole_School_Approach_to_the_Assessment_of_Social_and_Emotional_Education_in_the_EU_Analytical_Report_2021.pdf (Pristupljeno: 29. juni 2024.)
- Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission) (2016) *Cultural awareness and expression handbook*. Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6066c082-e68a-11e5-8a50-01aa75ed71a1> (Pristupljeno: 29. juni 2024.)
- Eurydice (2023) *Promoting diversity and inclusion in schools in Europe*. Dostupno na: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/promoting-diversity-and-inclusion-schools-europe> (Pristupljeno: 28. juni 2024.)
- Kozina, A. (2020) *Social, emotional and intercultural competencies for inclusive school environments across Europe*. Verlag Dr. Kovac GmbH, Hamburg.
- Laaksonen, A. (2010) *Making culture accessible: Access, Participation and Cultural Provision in the Context of Cultural Rights in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.

Resursi za aktivnosti

1.4.1. Naziv aktivnosti	Ponovno osmišljavanje igara		
Svrha aktivnosti	Prilagoditi tradicionalne društvene igre kako bi se promovisala kulturna sigurnost u učionici.		
Ishodi učenja	- Organizirati aktivnosti koje omogućavaju učesnicima da izraze i podijele svoja osjećanja u vezi s multikulturalnim okruženjem za učenje. - Pokazati uvjerenje u važnost kulturne osjetljivosti pri stvaranju podsticajnog i inkluzivnog okruženja za svu djecu.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☒ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☒ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Mobilni telefoni, računar		

Upute za realizaciju aktivnosti

1. Brainstorming i diskusija:

Započnite sesiju grupnog razmišljanja s učesnicima, fokusirajući se na tradicionalne društvene igre koje se često koriste u obrazovnim kontekstima ili koje su im poznate iz vlastitog kulturnog okruženja. Možete početi sa pitanjima:

- „Koje ste društvene igre igrali kao djeca?“
- „Koje se društvene igre često koriste u učionicama?“

Zapišite igre koje se spomenu na flipčart ili u (digitalni) dokument dostupan učesnicima. Po potrebi, uz naziv svake igre možete priložiti i ilustraciju/sliku igre. Kao pripremu, istražite različite tradicionalne društvene igre i pripremi materijale ili opise.

Podstaknite učesnike da razmišljaju široko i uključe igre iz raznih kultura. Diskusija bi trebala obuhvatiti i mogućnost da igre, čak i nenamjerno, mogu učvrstiti stereotipe ili isključiti određene grupe.

2. Odabir igre i formiranje grupa:

Podijelite učesnike u male grupe (po 3–4 učesnika) i dopustite svakoj grupi da izabere društvenu igru s kojom će raditi. Grupe mogu birati s liste nastale brainstormingom ili predstaviti neku svoju igru.

Pobrinite se da različite grupe odaberu različite igre.

Adaptacija društvene igre:

Zadatak svake grupe je da prilagodi svoju odabranu igru kako bi promovisala kulturnu sigurnost i inkluzivnost. Pružite konkretne primjere i smjernice koje mogu pomoći u procesu prilagodbe, kao npr.:

1. Uvođenje elemenata saradnje
2. Uključivanje pripovijedanja koje odražava različite kulturne narative
3. Kako se likovi ili figure u igri mogu redizajnirati da predstavljaju širi raspon kultura, etničkih grupa...?
4. Mogu li igre ili njihovi elementi sadržavati simbole, obrasce ili motive iz različitih kultura?
5. Mogu li se u igru uključiti elementi različitih jezika, kao što su pozdravi, brojevi ili jednostavne fraze?

3. Prezentacija i refleksija:

Pozovite svaku grupu da predstavi svoju adaptiranu igru cijeloj grupi, objašnjavajući koje su izmjene napravili i zbog čega. Podstaknite refleksivnu diskusiju postavljajući pitanja poput:

- „Koji su izazovi i mogućnosti u prilagođavanju igre?“
- „Kako vaša prilagođena igra promoviše kulturnu sigurnost i inkluzivnost?“
- „Kako biste mogli koristiti ovu prilagođenu igru u svojoj učionici?“

Komentari

Također možete izmijeniti članove malih grupa, napraviti plakate ili razgovarati o razlikama i sličnostima u okviru cijele grupe.

1.4.2. Naziv aktivnosti	Putujemo kroz kulture naše učionice		
Svrha aktivnosti	Svrha ove aktivnosti je da se kroz igru podijele kulturni aspekti različitih kultura prisutnih u učionici. S jedne strane, cilj je povećati znanje o drugim kulturama, a s druge strane, upoznavanje s perspektivama različitih društvenih i kulturnih grupa podstiče toleranciju i međusobno poštovanje među učesnicima, gdje se svako osjeća uvaženo dijeleći elemente vlastite kulture.		
Ishodi učenja	- Preuzeti odgovornost za stvaranje učioničkog okruženja koje je otvoreno i inkluzivno za sve kulture - Cijeniti (poštovati) različita kulturna porijekla i iskustva djece i njihovih porodica u procesu predškolskog odgoja i obrazovanja		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	45 minuta		
Potrebni materijali	Papir, olovke, mobilni telefoni		
Upute za realizaciju aktivnosti	<i>Dijeljenje kulturnog identiteta (početni korak):</i> Objasnite svrhu aktivnosti: proslaviti bogatstvo kultura prisutnih u prostoriji. Zamolite učesnike da na papir napišu ne samo svoju zemlju porijekla, već i druge aspekte svog kulturnog identiteta koje im je ugodno podijeliti. To može uključivati: - Zemlju porijekla (ako je primjenjivo) - Regiju ili grad iz kojeg potiču - Jezike koje govore kod kuće ili koje su govorili njihovi preci - Kulturne tradicije ili proslave u kojima učestvuju - Hranu ili jela koja su važna za njihovu kulturu - Bilo koji drugi element koji definiše njihov kulturni identitet <i>Podjela papirića:</i> Sakupite papire i nasumično ih podijelite učesnicima, pazeći da niko ne dobije svoj papir nazad.		

3. *Kreiranje kulturne priče (rad u parovima):*
Zamolite učesnike da formiraju parove. Svakom paru dodijelite dva papirića koji opisuju kulturne pozadine njihovih kolega (ne smiju dobiti svoj vlastiti). Par treba izabrati jednu od dvije ponuđene kulture za narednu aktivnost. Zadatak im je da zajedno napišu kratku priču inspirisanu informacijama o kulturi s papira. Priča treba uključivati kulturne, geo-grafske ili gastronomske elemente opisane kulture.
 - Istraživanje i upoznavanje: Ohrabrite učesnike da koriste mobilne telefone ili tablete kako bi dodatno istražili kulturu o kojoj pišu. Podrška u pričanju priče: Možete ponuditi pitanja i ideje koje olakšavaju kreiranje priče, kao npr.:
 - a. „Ispričaj priču o tradicionalnoj proslavi ili festivalu iz ove kulture.“
 - b. „Podijeli narodnu priču ili legendu iz ove kulture.“
 Primjer: Zamisli da dobiješ papir na kojem piše: „Moja porodica dolazi iz Irske. Volimo slaviti Dan svetog Patrika i moja nana pravi najbolji irski gulaš!“ Vaša priča može biti o malom vilenjaku koji se priprema za Dan svetog Patrika – možda pomaže ukrašavati prozore djetelinama, vježba irski ples ili pokušava uhvatiti čup zlata na kraju duge!
4. *Dijeljenje priča:*
Pozovite svaki par da podijeli svoju priču s cijelom grupom.
5. *Vođena diskusija i refleksija:*
Nakon što su sve priče ispričane, podstaknite grupnu diskusiju koristeći sljedeća pitanja (i druga koja se mogu pojaviti):
 - Šta ste novo naučili o kulturama koje su predstavljene u našoj učionici? Izdvojite konkretne detalje iz priča i istaknite raznolikost iskustava i perspektiva.
 - Mislite li da učenje o nekoj kulturi doprinosi većoj toleranciji i razumijevanju prema njoj? Zašto da ili zašto ne?
 - Šta mislite kako se neko osjeća kada njegova kultura bude priznata i cijenjena od strane drugih? Osjećate li se više vrednovano kada vaši vršnjaci znaju nešto o vašoj kulturi?

Komentari

Ako grupa učesnika nije kulturno raznolika, preporučuje se unaprijed pripremiti papiriće s opisima različitih kulturnih pozadina (slično kao u primjeru: „Moja porodica dolazi iz Irske. Volimo slaviti Dan svetog Patrika i moja nana pravi najbolji irski gulaš!“), kako bi ih mogli podijeliti učesnicima i omogućiti raznolikost kultura za istraživanje.

1.4.3. Naziv aktivnosti	Igranje uloga: gledanje kroz tuđe oči		
Svrha aktivnosti	Svrha ove aktivnosti je potaknuti refleksiju o različitim stavovima koji se mogu pronaći u učionici, kao i razvijati vještine poput aktivnog slušanja, empatije i međukulturne komunikacije.		
Ishodi učenja	▪ Prepoznati moguće prepreke u učenju i socijalizaciji djece različitih kulturnih pozadina ▪ Prepoznati prepreke u učenju i socijalizaciji s kojima se suočavaju djeca različitih kulturnih pozadina, kada se pojave, ▪ Prilagoditi okruženje za odgoj i obrazovanje djece uzimajući u obzir različite kulturne prakse (npr. prehrambene navike/potrebe) ▪ Preuzeti odgovornost za stvaranje učioničkog okruženja koje je otvoreno i inkluzivno za sve kulture ▪ Pokazivati kulturnu osjetljivost u interakcijama s djecom, porodicama i osobljem		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☒ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Sveske i olovke		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Izrada scenarija (rad u grupama): ▪ Objasnite učesnicima da će raditi u grupama od po četiri osobe kako bi napisali i izveli kratku igru uloga. Igra uloga će biti zasnovana na situaciji u učionici u kojoj učenici dijele važne proslave iz svojih kultura.. ▪ Razrada likova: Svaka grupa mora u svoj scenarij uključiti sljedeće likove: a) Kulturno osviješten nastavnik: ovaj nastavnik pokazuje istinsku kulturnu svijest i poštovanje. Aktivno promoviše sigurno i inkluzivno okruženje u učionici u kojem se svi učenici osjećaju uvaženo. Primjer: Ovaj nastavnik koristi inkluzivan jezik, uvažava različite perspektive i s pažnjom pristupa kulturnim nesporazumima. b) Učenik iz druge kulturne sredine: ovaj učenik dolazi iz kulturne sredine različite od dominantne kulture u učionici. Primjer: Učenik može biti nedavni imigrant, dijete koje kod kuće govori drugi jezik ili učenik čija porodica praktikuje drugačije tradicije. c) Znatiželjan i otvoren učenik: ovaj učenik iskreno je znatiželjan i otvoren za učenje o drugim kulturama. Postavlja pitanja s poštovanjem i pokazuje volju za razumijevanjem različitih perspektiva. Primjer: Ovaj učenik može pitati učenika iz druge kulturne sredine o značenju njihovih proslava ili pokazati interes za dublje upoznavanje njihove kulture. d) Učenik/ica s predrasudama/stereotipima: ovaj učenik može imati unaprijed stvorene stavove ili stereotipe o drugim kulturama. Njegovi komentari ili postupci mogu nenamjerno povrijediti ili izazvati nelagodu. Primjer: Ovaj učenik može praviti generalizacije o nekoj kulturi, izražavati sumnju u valjanost tradicija druge kulture ili praviti šalu koja nije kulturno osjetljiva.		

	Primjeri scenarija: ▪ Učenici drže kratke prezentacije o predstojećim praznicima ili festivalima u svojim kulturama. ▪ Nastavnik je organizovao "dan dijeljenja kultura" gdje učenici donose hranu, muziku ili predmete koji predstavljaju njihove kulture. ▪ Pokreće se diskusija o kulturnom događaju koji je nedavno održan u zajednici ili svijetu. Elementi scenarija: Scenarij treba uključivati: ▪ Jasne dijaloge koji odražavaju ličnosti i perspektive likova. ▪ Radnje ili ponašanja koja pokazuju kulturnu osjetljivost (ili njen nedostatak). ▪ Jasno definisan početak, sredinu i kraj situacije. ▪ Rješenje sukoba ili nesporazuma (ako se pojavi). Ključni elementi na koje treba obratiti pažnju: ▪ Jasan dijalog i perspektive likova: svaki lik treba jasno izražavati svoje misli, pokazujući različite nivoe razumijevanja ili neznanja, što omogućava trenutke za učenje. ▪ Radnje koje pokazuju kulturnu osjetljivost: na primjer, nastavnik koji interveniše kako bi usmjerio ili razjasnio nesporazume, ili učenici koji pokazuju poštovanje dok isprobavaju nešto novo ili uče o različitim tradicijama. ▪ Rješavanje sukoba: u svim primjerima nesporazumi se rješavaju otvorenom komunikacijom i respektabilnom diskusijom, što vodi do većeg međukulturnog razumijevanja. • Entuzijazam i znatiželja: scenariji igre uloga pokazuju kako znatiželja i poštovanje pomažu u stvaranju sigurnog kulturnog okruženja. 2. Izvođenje: pozovite svaku grupu da izvede svoju igru uloga pred cijelim razredom. 3. Diskusija: nakon svakog izvođenja, podstaknite sesiju refleksije koristeći sljedeća pitanja (i druga koja se mogu pojaviti): ▪ Šta mislite o nastupu nastavnika? ▪ Koje je konkretne radnje ili riječi nastavnik koristio a koje su bile efikasne (ili neefikasne) u promovisanju kulturne sigurnosti? ▪ Da li biste vi postupili drugačije u toj situaciji? ▪ Kako mislite da se učenik iz druge kulturne sredine osjećao tokom interakcije? Da li se osjećao uvaženo i poštovano? Zašto da ili zašto ne? ▪ Kako je nastavnik pristupio predrasudama ili stereotipima učenika? Je li to bilo učinkovito? ▪ Koje praktične strategije možete koristiti u vlastitoj nastavnoj praksi kako biste osigurali da se svi učenici osjećaju dobrodošlo, poštovano i uključeno? Komentari /
--	---

Reference

- Bryant, S.C. (2019) *How to Tell Stories to Children, and Some Stories to Tell*. Good Press.
- Educlab |Cultural Heritage in Europe as a vehicle of cultural identity (2018) Educlab.eu. Available at: <https://www.educlab.eu/> (Pristupljeno: 10. decembar 2024.)
- Nyman Gomez, C. & Berg Marklund, B. (2018) 'A game-based tool for cross-cultural discussion: encouraging cultural awareness with board games', *International Journal of Serious Games*, 5(4), pp. 81–98.
- O'Neill, D. K., & Holmes, P. E. (2022) 'The Power of Board Games for Multidomain Learning in Young Children', *American Journal of Play*, 14(1).
- Rogers, S., & Evans, J. (2008) *Inside Role-Play in Early Childhood Education*. Routledge, Oxon.
- Toadvine, A. (2022) 'Researched Role Play for Cultural Competence', *College Teaching*, 72(3), pp. 205–206. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/87567555.2022.2151968> (Pristupljeno: 10. decembar 2024.)

TEMATSKA JEDINICA 1.5.

PROMOVISANJE PRILIKA KOJE NUDI KULTURNA RAZNOLIKOST U PRAKSI

Teorijski uvod

Važnost raznolikosti i interkulturalne osviještenosti u školskom okruženju

Već dugi niz godina interkulturalna raznolikost u školama raste. Zbog toga je važnije nego ikad da nastavnici uzmu u obzir kulturni kontekst u učionici. Učenici mogu imati velike koristi ako škole podržavaju inkluziju i razvijaju svijest o multikulturalnom obrazovanju. Kulturno osjetljiv pristup pomaže učenicima iz različitih zemalja i kultura da postignu uspjeh i da žive u svijetu bogatom kulturnom raznolikošću. Iz perspektive škola i nastavnika, izuzetno je važno pripremiti učenike da se prilagode svijetu koji se stalno mijenja i da prihvataju ljude koji su različiti od njih samih (Drexel University School of Education,n.d.).

Prednosti promovisanja kulturne raznolikosti (Positive Action, Inc; Better Up.Blog)

- Podsticanje veće tolerancije
- Razvijanje kritičkog mišljenja
- Izgradnja snažnijih zajednica
- Povjerenje i poštovanje
- Kreativnost i inovacija
- Razvijanje novih vještina
- Smanjena diskriminacija i uznemiravanje
- Povećanje interkulturalne osjetljivosti

Raznolikost u obrazovanju

Raznolikost se shvata kao sve ono po čemu se ljudi mogu međusobno razlikovati. To uključuje sljedeće faktore (Positive Action, Inc):

- Etničku pripadnost
- Rasnu pripadnost
- Socio-ekonomski status
- Vjerska uvjerenja
- Politička uvjerenja
- Dob

Faktori koje nastavnici trebaju uzeti u obzir prilikom promovisanja kulturne raznolikosti (Deer, 2025)

- „Suočavanje s negativnim stavovima među učenicima.
- Izbjegavanje stereotipa u obrazovnim materijalima i primjerima.
- Postavljanje jasnih pravila o međusobnom ophođenju.
- Pravedan i jednak tretman svih učenika i osoblja
- Stvaranje uključivog okruženja za učenike i osoblje.
- Aktivno korištenje resursa s multikulturalnim temama.
- Promovisanje multikulturalizma u nastavnim sadržajima.
- Kreiranje nastave koja odražava i promoviše raznolikost u učionici.
- Osiguranje jednakog pristupa svim učenicima u pogledu učešća i prilika.
- Korištenje različitih metoda procjene.
- Korištenje raznovrsnih nastavnih metoda.
- Osiguravanje da su sve procedure i politike nediskriminatorne.
- Osiguravanje da obrazovni materijali nikada ne budu diskriminatorni i da budu pristupačni svima, čak i ako to podrazumijeva prilagođavanje u formi audio materijala, velikog formata štampanih materijala ili videa.”

Kako promovirati kulturnu raznolikost – savjeti i prijedlozi (Continental, 2023; University of San Diego, n.d.)

U ovom dijelu možete pronaći nekoliko prijedloga za promoviranje kulturne raznolikosti u učionici.

Upoznajte svoje učenike (i njihovu pozadinu)

Početkom školske godine možete poslati anketu roditeljima učenika kako biste saznali više o njihovom porijeklu, običajima, praznicima koje slave, hrani i kulturnim navikama. Vodite računa da pitanja budu pažljivo i nenametljivo formulirana. Na taj način pokazujete interesovanje za kulturu svojih učenika i stvarate prostor za izgradnju odnosa zasnovanih na povjerenju i otvorenosti.

Proslave praznika

Zajedno s učenicima napravite kalendar koji uključuje praznike koje obilježavaju učenici iz različitih kultura. Na dan praznika, učenici koji ga slave predstaviće njegov značaj razredu i pripremiti način obilježavanja (npr. kroz hranu, izradu predmeta i sl.).

■ **Gostujući govornici i intervjui**

Najbolji način za učenje je iz prve ruke. Napravite raspored susreta s predstavnicima različitih kultura – roditeljima, djedovima i bakama, učenicima. Zamolite ih da upoznaju razred s kulturom zemlje iz koje dolaze. Mogu pripremiti zanimljive činjenice i donijeti predmete tipične za svoju kulturu. Pripremite zajedno s učenicima pitanja za gosta. Preporučuje se da na kraju susreta učenici podijele nešto što su naučili od te osobe.

■ **„Pokaži i ispričaj“**

U dogovoru s učenicima napravite raspored za aktivnost “Pokazati ću vam nešto”. Tokom planiranih susreta, svaki učenik donosi jedan predmet koji ima veze s njegovom kulturom. Učenik predstavlja predmet razredu, objašnjava čemu služi i zašto je važan. Roditelji trebaju biti ranije obaviješteni o ovoj aktivnosti kako bi učenik dobio dozvolu da donese predmet u školu.

■ **Igre iz cijelog svijeta**

Prikupite informacije o dječjim igrama iz zemalja iz kojih dolaze vaši učenici. Također možete pitati roditelje o igrama karakterističnim za njihove zemlje. Tokom roditeljskih sastanaka možete ih pozvati da zajedno prakticirate te igre. Igrajte ih s učenicima tokom odmora ili drugih školskih aktivnosti. Pitajte učenike da li ih poznaju i koje su im omiljene.

■ **Multikulturalni sajam**

Sajam je zasigurno jedan od najšarenijih i najzanimljivijih načina za promovisanje interkulturalne raznolikosti.

Nastavnik treba predstaviti ideju organizovanja sajma roditeljima i učenicima. Učenici zajedno sa svojim roditeljima pripremaju štand s karakterističnim proizvodima iz njihove kulture. Mogu obući tradicionalne nošnje i ukrasiti svoj štand. Posjetioci sajma mogu probati hranu i vidjeti predmete koji predstavljaju određenu kulturu. Također mogu razgovarati s drugim učesnicima kako bi naučili više o njihovim običajima.

Nastavnici mogu pozvati učenike iz druge škole da prisustvuju sajmu.

Po želji se mogu pripremiti i pitanja o različitim kulturama, a odgovori se mogu pronaći na štandovima.

Resursi za čitanje

- European Commission/EACEA/Eurydice (2023) *Promoting diversity and inclusion in schools in Europe*. Eurydice report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupno na: <https://saltoinclusion.eu/wp-content/uploads/2023/10/Promoting-Diversity-and-Inclusion-in-Schools-in-Europe.pdf>. (Pristupljeno: 2. decembar 2024.)
- Cuc, M. C. (2013) 'Educational Strategies to Promote Cultural Diversity', *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 92, pp. 220–224.
- Mahmud, M.E. (2023) 'The Strategy of School Principal to Promote Multicultural Education in Islamic High Schools in Samarinda', *DINAMIKA ILMU*, 23(1), pp. 23–36. Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1392718.pdf> (Pristupljeno: 30. novembar 2024.)
- Networx Training Academy (2023) *Promoting Diversity Equity and Inclusion in Early Childhood Education*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=i0cBQYXUnYM> (Pristupljeno: 25. novembar 2024.)

Activity resources

1.5.1. Naziv aktivnosti	Multikulturalni kalendar praznika		
Svrha aktivnosti	Ova vježba će biti korisna za učenje o praznicima i festivalima koji su povezani s određenom kulturom.		
Ishodi učenja	▪ Razvijati konstruktivne društvene odnose između grupa i pojedinaca koji dolaze iz različitih kulturnih sredina ▪ Osmisliti projekte koji podstiču kulturnu raznolikost i razmjenu.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	45 minuta		
Potrebni materijali	Markeri / voštane boje, olovke, papir (A4 za svakog učesnika), lenjiri, makaze, obojeni papir		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Podijelite prazne papirne kartice svakom učesniku. 2. Zamolite svakog učesnika da napiše sve važne praznike i festivale iz svoje zemlje. Uputite ih da odaberu samo one praznike koji su vezani za njihovu zemlju, regiju i kulturu. Možete im predložiti i maksimalan broj praznika koje će opisati, npr. do sedam. 3. Svaki praznik treba da sadrži: datum, naziv i simbol praznika (npr. Božić – božićna jelka). 4. Pozovite učesnike da predstave svoje praznike grupi. Nakon predstavljanja, uputite grupu da poreda kartice na podu hronološki. 5. Podijelite učesnike u manje grupe (po 2–4 osobe, u zavisnosti od veličine grupe) i podijelite im sljedeće materijale: papir, markere, lenjire, makaze, obojeni papir. 6. Objasnite grupama da im je zadatak da osmisle kalendar koji uključuje sve pomenute praznike, sa datumom, nazivom, simbolom praznika i zastavom zemlje. 7. Nakon što svaka grupa završi zadatak, pozovite ih da predstave svoje kalendare. 8. Nakon svih prezentacija, napravite galerijski pregled kalendara i diskutujte sa učesnicima: ▪ Kako se osjećate u vezi s ovom raznolikošću festivala i praznika? ▪ Šta ste novo naučili o različitim običajima i festivalima? Da li vas je nešto iznenadilo? ▪ Koje sličnosti i razlike prepoznajete? ▪ Da li uočavate neke prednosti ove kulturne raznolikosti? Koje su to? ▪ Kako se interkulturalna raznolikost (ali i kulturna ravnopravnost), na primjeru različitih praznika, može koristiti u obrazovnom radu?		

Komentari

- Opcionalno je tokom svake prezentacije pustiti specifičnu muziku vezanu za nacionalni festival.
- Ako u grupi nema učesnika iz različitih kultura, trener može pripremiti tabelu sa imenima različitih festivala/praznika (na jezicima zemalja i datumima obilježavanja). Grupa treba da pronađe informacije o festivalu i poreda ih hronološki u kalendar.
- Pošto je vrijeme za vježbu ograničeno na 45 minuta, u zavisnosti od broja grupa možete ograničiti broj praznika koje grupe predstavljaju.

Primjer tabele:

NAZIV PRAZNIKA/FESTIVALA NA JEZICIMA ZEMALJA U KOJIMA SE SLAVE	DATUM PROSLAVE / OBILJEŽAVANJA
Rizdwo Chrystowe	07.-09. januar
Vánoce	24. 25. i 26. decembar
Festa della Repubblica	02. juni
Santo Stefano	26. decembar
l'Epifania	06. januar
Dan nezavisnosti	01.mart
Reyes Magos	06. januar
Fiestas de Mayo	Između 30. aprila i 02. maja
Eikosti Pempti Martiou	25. mart
Theophaneia	06. januar
Imera tou Ochi	28. oktobar
Sveriges nationaldag	06. juni
Juldagen	25. decembar
Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı	23. april
Cumhuriyet Bayramı	29. oktobar
Giorgoba	23. novembar

1.5.2. Naziv aktivnosti	Multikulturalni kalendar praznika		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost će biti korisna za učenje o kulturi na osnovu narodnih priča.		
Ishodi učenja	▪ Koristiti kreativne tehnike (npr. drama, umjetnost) za podsticanje razumijevanja i dijeljenja kulture među djecom na zanimljiv i interaktivan način ▪ Razvijati konstruktivne društvene odnose između grupa i pojedinaca koji dolaze iz različitih kulturnih sredina ▪ Prepoznati elemente obrazovnog programa koji su fleksibilni i omogućavaju integraciju kulturnih tema i aktivnosti		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Markeri / voštane boje, papiri		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Zamolite učesnike da odaberu priču ili bajku vezanu za kulturu zemlje iz koje dolaze. Priča treba imati kulturni kontekst i moralnu pouku. 2. Ako učesnici nisu iz različitih kultura ili zemalja, mogu pripremiti priču s moralnom poukom iz svog djetinjstva (pričanu u porodici) ili iz škole, odnosno neku priču koja nosi važnu poruku. 3. Učesnici prave crteže koji će ilustrirati priču. Mogu pripremiti i neke dekorativne elemente povezane s pričom (npr. glavne likove bajki, simbole, specifične slike i slično). 4. Svaki učesnik predstavlja priču. Nakon svake priče, trener pita učesnike šta su naučili o kulturi i koja je moralna pouka priče. Vježba se može izvoditi i u grupama ljudi koji bi prezentovali istu priču iz svoje regije. 5. Svi učesnici sjede u krugu. Podstaknite diskusiju postavljajući sljedeća pitanja (na primjer): ▪ Koju ulogu priče imaju u očuvanju kulturne istorije i tradicija? Na koji način ih možemo koristiti u obrazovnom kontekstu? ▪ Da li vas je nešto iznenadilo u pričama koje su prezentovane? ▪ Šta priče govore o kulturama? ▪ Koje univerzalne vrijednosti predstavljaju priče iz različitih kultura i šta možemo naučiti iz njih?		
Komentari	Vježbu je moguće podijeliti na nekoliko susreta tokom kojih će se svaka priča posebno razmatrati.		

1.5.3. Naziv aktivnosti	Nauči poslovice naših zemalja		
Svrha aktivnosti	Ova vježba će biti korisna za upoznavanje različitih kultura kroz lokalne poslovice.		
Ishodi učenja	- Razvijati konstruktivne društvene odnose između grupa i pojedinaca koji dolaze iz različitih kulturnih sredina - Promovisati kulturnu razmjenu i mogućnosti učenja koje omogućavaju dijeljenje znanja, vještina i iskustava preko kulturnih granica - Prepoznati elemente obrazovnog programa koji su fleksibilni i omogućavaju integraciju kulturnih tema i aktivnosti		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	50 minuta		
Potrebni materijali	Flomasteri / hemijske olovke, papir (A4 za svakog učesnika), šešir		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Zamolite učesnike da se sjete jedne poslovice koja je vezana za kulturu zemlje njihovog porijekla ili regije iz koje dolaze. - Podijelite učesnicima listove papira i zamolite ih da na njih napišu poslovicu. - Napisane poslovice se ubacuju u šešir. - Zatim, svaki učesnik izvlači jednu poslovicu iz šešira i naglas je pročita. - Ostali učesnici pokušavaju pogoditi iz koje zemlje poslovica potiče. - Autori napisane poslovice objašnjavaju njeno porijeklo i poruku. - Trener može pripremiti i poslovice koje dolaze iz različitih zemalja i zamoliti učesnike da pokušaju pronaći njihovo značenje.		

Primjeri poslovice:

Tiha voda brijeg roni. | Latinska poslovice

Mjeri hiljadu puta, sijeci jednom. | Turska poslovca

I najljepša smokva može imati crva. | Zulu poslovice

Promijeni sebe i sreća će se promijeniti. | Portugalska poslovice

U ljubavi uvijek postoji onaj koji ljubi i onaj koji nudi obraz. | Francuska poslovice

Ko previše započne, malo završi. | Njemačka poslovice

Ko ti ogovara (druge), i tebe će ogovarati. | Španska poslovice

Ne plovi dalje nego što možeš da se vratiš veslajući. | Danska poslovice

Starost je časna, a mladost plemenita. | Irska poslovice

Da bi postigao rezultat, prvo moraš imati cilj. | Grčka poslovice

Velike ribe jedu male ribe. | Kineska poslovice

Kako je došlo, tako će i otići. | Hrvatska poslovice

Ne budi uspavane pse. | Nizozemska poslovice

8. Završna diskusija

Postavite učesnicima sljedeća pitanja:

- Šta možemo naučiti iz poslovice?
- Da li je neka određena poslovice ili poslovice utjecala na vaše stavove i vrijednosti? U kojoj mjeri?
- Koji su vaši izvori znanja o poslovicama? Jesu li dio porodičnog odgoja (prenošene s generacije na generaciju)?
- Koliku važnost poslovice imaju u vašim zemljama ili mjestima odakle dolazite?
- Koje informacije poslovice pružaju o jednoj zemlji ili kulturi?
- Koje razlike i sličnosti primjećujete među prezentiranim poslovicama?
- Koje mogućnosti ili rizike vidite u korištenju poslovice u interkulturalnom obrazovanju ili drugim područjima obrazovanja?

Komentari

Aktivnost se može izvoditi pojedinačno ili u grupama, ovisno o broju učesnika.

Reference

- Continental (2023) *11 Ways to Celebrate Cultural Diversity in the Classroom*. Dostupno na: <https://www.continentalpress.com/blog/cultural-diversity-in-the-classroom/?srsltid=AfmBOooqmqaYqIFUwglBaw-JE2nWf4rDQRRYki-Z-hAMvO9DfYme5Uci> (Pristupljeno: 2. decembar 2024.)
- Deer, M. (2025) *Promoting Equality and Diversity in the Classroom*. Dostupno na: <https://cpdonline.co.uk/knowledge-base/safeguarding/promoting-equality-and-diversity-in-the-classroom/> (Pristupljeno: 19. avgust 2025.)
- Drexel University School of Education (n.d.) *The Importance of Diversity & Multicultural Awareness in Education*. Dostupno na: <https://drexel.edu/soe/resources/student-teaching/advice/importance-of-cultural-diversity-in-classroom/> (Pristupljeno: 4. decembar 2024.)
- Positive Action (n.d) *6 Ways to Promote Diversity in Education and Schools*. Dostupno na: <https://www.positiveaction.net/diversity-education> (Pristupljeno: 2. decembar 2024.)
- University of San Diego: Professional And Continuing Education (n.d.) *10 Ways to Support Diversity in the Classroom*. Dostupno na: <https://pce.sandiego.edu/10-ways-to-teach-diversity-in-the-classroom/> (Pristupljeno: 3. decembar 2024.)

MODULES

MODULE II: GENDER IDENTITY AND SEXUAL ORIENTATION

TEMATSKA JEDINICA 2.1.

RAZUMIJEVANJE RAZLIKA IZMEĐU RODNOG IDENTITETA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Profesionalci u predškolskom odgoju i obrazovanju moraju imati smisleno razumijevanje razlika između rodnog identiteta i seksualne orijentacije u svojoj obrazovnoj praksi kako bi stvorili emocionalno okruženje u kojem se sva djeca osjećaju podržano u svojim jedinstvenim identitetima i iskustvima. Radeći na ovim temama, edukatori mogu ostvariti osnovne ciljeve za holistički rast pojedinca:

- Stvoriti okruženja za učenje u kojima se sva djeca osjećaju prihvaćeno i cijenjeno.
- Dovedi u pitanje stereotipe i promovirati empatiju, smanjujući nasilje i njegujući podržavajuću zajednicu (Kosciw et al., 2020).
- Poštivati i razumjeti različite porodične strukture, pružajući odgovarajuću podršku djeci i porodicama s LGBTQIA+ članovima.
- Pomagati djeci u formiranju njihovih jedinstvenih identiteta, doprinoseći većem samopoštovanju i otpornosti (Ryan et al., 2010).
- Efikasno odgovarati na pitanja porodica, djece ili kolega, pružajući odgovarajuće odgovore i resurse.

Definicije i ključni termini

Poznavanje ključnih termina i definicija, kao i glavnih teorija o razvoju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ključno je za pružanje intervencije bez predrasuda. Profesionalci u predškolskom odgoju i obrazovanju moraju biti temeljito upoznati s odgovarajućim naučnim definicijama za svaki termin koji se koristi kada se govori o rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji, te razlikama između ta dva termina, kako bi imali pozitivan utjecaj na živote mladih i njihovih porodica.

Biološki spol – Spol, ili biološki spol, odnosi se na skup bioloških, anatomskih i hromosomskih karakteristika s kojima se pojedinci rađaju. Pri rođenju spol se dodjeljuje kao muški ili ženski.

Rod – Rod je skup psiholoških, društvenih i kulturnih karakteristika koje društvo povezuje s time da je neko muškarac, žena ili nekog drugog identiteta. Rod je društveni konstrukt koji varira u različitim kulturama i vremenskim periodima (Svjetska zdravstvena organizacija, 2024).

Rodni identitet – Odnosi se na unutrašnji osjećaj osobe o vlastitom rodu, koji može, ali i ne mora biti usklađen sa spolom koji joj je dodijeljen pri rođenju (Svjetska zdravstvena organizacija, 2024).

Rodna ekspresija – To je način na koji osoba prema van predstavlja svoj rodni identitet. Obično se manifestuje kroz ime i zamjenice (npr. "ona/nju", "on/njega", "oni/njih") i/ili način na koji se ljudi odlučuju oblačiti, govoriti ili ponašati u društvu. Ne otkriva nužno seksualnu orijentaciju ili rod osobe.

Rodne uloge – Su ponašanja i očekivanja koja se smatraju prikladnima za pojedince na osnovu njihovog roda u određenoj kulturi ili društvu (Connell, 2002).

Seksualna orijentacija – To je emocionalna, romantična ili seksualna privlačnost koju osoba osjeća prema drugima (Američko udruženje za psihologiju, 2015).

Rodna socijalizacija – To je proces kroz koji pojedinci uče društvene norme i očekivanja povezana s njihovim rodom (Bussey i Bandura, 1999).

Da bi radili u oblasti obrazovanja, u društvu koje se stalno mijenja i koje nam predstavlja nove izazove, profesionalci moraju biti svjesni da se djeca sve više ne prepoznaju u biološkom spolu koji im je dodijeljen pri rođenju i da se mogu izražavati u različitim rodnim identitetima čija je tačna definicija neophodna.

Cisrodna osoba: osoba čiji se rodni identitet poklapa sa spolom dobijenim pri rođenju.

Transrodna osoba: osoba čiji se rodni identitet razlikuje od spola pripisanog pri rođenju. To uključuje transrodne muškarce (osobe koje se identificiraju kao muškarci, ali su rođene kao žene) i transrodne žene (osobe koje se identificiraju kao žene, ali su rođene kao muškarci).

Rodno nekonformna osoba: osoba čiji se rodni identitet ili izražavanje ne podudaraju s društvenim očekivanjima za spol koji im je pripisan pri rođenju.

Rodno fluidna osoba: osoba koja se identificira s određenim spolom u određenom trenutku, a s drugim spolovima u drugom trenutku.

Nebinarna osoba: rodni identitet izvan muško-ženskog binarnog sistema.

Agender osoba: osoba koja se identificira kao osoba bez roda ili kao rodno neutralna.

Kako bismo bolje pratili djecu u njihovom procesu rasta i samodefiniranja, potrebno je poznavati i različite seksualne i emocionalne orijentacije s kojima se mogu identificirati ili koje opisuju članove njihovih porodica.

Heteroseksualac: osoba koju fizički, emocionalno ili romantično privlače osobe suprotnog spola ili roda.

Homoseksualac: osoba koju privlače osobe istog spola ili roda.

Kvir: širi pojam koji se koristi za opisivanje osoba s rodnim identitetima ili seksualnim orijentacijama koje odstupaju od cisrodnih i heteroseksualnih normi (vidi definicije iznad).

LGBTIQA+: akronim za lezbijke, gejeve, biseksualce, transrodne, interseksualne, queer i aseksualne/agender/saveznike osobe, gdje "+" predstavlja bilo koji drugi identitet ili orijentaciju koji nije naveden.

Panseksualac: osoba koju privlače pojedinci bez obzira na njihov spol ili rod.

Aseksualac: osoba koju ne privlače ljudi bilo kojeg spola ili roda.

Interseksualac: osoba rođena s fizičkim spolnim karakteristikama (hromosomi, gonade, hormoni, genitalije itd.) koje ne odgovaraju tipičnim definicijama muškog ili ženskog tijela. Ovaj pojam nije direktno povezan sa seksualnom orijentacijom.

Teorije o razvoju rodnog identiteta

Kako bi se pratila djeca na njihovom putu razvoja i rasta, pored razumijevanja definicija termina koji se koriste pri pristupanju temi roda, može se referirati na literaturu koja se odnosi na glavne teorije o razvoju rodnog identiteta kod djece.

1. **Biološke teorije:** prema ovim teorijama, genetski i hormonalni faktori značajno utiču na razvoj rodnog identiteta. Smatra se da hormoni (poput testosterona i estrogena) oblikuju strukturu mozga i, posljedično, rodni identitet (Bao i Swaab, 2011). Istraživači su pronašli korelacije između hormonalnih varijacija, strukture mozga i rodnog identiteta, ukorijenjujući razvoj rodnog identiteta i s njim povezanih ponašanja u biološkim i neurološkim temeljima (Berenbaum i Beltz, 2011).
2. **Teorije socijalnog učenja:** one pripisuju ključnu ulogu okruženju i učenju opservacijom u razvoju rodnog identiteta. U stvari, smatra se da, kako zastupa Bandura u svojoj Teoriji socijalnog učenja, ljudi uče opservacijom i imitacijom, posebno od ljudi koje uzimaju za uzore. Stoga, djeca imaju tendenciju da imitiraju ponašanja koja primjećuju kod istospolnih roditelja ili osoba s kojima se vežu, gradeći i pojačavajući specifične rodne uloge. Teorije socijalnog učenja također se fokusiraju na utjecaj kulturnog konteksta, društvenih očekivanja i mehanizama poput potkrepljivanja ili kažnjavanja određenih ponašanja od strane društva, što utječe na vjerojatnost usvajanja i ponavljanja takvih ponašanja.
3. **Kognitivno–razvojne teorije:** ove teorije sugeriraju da djeca aktivno konstruiraju rodni identitet kroz interakciju sa svojom okolinom i kroz određene faze kognitivnog razumijevanja (Kohlberg, 1966). Prema njima, postoje tri glavne faze u dječjem razumijevanju roda:
 - Rodni identitet (2–3 godine): djeca počinju prepoznavati sebe u određenom spolu na osnovu površnih karakteristika poput izgleda.
 - Stabilnost spola (3–4 godine): djeca počinju shvaćati da je spol stabilan tokom vremena (djevojčice postaju žene, a dječaci muškarci), ali i dalje zasnivaju svoje razumijevanje na stereotipima i izgledu.
 - Konstantnost spola (5–7 godina): djeca shvaćaju da je spol intrinzičan i da se ne odnosi samo na vanjske karakteristike te da ostaje konstantan bez obzira na promjene u aktivnostima, odjeći ili ponašanju.
4. **Psihoanalitičke teorije:** u ovim teorijama, a posebno u djelu Sigmunda Freuda, dominantna uloga u oblikovanju rodnog identiteta data je iskustvima iz ranog djetinjstva i nesvjesnim procesima, poput Edipovog i Elektrinog kompleksa i procesa identifikacije s roditeljem istog spola. Smatra se da uspješna razrada ovih faza označava razvoj stabilnog rodnog identiteta. U novije vrijeme, Freudovo djelo se suočilo s kritikama zbog svoje rigidnosti i rodnih predrasuda, dok moderne psihoanalitičke perspektive odražavaju šire, inkluzivnije razumijevanje rodnog identiteta, prevazilazeći krute okvire kako bi prihvatile raznolikost i fluidnost (Bell, 2018).

Glavne teorije o seksualnoj orijentaciji

U obrazovanju u ranom djetinjstvu, kada edukatori pristupaju temi seksualne orijentacije, bilo da se odnosi na budući razvoj seksualnih i emocionalnih interesa djece ili na trenutne interese članova porodice, mogu se pozvati na teorije i istraživanja koja objašnjavaju složenost i jedinstvenost ovog iskustva.

- 1. Socijalno-konstruktivističke teorije:** one objašnjavaju kako seksualna orijentacija nije urođena niti utvrđena biološkim seksualnim osobinama, već je pod utjecajem historijskog konteksta i društvenih i kulturnih očekivanja. Fokusiraju se na ključne aspekte za koje se smatra da imaju veliki utjecaj na koncept i razvoj seksualne orijentacije, kao što su jezik koji se koristi u određenom društvu (način na koji govorimo o seksualnoj orijentaciji i kako je označavamo utječe na to kako je pojedinci razumiju i doživljavaju), historijski kontekst (razumijevanje i prihvatanje različitih seksualnih orijentacija može se uveliko razlikovati u različitim historijskim periodima i društvima) i kulturni utjecaji (norme i vrijednosti koje se dijele u određenoj kulturi igraju značajnu ulogu u definiranju onoga što se smatra prihvatljivim ili tabuom u smislu seksualne orijentacije). Novije teorije posmatraju seksualnu orijentaciju kao višestruki i društveno situirani fenomen i izbjegavaju pojednostavljena ili deterministička objašnjenja, naglašavajući kako drugi faktori (tj. rasa, spol, klasa, heteronormativnost i drugi sistemi ugnjetavanja i privilegija) utiču na konstrukciju seksualnih identiteta i ponašanja.
- 2. Biološke teorije:** što se tiče rodnog identiteta, ove teorije se fokusiraju na korelaciju između genetskih, hormonalnih i neurorazvojnih aspekata i seksualne orijentacije. Studije o jednojajčanim blizancima, prenatalnoj izloženosti hormonima i strukturi i aktivnosti mozga, između ostalog, pripisuju veliki utjecaj biološkim faktorima i razvoju seksualne orijentacije (LeVay, 2011). Kako je naveo LeVay, ovi pravci istraživanja imaju veliki značaj jer potiču promjenu načina razmišljanja: od nastojanja da se otkrije "šta je pošlo po zlu" u životima gej osoba ili pokušaja razvoja "lijekova" za homoseksualnost do sve većeg sagledavanja seksualne raznolikosti kao nečega što treba cijeniti, slaviti i pozdravljati u društvu (APA, 2016).
- 3. Psihoanalitičke teorije:** Sigmund Freud, osnivač psihoanalitičkih teorija, pružio je objašnjenje za razvoj seksualne orijentacije, istražujući i istražujući nesvjesne želje koje su po njegovom mišljenju karakterizirale psihoseksualne faze i iskustva ranog djetinjstva. Dok je Freud smatrao sve pojedince suštinski biseksualnim (Freud, 1905), postfrejdovski teoretičari su često patologizirali homoseksualnost pripisujući je posljedicama porodičnih utjecaja na evoluciju pojedinca. Danas su ovi stavovi zastarjeli, jer moderne psihoanalitičke perspektive (Fonagy et al., 2002) naglašavaju kako se složenost seksualne orijentacije mora razmatrati u smislu interakcije bioloških, psiholoških i društvenih faktora.

Resursi za čitanje

- American Psychological Association (2015) *Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people*. *American Psychologist*, 70 (9), pp. 832–864. Dostupno na: Available at: <https://www.apa.org/practice/guidelines/transgender.pdf> (Pristupljeno: 12. novembar 2024.)
- LGBTQ+ Equity Center. (2023). SOGIE Glossary [PDF]. Dostupno na: <https://lgbtquequity.org/wp-content/uploads/2023/04/SOGIE-Glossary-4.23.pdf> (Pristupljeno: 7. decembar 2024.)
- OECD (2015), *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*, PISA, OECD Publishing, Paris. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264229945-en> (Pristupljeno: 11. decembar 2024.)
- UNICEF Regional Office for South Asia (2017) *Gender Glossary of Terms and Concepts*. Dostupno na: <https://www.unicef.org/rosa/media/1761/file/Gender%20glossary%20of%20terms%20and%20concepts%20.pdf> (Pristupljeno 7. decembar 2024.)

Activity resources

2.1.1. Ime aktivnosti	Skica Medenjaka (Genderbread)		
Svrha aktivnosti	Razumijevanje glavnih aspekata rodnog identiteta i seksualne orijentacije korištenjem vizualnog prikaza.		
Ishodi učenja	■ Razumjeti rodni identitet kao duboko osjećanje pojedinca da je muškarac, žena, oboje, nijedno ili negdje duž rodnog spektra i njegov razvoj kod djece. ■ Razumjeti seksualnu orijentaciju kao trajni obrazac romantične ili seksualne privlačnosti ■ Razlikovati rodni identitet od biološkog spola, prepoznajući da je rodni identitet unutrašnji i da se može, ali i ne mora podudarati sa spolom dodijeljenim pri rođenju.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Genderbread – radni list (Prilog 1), Genderbread – osoba (Prilog 2), olovke.		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Dajte svakom učesniku Genderbread – radni list o rodnim pojmovima (Prilog 1). 2. Dajte svakom učesniku olovku. 3. Zamolite svaku osobu da popuni radni list. 4. Nakon pet minuta prikupite sve radne listove. 5. Pokažite sve kombinacije koje su odabrali učesnici. 6. Neka učesnike prokomentariše šta primjećuju u vezi sa sličnostima i razlikama ovih kombinacija. 7. Pročitajte Prilog 2 i navedite tačne definicije pojmova i njihove ispravne pozicije. 8. Pitajte učesnike s kojim pojmovima su imali najviše poteškoća. 9. Pitajte učesnike da li su ikada naišli na ove riječi ili ih koristili u svojoj radnoj praksi. 10. Pokažite glavne pogrešne kombinacije koje se odnose na stereotipe i lična očekivanja. 11. Nastavite tako što ćete pitati da li bi neko želio podijeliti šta je naučio iz ove aktivnosti.		
Komentar	■ Moguće je proširiti diskusiju o stereotipima i očekivanjima povezivanjem s historijskim i društvenim kontekstom.		

Izvor za Prilog 1 i Prilog 2:

Killermann, S. (2017) The Genderbread Person. Dostupno na: <https://www.itspronouncedmetrosexual.com/2018/10/the-genderbread-person-v4/> (Pristupljeno na: 6. decembar 2024.).

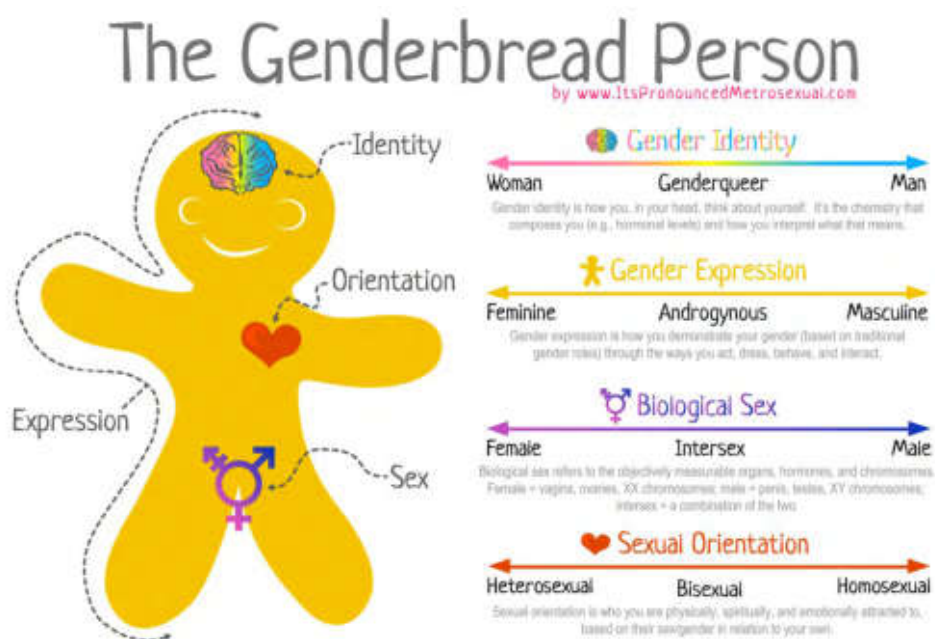
PRILOG 1

RADNI LIST GENDERBREAD

Obilježite na pravom mjestu: Biološki spol, Rodni identitet, Seksualna orijentacija, Rodna ekspresija

ATTACHMENT 2

2.1.2. Ime aktivnosti	Slagalica za riječima		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost će pomoći učesnicima da se upoznaju s glavnim terminima, teorijama i definicijama u vezi s rodnim identitetom i seksualnom orijentacijom.		
Ishodi učenja	■ Aktivno raditi na prevazilaženju nedostataka u znanju. ■ Objasniti i razlikovati pojmove kao što su rodni identitet, biološki spol i seksualna orijentacija. ■ Navesti različite rodne identitete i seksualne orijentacije, pored binarnih muško/žensko i heteroseksualno/homoseksualno.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☒ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☒ Igra ☒ Drugo <u>Slagalica</u>
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Papir A4 formata (otprilike 10 listova), makaze, flipchart, ljepilo u stiku, marker, karton A3 formata, Prilog 3, Prilog 3.1		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Odštampajte Prilog 1, planirajući jednu kopiju za svaka tri/četiri učesnika. 2. Izrežite okvire koji sadrže riječi, a zatim okvire koji sadrže definicije. 3. Podijelite učesnike u manje grupe (3 – 4 učesnika po grupi) 4. Nasumično rasporedite izrezane kvadrate na malom stolu ili radnoj površini ispred svake grupe, list kartona A3 formata i ljepilo u stiku. 5. Zamolite svaku grupu da spoji svaku riječ ili pojam sa njenom definicijom i zalijepi je na list A3 formata. 6. Nakon 10 minuta, idite do flipcharta i objasnite učesnicima da ćete zalijepiti tačnu definiciju pored svakog pojma i da će morati prebrojati koliko su bodova sakupili: svaki tačan odgovor vrijedi jedan bod. 7. Počnite i zalijepite prvi pojam na flipchart. 8. Pitajte predstavnika prve grupe koju definiciju su odabrali da spoje s prvim pojmom. 9. Zalijepite tačnu definiciju pored pojma. 10. Komentarišite izbore i dajte objašnjenja o tačnim definicijama. 11. Neka učesnici zapišu svoj rezultat: 1 bod za svako tačno podudaranje. 12. Ponovite postupak za svaki pojam, naizmjenično mijenjajući grupe. 13. Neka učesnici izračunaju svoj ukupan rezultat: grupa koja je postigla veći broj bodova pobjeđuje. 14. Proslavite pobjednike. Možete dati aplauz ili trofej u duginim bojama (Prilog 3.1). 15. Pitajte učesnike da li smatraju da su naučili nešto novo i da li im je potrebno dodatno pojašnjenje. 16. Pitajte učesnike da li postoji još neki pojam ili definicija osim štampanog termina o kojem bi željeli razgovarati s grupom.		
Komentar	■ Štampanje i isjecanje moraju se obaviti prije početka obuke.		

Prilog 3

ROD	Skup psiholoških, društvenih i kulturnih karakteristika koje društvo povezuje s time da je neko muškarac, žena ili neki drugi identitet. To je društveni konstrukt koji varira u različitim kulturama i vremenskim periodima (Svjetska zdravstvena organizacija, 2024).
RODNA EKSPRESIJA	Načini na koje pojedinac komunicira svoj rod drugima kroz ponašanje, odjeću, frizuru, glas itd.; nije pokazatelj rodnog identiteta ili seksualne orijentacije.
CISRODAN/NA	Termin koji opisuje osobu čiji se rodni identitet i spol dodijeljen pri rođenju poklapaju (npr. osoba se identificira kao muškarac, a doktor joj je pri rođenju dodijelio muški spol).
RODNE ULOGE	Ponašanja i očekivanja koja se smatraju prikladnim za pojedince na osnovu njihovog spola u određenoj kulturi ili društvu.
INTERSEX	Krovni termin koji opisuje pojedince s varijacijama u spolnim karakteristikama. To može uključivati miješane hromosome, elemente muškog i ženskog reproduktivnog sistema ili genitalije koje pri rođenju ne izgledaju jasno muško ili jasno žensko (na primjer, beba rođena s vulvom i testisima).
TRANSRODAN/NA	Pojedinac čiji se rodni identitet razlikuje od spola dodijeljenog pri rođenju. Može imati različite rodne izraze i može, ali i ne mora, odlučiti da se podvrgne medicinskim procedurama kako bi uskladila svoj fizički izgled sa svojim rodnim identitetom.
BISEKSUALAN/NA	Seksualna orijentacija koja opisuje pojedinca koju privlače osobe svog roda, kao i drugih rodova.
ASEKSUALAN/NA	Pojedinac kojeg ne privlače osobe bilo kojeg spola ili roda.
RODNE PREDRASUDE	Preferencijalni tretman ili diskriminacija pojedinaca na osnovu njihovog roda. Često je suptilna i može se manifestirati na različite načine, različito utičući na ljude ovisno o njihovom rodnom identitetu. Često je nesvjesna.
RODNI JAZ	Bilo kakva razlika između položaja dječaka i djevojčica, muškaraca i žena. To može biti u smislu znanja, stavova ili ponašanja. Može se pripisati razlikama u perspektivama, ekonomskim i društvenim preferencijama, iskustvima i autonomiji.
RODNI IDENTITET	Unutrašnji osjećaj pojedinca o vlastitom rodu, bilo da je to muško, žensko, mješavina oba, nijedno ili nešto duž rodnog spektra. Razlikuje se od biološkog spola, koji se zasniva na fizičkim atributima. Mnogi ljudi se suočavaju sa uznemiravanjem, stigmom i isključivanjem ako je izražavanje njihovog rodnog identiteta, na primjer kroz odjeću, govor i manire, drugačije od onoga što drugi očekuju.
RODNO NEUTRALNI JEZIK	Jezik koji izbjegava predrasude prema određenom spolu ili rodu i stoga je manje vjerovatno da će prenositi rodne stereotipe.
INTERSEKCIONALNOST	Način na koji se različiti oblici diskriminacije i nepovoljnog položaja kombiniraju i preklapaju. Karakteristike poput spola, dobi, invaliditeta, etničke pripadnosti, geografije i socio-ekonomskog statusa mogu se međusobno preplijetati, uzrokujući višestruke nivoe nepovoljnog položaja i marginalizacije.
SPOL	Skup bioloških, anatomskih i hromosomskih karakteristika s kojima se pojedinci rađaju. Pri rođenju se određuje kao muški ili ženski spol.
SEKSUALNA ORIJENTACIJA	Emocionalna, romantična ili seksualna privlačnost koju pojedinac osjeća prema drugima.

RODNO ZASNOVANO NASILJE	Nasilje koje rezultira, ili će vjerovatno rezultirati, fizičkom, seksualnom ili psihičkom povredom ili patnjom, protiv nekoga na osnovu rodne diskriminacije, očekivanja rodni uloga i/ili rodni stereotipa, ili na osnovu različitog statusa moći povezanog sa rodom.
RODNO ODGOVORNO	Stav rješavanja i odgovaranja na različite potrebe, težnje, kapacitete i doprinose ljudi različitog roda.
RODNO SENZITIVNO	Stav priznavanja da razlike i nejednakosti između ljudi različitih rodni identiteta zahtijevaju pažnju. Ovaj termin se odnosi na svijest i razmatranje socio-kulturnih normi i diskriminacija povezanih sa rodom.
ARODNO	Rodni identitet koji opisuje pojedinca koji se ne identifikira ni sa jednim određenim rodom ili se identifikira bez roda.
IZLAZAK/OTKRIVANJE (COMING OUT)	Proces priznavanja vlastite seksualne orijentacije ili rodni identiteta sebi i/ili pojedincima u životu. Često pogrešno shvaćen kao jednokratni događaj, ovo je cjeloživotni, a ponekad i svakodnevni proces.
GAY	Seksualna orijentacija koja se najčešće koristi za opisivanje muškaraca koji su isključivo privučeni drugim muškarcima. Ovaj termin mogu koristiti i osobe bilo kojeg spola koje privlače ljudi istog spola.
RODNA DISFORIJA	Složena i nijansirana psihološka, fizička i emocionalna patnja koja se javlja kao odgovor na unutrašnja i vanjska (npr. društvena/društvena) iskustva, a koja ističu nepovezanost između nečijeg unutrašnjeg razumijevanja sebe i nečije vanjske prezentacije sebe.
RODNO FLUIDAN/NA	Rodni identitet koji opisuje pojedinca čiji se rodni identitet može kontinuirano mijenjati tokom života. Ove osobe se možda ne osjećaju ograničeno društveno i kulturno očekivanim rodni ulogama i mogu se drugačije identifikirati od situacije do situacije ili iz dana u dan.
HETEROSEKSUALAN/NA	Seksualna orijentacija koja opisuje pojedinca koja osjeća romantičnu, emocionalnu i/ili seksualnu privlačnost prema osobama suprotnog spola.
KVIR	Široki pojam koji se koristi za opisivanje pojedinaca s rodni identitetima ili seksualnim orijentacijama koje odstupaju od cisrodni i heteroseksualni normi.
NE-BINARAN/NA	Krovni termin za rodne identitete koji su izvan rodne binarnosti, što znači ne isključivo dječak/djevojčica ili muškarac/žena. Pojedinci koji se identifikiraju u ovoj kategoriji mogu imati više od jednog roda, ne identifikirati se ni sa jednim rodom ili imati nešto sasvim drugo.
PANSEKSUALAN/NA	Seksualna orijentacija koja opisuje pojedince koje privlače drugi pojedinci bez obzira na spol, rodni identitet ili rodno izražavanje.

2.1.3. Ime aktivnosti	Tačno ili Netačno		
Svrha aktivnosti	Razumijevanje razlika između rodnog identiteta i seksualne orijentacije i njihove korelacije s razvojem djece, uz osvjetljavanje praznina u znanju.		
Ishodi učenja	■ Razumjeti rodni identitet kao duboko osjećanje pojedinca da je muškarac, žena, oboje, nijedno ili negdje duž rodnog spektra. ■ Kontinuirano provjeravati vlastito znanje o ovim temama i aktivno raditi na prevazi- laženju nedostataka u znanju kroz istraživanje i obrazovanje. ■ Identificirati društvene i kulturne faktore koji utječu na razvoj i izražavanje rodnog identi- teta i seksualne orijentacije, uključujući norme, stereotipe i diskriminaciju. ■ Razlikovati rodni identitet od biološkog spola, prepoznajući da je rodni identitet unu- trašnji i da se može, ali i ne mora podudarati sa spolom dodijeljenim pri rođenju.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☒ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Odštampani radni list Tačno ili Netačno (Prilog 1), odštampani list sa odgovorima i objašnjenjima (Prilog 1.1), 3 lista crvenog kartona, 3 lista zelenog kartona, papir, olovka, nagrada (opciono), tabla za rezultate (flip chart ili digitalna).		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Neka učesnici ustanu i recite im da ćete igrati igru "Pronađi svoje pleme". 2. Odaberite 3 imena plemena (jedno po grupi), npr. "Zmija, Gorila, Ptica". 3. Pripremite onoliko malih papirića koliko ima učesnika, sa imenom "Pleme" na njima (svako pleme treba da predstavlja $\frac{1}{3}$ ukupnog broja učesnika). 4. Prođite kroz grupu učesnika i tajno dajte po jedan papirić svakom učesniku. 5. Napravite sljedeću najavu: "Sada morate pronaći svoje pleme... ali ne smijete pričati! Možete koristiti samo geste ili pokrete koji odgovaraju vašem stvorenju". 6. Zamolite sve da hodaju okolo glumeći svoje stvorenje dok ne pronađu svoje pleme. 7. Kada se formiraju 3 grupe, provjerite da li su podjednako podijeljeni. 8. Dajte svakom plemenu zeleni i crveni list, a zatim im recite da ćete igrati igru "Tačno ili netačno", gdje naglas čitate rečenicu, a oni će imati samo 15 sekundi da podignu crveni list ako vjeruju da je lažan, a zeleni ako vjeruju da je rečenica tačna. 9. Započnite igru čitanjem naglas prve rečenice u Prilogu 1. 10. Postavite tajmer na 15 sekundi. 11. Kada zvono zazvoni, neka jedan glasnogovornik brzo objasni svoj odgovor (maksimalno 30 sekundi). 12. Dajte tačan odgovor uz kratko pojašnjenje. 13. Dodijelite 1 bod svakom plemenu za svaki tačan odgovor. 14. Ponovite isti postupak za svaku rečenicu. 15. Na kraju rečenica, dajte simboličnu nagradu plemenu s najvećim brojem tačnih odgovora. 16. Na kraju, pitajte da li postoje neki termini, definicije ili aspekti koje žele razgovarati ili razjasniti. 17. Zahvalite se učesnicima i pitajte ih da li smatraju da su nešto novo naučili iz aktivnosti.		
Komentar	/		

Prilog 1

RADNI LIST TAČNO ILI NETAČNO

1. Biološki spol odgovara rodnom identitetu.
2. Kako odrastamo, naš rodni identitet se usklađuje s našim biološkim spolom.
3. Ljudi postaju transrodni zbog genetike.
4. Djeca su premala da bi znala svoj rod.
5. Postoje samo dva roda.
6. Djeca uče norme i očekivanja o svom rodu od društva.
7. Arodno i rodno fluidan su ista stvar.
8. „Interseksualnost“ i „biseksualnost“ imaju isto značenje.
9. Odnosi unutar porodice mogu utjecati na rodni identitet.
10. Djeca parova s homoseksualnim roditeljem imaju veću vjerojatnost da će postati homoseksualci.
11. Rodni identitet odnosi se na spolne karakteristike s kojima se rađamo.
12. Rodna socijalizacija vezana je za spol ljudi s kojima provodimo najviše vremena.
13. Rodne uloge se dodjeljuju pri rođenju.
14. Nedostatak testosterona može utjecati na razvoj muškog rodnog identiteta.
15. Djeca počinju imati percepciju vlastitog roda oko 2. godine.
16. Homoseksualnost se može izliječiti ili ispraviti.
17. Ove teme nisu primjenjive na djecu.

Prilog 1.1.

RADNI LIST TAČNO ILI NETAČNO – ODGOVORI I POJAŠNJENJA

Biološki spol odgovara rodnom identitetu.

x NETAČNO

Iako ovo može biti tačno za mnoge ljude, nije tačno za sve. Transrodne i non-binarnе individue doživljavaju rodni identitet koji se ne ravna sa njima dodjeljenim biološkim spolom.

Kako odrastamo, naš rodni identitet se usklađuje s našim biološkim spolom.

x NETAČNO

Mnogi ljudi se identifikuju sa rodom/spolom dodjeljenim pri rođenju, ali ne svi. Rodni identitet može ostati konsistentan, se promjeniti ili postati jasniji sa vremenom.

Ljudi postaju transrodni zbog genetike.

x NETAČNO

Ne postoji samo jedan razlog za transrodnost. Najvjerojatnije transrodnost je rezultat utjecaja miksa bioloških, psiholoških i društvenih faktora.

Djeca su premala da bi znala svoj rod.

x NETAČNO

Istraživanja pokazuju da djeca imaju osjećaj rodnog identiteta već sa 2 ili 3 godine.

Postoje samo dva roda.

x False

Rod je spektrum. Različite kulture u cijelom svijetu prepoznaju mnogobrojne rodne identitete izvan muškog i ženskog.

Djeca uče norme i očekivanja o svom rodu od društva.

✓ TAČNO

Rodna socijalizacija je oblikovana od strane porodice, medija, škole i kulturoloških očekivanja.

Arodan i rodno fluidan rod su ista stvar.

x NETAČNO

A-rodne osobe mogu se osjećati da nemaju roda. Rodno fluidne osobe mogu se kretati između svih rodova u toku vremena.

„Interseksualnost“ i „biseksualnost“ imaju isto značenje.

x NETAČNO

Intersex se odnosi na osobe rođene sa biološkim karakteristikama koje se ne uklapaju u tipične definicije ženskog ili muškog spola. Biseksualnost se odnosi na seksualnu privlačnost prema više od jednog roda.

Odnosi unutar porodice mogu utjecati na rodni identitet.

✓ True

Porodična dinamika može utjecati na to kako djetе izražava ili razumije svoj rod, iako ne određuje identitet.

Djeca parova s homoseksualnim roditeljem imaju veću vjerojatnost da će postati homoseksualci.

✗ NETAČNO

Ne postoje dokazi da LGBTQ+ roditelji utječu na dječiju seksualnu orijentaciju.

Rodni identitet odnosi se na spolne karakteristike s kojima se rađamo.

✗ NETAČNO

Spolne karakteristike se odnose na biloški spol. Rodni identitet je kako neko se osjeća i identificira sa svojim rodom.

Rodna socijalizacija vezana je za spol ljudi s kojima provodimo najviše vremena.

✗ NETAČNO

Rodna socijalizacija je vezana za više izvora – roditelji, vršnjaci, učitelji, medija – ne samo od modela istog spola.

Rodne uloge se dodjeljuju pri rođenju.

✓ TAČNO

Društvo obično počinje sa dodjeljivanjem rodni uloga bazirano na bebinom dodjeljenom spolu od rođenja (npr. boje, igračke, ponašanja...)

Nedostatak testosterona može utjecati na razvoj muškog rodno identiteta.

✗ NETAČNO (uz napomenu)

Iako hormoni igraju ulogu u razvoju, rodni identitet nije određen na osnovu nivoa hormona.

Djeca počinju imati percepciju vlastitog spola oko 2. godine.

✓ TAČNO

Djeca često počinju imati stabilan rodni identitet između 2 i 3 godine.

Homoseksualnost se može izliječiti ili ispraviti.

✗ NETAČNO

Homoseksualnost nije bolest i ne može (i ne treba) biti „izlječena“. Takozvane konverzijske terapije su štetne i uveliko diskreditovane.

Ove teme nisu primjenjive na djecu.

✗ NETAČNO

Razumijevanje roda i različitosti pomaže djeci da razviju empatiju, samo-svjesnost i poštovanje za druge od ranih godina.

Reference

- American Psychological Association (2015) 'Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people', *American Psychologist*, 70(9), pp. 832–864. Dostupno na: <https://www.apa.org> (Pristupljeno: 12. novembar 2024.)
- Bailey, J.M., Dunne, M.P. and Martin, N.G. (2016) *Genetic and environmental influences on sexual orientation in twins*, Psychiatry Research.
- Bandura, A. (1977) *Social learning theory*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.
- Bell, L. C. (2018) 'Psychoanalytic Theories of Gender', in Nancy Dess, Jeanne Marecek, and Leslie Bell (eds) *Gender, Sex, and Sexualities: Psychological Perspectives*. New York: Oxford Academic. Dostupno na: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190658540.003.0009>, (Pristupljeno 30. novembar 2024.)
- Blanchard, R. (2018) *Fraternal birth order and sexual orientation in men: An update*, *Archives of Sexual Behavior*.
- Bussey, K. and Bandura, A. (1999) 'Social cognitive theory of gender development and Differentiation', *Psychological Review*, 106(4), pp. 676–713.
- Cambridge Dictionary. (2024). *Gender identity*. Dostupno na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gender-identity> (Pristupljeno 15. novembar 2024.)
- Cambridge Dictionary (2024) *Gender*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gender-identity> (Accessed 15 Nov. 2024)
- Connell, R. W. (2002) *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (n.d.). *Gender Equality Glossary and Thesaurus*. Dostupno na: <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus> (Pristupljeno: 7. decembar 2024.)
- Fabes, R. A., & Hanish, L. D. (2014). *Peer socialisation of gender in young boys and girls*. In R. E. Tremblay, M. Boivin & R. de V. Peters (Eds.), C. L. Martin (Topic ed.). *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Dostupno na: <http://www.childencyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/2492/peer-socialisation-of-gender-in-young-boys-and-girls.pdf> (Pristupljeno: 30. novembar 2024.)
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). *Exploring inclusive pedagogy*. *British Educational Research Journal*, 37 (5), pp. 813–828.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002) *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.
- Foucault, M. (1978) *The history of sexuality. Volume 1: An introduction*. New York: Pantheon.
- Freud, S. (1905) *Three Essays on the Theory of Sexuality*. Standard Edition, Vol. 7. London: Hogarth Press.
- Human Rights Campaign (HRC) (n.d.). *Glossary of Terms*. Dostupno na: <https://www.hrc.org/resources/glossary-of-terms> (Pristupljeno: 7. decembar 2024.).
- Killermann, S. (2017) *The Genderbread Person*. Dostupno na: <https://www.itspronouncedmetrosexual.com/2018/10/the-genderbread-person-v4/> (Pristupljeno: 6. decembar 2024.)
- Kohlberg L. (1966) *A cognitive developmental analysis of children's sex role concepts and attitudes*, Stanford University Press.
- Kosciw, J.G. et al. (2020) *The 2019 National School Climate Survey*. GLSEN.
- Leaper C., & Friedman C. K. (2007) *The Socialization of gender, in Handbook of Socialization: Theory and Research*. eds J. E. Grusec and P.D. Hastings, New York, NY: The Guildford Press.
- LeVay, S. (1991) *A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men*, *Science*.
- LeVay, S. (2011) *Gay, straight, and the reason why: The science of sexual orientation*. Oxford University Press.
- LGBTQ+ Equity Center. (2023). *SOGIE Glossary* [PDF]. Dostupno na: <https://lgbtqequity.org/wp-content/uploads/2023/04/SOGIE-Glossary-4.23.pdf> (Pristupljeno: 7. decembar. 2024.)
- Loreman, T., Sharma, U., & Forlin, C. (2013). *Do pre-service teachers feel ready to teach in inclusive classrooms? A four-country study of teaching self-efficacy*. *Australian Journal of Teacher Education*, 38(1), pp. 27–44.
- Maccoby E. (1966) *The development of sex differences*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Martin, B. (2011) *Children at Play: Learning Gender in the Early Years*. Stoke-on-Trent: Trentham Books Ltd.
- Martin C. L., Ruble D. N., & Szkrybalo, J. (2002) *Cognitive theories of early gender development*, *Psychological bulletin*, 128(6), pp. 903–933.
- Mediterranean Institute of Gender Studies (2009) *Glossary of Gender-Related Terms*. compiled by Josie Christodoulou, J. (compilation) and Zobnina, A. (update). Nicosia: Mediterranean Institute of Gender Studies. Dostupno na: https://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/Gender-Glossary-updated_final.pdf

- National Institutes of Health (NIH). (n.d.). Sex & Gender. Dostupno na: <https://orwh.od.nih.gov/sex-gender> (Pristupljeno: 30. novembar 2024.)
- OECD (2015), *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*, PISA, Dostupno na: OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/9789264229945-en>
- Ryan, C. et al. (2010) 'Family acceptance in adolescence and the health of LGBT young adults', *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23(4), pp. 205–213.
- Russell S.T., Horn S. S. (2016), *Sexual Orientation, Gender Identity, and Schooling*, New York: Oxford University Press.
- Sancho, M. (n.d.), *Supporting student's awareness during early childhood to explore, understand and accept gender diversity, gender identity and gender expression*. Dostupno na: <https://fondationjasminroy.com/wp-content/uploads/2019/02/FJRS-Trans-Fascicule-3-En-3.pdf>. (Pristupljeno: 1. juli 2024.)
- Sandrucci B., *Pedagogy of gender and equal opportunities*, in Franceschini G. (ed.), *Conscious training*.
- Trautner, H. M., Ruble, D. N., Cyphers, L., Kirsten, B., Behrendt, R., and Hartmann, P. (2005). *Rigidity and flexibility of gender stereotypes in childhood: developmental or differential?,, Infant and Child Development*, 14(4), pp. 365–381.
- Ulivieri, S. (2003) *Women teachers, professional identity and educational relationship*, in Santelli, L. and Ulivieri, S. (eds.) *Studium Educationis: Gender and education: monographic issue*. Padua: Cedam, no. 2
- UNESCO. (2021). *Glossary of Key Terms in Education* [PDF]. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380971> (Pristupljeno: 7. decembar 2024.)
- Unicef (2014) *Eliminating discrimination against children and parents based on sexual orientation and/or gender identity*, in "Current Issues", No.9
- UNICEF. (n.d.). *Gender Glossary of Terms and Concepts* [PDF]. Dostupno na: <https://www.unicef.org/rosa/media/1761/file/Gender%20glossary%20of%20terms%20and%20concepts%20.pdf> (Pristupljeno: 7. decembar 2024.)
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia (UNESCWA). (n.d.). *Glossary of Terms* [PDF]. Dostupno na: https://archive.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/page_attachments/1400199_0.pdf (Pristupljeno: 7. decembar 2024.)
- World Health Organization (2024) Gender and health. Dostupno na: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (Pristupljeno: 20 August 2025)

TEMATSKA JEDINICA 2.2.

LEGITIMIZACIJA RAZLIČITIH SEKSUALNIH ORIJENTACIJA I RODNIH IDENTITETA UNUTAR PORODICA

TEORIJSKI UVOD

Kako bi se porodicama pomoglo da prihvate različitosti u rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji, potrebno je razmotriti i razumjeti različite principe i perspektive.

Prije svega, potrebno je s porodicama riješiti pitanje osnovnih prava na koja svaki član porodice ima pravo: svako ima pravo na poštovanje, dostojanstvo i slobodu izražavanja svog rodno identiteta i seksualne orijentacije, posebno unutar porodice.

Porodice se moraju ohrabrivati i podržavati u dostizanju sposobnosti da poštuju i uvažavaju urođeno dostojanstvo svojih članova i trebale bi biti obučene da se prema svim članovima odnose pravedno i pravedno, promovirajući jednakost i nediskriminaciju u svim interakcijama.

Ovakva atmosfera u porodici pomaže članovima porodice da ostvare svoju slobodu izražavanja u vezi sa svojim rodnom identitetom i seksualnom orijentacijom, uvjereni da ih članovi porodice slušaju, prepoznaju i potvrđuju njihova lična iskustva i da se, nakon dijeljenja aspekata njihovog identiteta, poštuje pravo svake osobe na privatnost.

Porodice bi trebale stvoriti podržavajuću atmosferu u kojoj se svi članovi osjećaju prihvaćeno i cijenjeno jer svako ima pravo živjeti u porodici koja ga podržava.

Prvi cilj profesionalaca za predškolski odgoj i obrazovanje je osvijestiti porodice o važnosti prihvatanja i poštovanja djece, bez obzira na njihov rodni identitet i seksualnu orijentaciju, kako bi se podržao njihov holistički razvoj i postizanje njihovog punog potencijala, u skladu s individualnošću svakog djeteta.

Nadalje, porodice moraju biti educirane o neophodnosti prevencije i borbe protiv negativnih posljedica nejednakosti i diskriminacije. Moraju shvatiti da će način na koji djeca asimiliraju svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju uvjetovati:

- njihovu samospoznaju i samopoštovanje,
- njihovu socijalizaciju s osobama istog spola i s drugima,
- njihove životne ciljeve,
- njihovu društvenu ulogu kao pojedinaca.

Još jedan fundamentalni cilj profesionalaca je prevencija nasilja: porodice trebaju shvatiti da diskriminacija (implicitna ili eksplicitna) na osnovu različitih spolova i seksualnih orijentacija dovodi do stvaranja hijerarhije, gdje se neki ljudi osjećaju superiornije od drugih, što dovodi do toga da djeca i budući odrasli budu moguće žrtve ili počinitelji rodno i homotransfobnog nasilja.

Da bi se postigli gore navedeni ciljevi, profesionalci moraju porodicama pružiti sveobuhvatnu edukaciju o toj temi, osiguravajući podršku članovima porodice kojima je potrebna. Pritom, moraju se pobrinuti da koriste strategije komunikacije pune poštovanja, kao što su:

- aktivno slušanje,
- pokazivanje empatije i strpljenje,
- korištenje smirenog tona glasa,
- poštovanje izmjena u razgovorima,
- poštovanje različitih gledišta,
- pronalaženje zajedničkog jezika,
- prakticiranje samokontrole.

Također je korisno biti svjestan mogućih odbrambenih mehanizama koje porodice mogu primijeniti tokom teških razgovora, kao što su:

- izbjegavanje,
- projekcija,
- potiskivanje,
- poricanje,
- racionalizacija,
- regresija,
- humor.

Zaista je potrebno povećati kulturnu osjetljivost članova porodice kako bi im se omogućilo da prepoznaju razlike uzimajući u obzir vlastitu kulturu porijekla, podstičući veće razumijevanje i poštovanje različitosti, te da uzmu u obzir proces rodne socijalizacije: roditelji i porodice imaju primarni utjecaj na dječije razumijevanje roda, rodni uloga, očekivanja, stereotipa i nejednakosti (npr. učešće očeva u kućnim poslovima i brizi o djeci povezano je s manjom vjerovatnoćom nasilja u sadašnjem i budućem životu djece).

Teorijski okviri

Prilikom legitimizacije različitih identiteta i orijentacija u porodicama, profesionalci se mogu pozvati na sljedeće okvire:

- **Teorija interseksionalnosti:** koju je predložila Kimberlè Crenshaw, a ona ilustruje kako identitet, kao konstrukt sastavljen od različitih aspekata kao što su rasa, spol i seksualnost, predstavlja rezultat presjeka i utjecaja svakog od ovih aspekata na druge. Razumijevanje višestruke prirode identiteta pomaže nam da interpretiramo iskustvo pojedinaca na osnovu različitih aspekata koji na njega utječu (rasa, društvena klasa, dob). Ova teorija objašnjava složenost identiteta, za razliku od pojednostavljenih stavova koji su u osnovi stereotipa. Porodice koje rade na razumijevanju i primjeni ove teorije stiču holističko razumijevanje identiteta svojih članova u njihovoj cjelini. Pokazivanje empatije prema članovima koji doživljavaju promjene u nekim aspektima svog identiteta dovodi do otpornijeg i fleksibilnijeg porodičnog sistema, sposobnog da se bori protiv stereotipa i da ih prevaziđe.
- **Teorija porodičnih sistema:** ova teorija objašnjava da su porodice sistemi u kojima svaki član utiče na ostale. Identitet svakog člana je stoga dio većeg i međuzavisnog porodičnog sistema. Radeći na aspektu međusobne povezanosti članova, može se razumjeti kako podržati pojedinca u integraciji različitih identiteta i orijentacija i podržati porodicu u cjelini. Otvorena komunikacija unutar porodice podstiče pojedinačne članove na iskren dijalog o svom rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji, smanjujući nesporazume. Porodice koje su u stanju da steknu sposobnost prilagođavanja promjenama mogu da pozdrave novu dinamiku sistema koja proizilazi iz promjena u identitetu pojedinaca. Ovo takođe podrazumijeva fleksibilnost u ulogama unutar porodičnog sistema. Naime, uloge unutar porodice nisu fiksne i mogu se mijenjati kako bi najbolje podržale pravi identitet svakog člana i posljedično podržale cijelu porodicu.
- **Socijalno-konstrukcionistički pristup:** ovaj pristup objašnjava uticaj koji društvene i kulturne norme imaju na razumijevanje i percepciju rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Takve norme, budući da su strogo povezane sa kulturnim i društvenim kontekstom, ne mogu biti nepromjenjive. Ono što se smatra "normalnim" ili "prikladnim" u datom periodu ili društvu zapravo se može preoblikovati ili promijeniti unutar različitih kultura i tokom godina. Rad na osvještavanju porodica o kontekstualnoj fleksibilnosti pomaže im da steknu kulturnu svijest koja ih može osloboditi utjecaja tradicionalnih normi. Također, rad na korištenju inkluzivnog jezika i obraćanje pažnje na način komunikacije pomaže članovima porodice da prepoznaju i uvažavaju različita iskustva drugih članova.
- **Modeli afirmativne terapije:** to su terapijski pristupi koji podržavaju različite rodne identitete i seksualne orijentacije. Psiholozi, savjetnici i terapeuti mogu pomoći svakom članu da prihvati iskustva voljene osobe koristeći različite strategije poput validacije i podrške individualnim identitetima, pomaganja članovima porodice da ih razumiju i prihvate; edukacije o temi rodnog identiteta i seksualne orijentacije, osvještavanja predrasuda, lažnih uvjerenja i pristranosti članova porodice; empatije i razumijevanja za sve članove i istinskog razumijevanja jedinstvenosti iskustva svakog člana. Terapija pomaže porodicama da stvore siguran prostor i podržavajuće okruženje u kojem se pojedinci osjećaju ugodno izražavajući svoje pravo ja.

Dodatni resurs predstavljaju mreže podrške u kojima su porodice povezane sličnim životnim iskustvima i podržavaju jedna drugu, pružajući smjernice i pomoć. Dijeljenje iskustava unutar mreže podrške, učešće u radionicama i vježbama igranja uloga ili čitanje materijala može pomoći u razumijevanju i prihvatanju iskustva pojedinca. Razmjena iskustava između porodica također može pomoći u razmjeni informacija o alatima i resursima koji se mogu koristiti u podršci LGBTQIA+ zajednici, kao što su politike i zakoni koji podržavaju i štite prava svake osobe i institucionalna podrška koja promovira povećanje inkluzivnih politika unutar obrazovnog sistema, radnih mjesta i organizacija.

Dodatni savjeti

Kako bi podržali zdrav razvoj djece, profesionalci mogu ohrabrivati porodice da usvoje sljedeća ponašanja:

- Nuditi djeci širok spektar igračaka i aktivnosti, izbjegavajući stereotipne kategorizacije, obraćajući pažnju na detalje (npr. izbor boja/slika na ambalaži)
- Podsticati mogućnosti igre s djecom svih spolova.
- Suzbijati svako stereotipno uvjerenje koje izražavaju djeca kako bi se spriječila diskriminacija.
- Izlagati djecu kontra-stereotipnim uzorima (npr. žene u gašenju požara).
- Upoznati članove porodice s pozitivnim uzorima iz LGBTQIA+ zajednice putem medija, književnosti i svakodnevnog života.
- Pokazivati bezuvjetnu ljubav, bez obzira na spol ili orijentaciju.
- Razgovarati s djecom, postavljati i odgovarati na pitanja bez straha ili stida, saslušati njihova gledišta i podržati njihova osjećanja.
- Tražiti podršku od nastavnika i/ili stručnjaka.
- Čitati inkluzivne knjige djeci, čineći rodnu raznolikost normalnom počevši od ranog djetinjstva.
- Biti svjesni mogućih znakova problema kod djece koja su zabrinuta zbog roda ili orijentacije (npr. depresija, anksioznost, slaba koncentracija).
- Započeti razgovor o maltretiranju ili zastrašivanju od malih nogu i tražiti od djece da prijave sve incidente.
- Izbjegavati vršiti pritisak na djecu da promijene svoj identitet.

Resursi za čitanje

- Caring for Kids (2023) *Gender identity*. Dostupno na: <https://caringforkids.cps.ca/handouts/behavior-and-development/gender-identity> (Pristupljeno: 14. decembar 2024.)
- Fondation Jasmin Roy, Sophie Desmarais (2019) '*Social and emotional learning to help children with the process of identity affirmation*'. Dostupno na: <https://fondationjasminroy.com/wp-content/uploads/2019/02/FJRSD-Trans-Fascicule-1-En-2.pdf> (Pristupljeno: 14. decembar 2024.)
- Martin, C. L. (2014) *Gender: Early Socialization*. Dostupno na: Gender: early socialization | Encyclopedia on Early Childhood Development (Pristupljeno: 9. decembar 2024.)

Resursi za aktivnost

2.2.1. Ime aktivnosti	Novi scenariji, stari strahovi		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže edukatorima da se pozabave glavnim strahovima roditelja u vezi sa rodom, seksualnom orijentacijom i obrazovanjem o ovim pitanjima.		
Ishodi učenja	■ Identifikovati odgovarajuće komunikacijske strategije prilikom interakcije s porodicama. ■ Identifikovati glavne odbrambene mehanizme i otpore koje porodice mogu primijeniti . ■ Otvoriti mentalni i fizički prostor s članovima porodice kako bi pružili relevantne informacije i razgovarali o različitim rodnim identitetima i seksualnoj orijentaciji. ■ Podržati roditelje i staratelje u potvrđivanju i validaciji rodnog identiteta i seksualne orijentacije njihove djece i pružiti resurse i smjernice za podsticanje pozitivne komunikacije i prihvatanja unutar porodice. ■ Djelovati kao medijator tokom interakcije između djeteta i članova porodice na temu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☒ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	90 minuta		
Potrebni materijali	Listovi s odštampanim pojedinačnim situacijama koje često brinu roditelje (Prilog 1), olovke		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Podijelite učesnike u male grupe. 2. Dajte različitim grupama list koji sadrži prvi scenario (Prilog 1) u kojem roditelj postavlja pitanje edukatoru o tome kako se nositi sa situacijom u vezi sa rodnim identitetom ili seksualnom orijentacijom u porodici. 3. Dajte 10 minuta za diskusiju unutar male grupe. 4. Zamolite svaku grupu da da prijedlog za rješavanje datog scenarija. 5. Ponovite postupak za sve sljedeće scenarije. 6. Dajte povratne informacije o prikladnosti usvojenih rješenja i daljnjim mogućnostima odgovora. 7. Pitajte učesnike da li su se ikada suočili sa sličnim situacijama. 8. Pitajte učesnike da li se osjećaju sposobnima da adekvatno i funkcionalno odgovore na uobičajene roditeljske brige. 9. Pitajte učesnike da li im je poređenje s kolegama pomoglo da nauče nove strategije. 10. Pitajte učesnike da li smatraju da su naučili nešto novo i da li im je potrebno dodatno pojašnjenje.		
Komentar	■ Obratite pažnju na Prilog 2 koji sadrži ljučne koncepte koje trener treba imati na umu kako bi uspješno vodio diskusiju ■ Ova aktivnost se može proširiti razmatranjima o novim izazovima u radu s kojima se suočavaju profesionalci u poređenju s prošlošću, zbog promjena u društvu i unutar porodica, a koje zahtijevaju fleksibilnost, usavršavanje i kontinuirano prilagođavanje.		

Prilog 1

Scenario 1:

Roditelj vas pita kako da se nosi sa svojim djetetom koje ima rodno izražavanje koje se ne poklapa sa njegovim biološkim spolom dodijeljenim pri rođenju.

Scenario 2:

Roditelj vas pita kako da se nosi sa članovima porodice koji nisu voljni da priznaju rod s kojim se njihovo dijete identificira (a koji nije usklađen sa njegovim/njenim biološkim spolom).

Scenario 3:

Roditelj vam kaže da ne misli da je ispravno razgovarati o različitim rodnim identitetima u školi jer se boji da bi to moglo stvoriti zabunu, da bi mogli završiti s raspravom o seksualnosti i reprodukciji i da su to teme koje su u suprotnosti s vrijednostima koje se uče u porodici.

Scenario 4:

Roditelj od vas traži savjet o tome kako da se ponaša jer mu je neugodno s pitanjima koja njegovo dijete postavlja o rodnom identitetu i neugodno mu je davati odgovore na pitanja koja njegovo dijete postavlja o seksualnoj orijentaciji.

Scenario 5:

Roditelj vas pita kako može ispraviti utisak koji je ostavio svom djetetu o rodu jer je to negativno utjecalo na slobodu izražavanja i emocionalno zdravlje njihovog djeteta.

Na primjer, otac je odavno shvatio da njegovo dijete preferira rodne izraze koji nisu u skladu sa spolom dodijeljenim pri rođenju.

Tokom godina, pokušavao je uskladiti rodne izraze svog djeteta s njegovim biološkim spolom, ali sada shvata da su ti pokušaji negativno utjecali na emocionalnu dobrobit djeteta i pita se kako može ispraviti svoj utjecaj i podržati svoje dijete.

Prilog 2

ZA TRENERE

Ključni koncepti koje treba imati na umu kako bi se vodila diskusija (GenderLens, 2024)

Scenario 1:

Nema ništa problematično ili pogrešno u tome što se djeca izražavaju na način koji društvo smatra neprikladnim za spol koji im je dodijeljen pri rođenju.

Živimo u društvenom kontekstu u kojem se ono što se smatra ženskim i muškim klasificira na izuzetno krut način. Ali upravo ta krutost predstavlja problem, a ne djeca. Neka se slobodno izražavaju i radite na kontekstu u kojem se kreću (škola, sportski centar, grupa prijatelja itd.) kako bi ga učinili što gostoljubivijim i sigurnijim.

Pokušajte održati razgovor što otvorenijim, pažljivo slušajući glavne potrebe djeteta, bez njihovog predviđanja.

Neka djeca koja uporno i dosljedno tvrde da su drugog spola od onog koji im je dodijeljen pri rođenju mogu tražiti da budu društveno priznata sa spolom s kojim se identificiraju.

To može zahtijevati od članova porodice da koriste odabrano ime osobe, da zatraže novo ime u školi i/ili pravnu ispravku imena i spola, te socijalizaciju djeteta sa spolom s kojim se identificira u različitim okruženjima u kojima se kreće.

Scenario 2:

Prepoznavanje i afirmacija osobe različitog spola nije jednostavna i neposredna stvar ni za koga.

Predrasude prema trans* osobama i taj način razumijevanja i upravljanja djetinjstvom kao da su djeca bića nesposobna za razumijevanje i donošenje razumnih odluka, uzrokuju da neki ljudi pokazuju neprijateljstvo prema djeci kreativnog spola ili obezvređuju njihova osjećanja.

Iako je sigurno da svaka osoba ima različito vrijeme da shvati i prihvati rodnu raznolikost, također se mora reći da ni na koji način ne smijemo dozvoliti da se nasilje (verbalno, fizičko i psihičko) koristi protiv nje.

Poštovanje prema maloj osobi mora uvijek biti zagarantovano.

Ako shvatimo da porodične ili prijateljske figure imaju poteškoća s prepoznavanjem i potvrđivanjem roda naše djece i ne ulažu nikakve napore u tom smjeru, bolje je distancirati se.

Scenario 3:

Djeca već uče o tome. Poruke o rodu su svuda, a djeca dobijaju vrlo jasne poruke o "pravilima" za dječake i djevojčice, kao i o posljedicama njihovog kršenja. Učenjem o raznolikosti rodova, djeca imaju priliku istražiti širi spektar interesa, ideja i aktivnosti. Za svu djecu, pritisak "ispravnog određivanja roda" je znatno smanjen, stvarajući im više prostora za otkrivanje novih talenata i interesa.

Bilo u školi ili van nje, djeca će susretati drugu djecu koja pokazuju širok spektar rodnog izražavanja. To je normalno i, uz malo razmišljanja, svi to možemo prepoznati kao nešto s čime smo se susreli tokom vlastitog djetinjstva. Muškobanjaste djevojčice ili stidljivi, osjetljivi dječaci su uobičajeni primjeri djece koja odstupaju od društvenih očekivanja u pogledu izražavanja roda. Ova djeca, kao i sva druga djeca, zaslužuju sigurno i podržavajuće okruženje za učenje u kojem mogu napredovati i osnaživati se.

Kada razgovaramo o rodu, govorimo o tome šta ljudi vole nositi, o aktivnostima u koje se upuštaju i o tome kako se osjećaju u vezi sa sobom. Ovo nije seksualnost. Seksualnost uključuje fizičku intimnost i privlačnost. Rod se odnosi na samoidentitet. Rodni identitet je unutrašnji osjećaj osobe o tome gdje se uklapa u rodni spektar. To uključuje svu djecu, "tipičnog" ili "ne-tipičnog" rodnog identiteta.

Ako se pojave pitanja vezana za fizički spol, u razgovoru se koriste izrazi poput "privatni dijelovi tijela", a čak i ako se spomenu anatomske termini, ne podučava se ništa specifično vezano za ljudsku reprodukciju ili seksualnost. U većini slučajeva, djeca jednostavno ne postavljaju takva pitanja. Uglavnom, djeca jednostavno ne postavljaju ova pitanja. Dok se kao odrasli mučimo da odvojimo ideje roda i seksualnosti (prvenstveno zato što su mnogi učili da je to jedno te isto), djeca imaju sposobnost da shvate složenost rodne raznolikosti jer seksualnost ne utiče na njihovo razumijevanje.

Naša djeca susreću ljude s različitim uvjerenjima kada se pridruže bilo kojoj zajednici. Iako je jedan od ciljeva učenja o raznolikosti više prihvatati one oko nas, neće svi biti najbolji prijatelji. Međutim, to ne znači da se ne mogu slagati i učiti zajedno. Svrha učenja o rodnoj raznolikosti je da se pokaže da su djeca jedinstvena i da ne postoji samo jedan način da se bude dječak ili djevojčica. Ako se dijete ne slaže ili ne razumije rodni identitet ili izražavanje drugog učenika, ne mora mijenjati ono što osjeća u vezi s tim. Međutim, također nema pravo ismijavati, uznemiravati ili povrijediti tu osobu! Obrazovanje o rodnoj raznolikosti ima za cilj naučiti učenike kako da žive i rade s drugima; u osnovi se svodi na jednostavan dogovor da se sva djeca moraju tretirati s ljubaznošću i poštovanjem.

Scenario 4:

Objasnite da i vi učite o ovome. Međutim, važno je pratiti i razumjeti vlastite osjećaje prije nego što započnete ovu vrstu razgovora. Djeca mogu osjetiti vaša osjećanja prema nekoj temi. Dakle, ako se i dalje osjećate nelagodno zbog koncepta rodne raznolikosti i seksualne orijentacije, razmislite o tome da odvojite dodatno vrijeme kako biste povećali svoje razumijevanje. Čitajte, razgovarajte s drugima i dodatno se obrazujte. Kada imate bolje razumijevanje i povećanu svijest, vjerovatno ćete se osjećati sigurnije u razgovoru sa svojom djecom.

Jednostavno odgovarajte na dječja pitanja i pustite ih da preuzmu vodstvo u tome koliko će razgovor ići duboko. Većina djece je zadovoljna ovim pristupom. Oni će voditi razgovor i rijetko će postavljati složena pitanja koja se javljaju kod odraslih. Možda ćete se iznenaditi koliko se djeca jednostavno snalaze na ovom terenu. Neki roditelji su pronašli odgovore poput: „Hmmm, tek učim o tome. Dozvolite mi da vam kažem šta znam, a onda ako želite saznati više, možda bismo to mogli uraditi zajedno“, kako bi se otvorili putevi za daljnju diskusiju.

Scenario 5:

Moćno je podijeliti s djecom kada ne znamo odgovor na nešto i dati im do znanja da i odrasli i djeca uvijek uče. Divno je voditi razgovore s djecom koji odražavaju vaše rastuće razumijevanje. To ne potkopava vaše roditeljstvo. Ako biste otkrili da ste nesvjesno naučili svoje dijete drugom obliku dezinformacija o drugim ljudima, ispravili biste utisak koji ste im pogrešno dali. Sa rodom nije drugačije. Rodna raznolikost je nešto što i društvo i nauka tek počinju istraživati i razumijevati.

2.2.2. Ime aktivnosti	Samova priča		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže edukatorima da shvate važnost porodične podrške djeci s nekonformnim rodnim identitetima.		
Ishodi učenja	▪ Objasniti utjecaj porodične dinamike, kulturnih normi, vjerskih uvjerenja i društvenih stavova na prihvatanje i afirmaciju različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta unutar porodica. ▪ Razumjeti potencijalne izazove, prepreke i posljedice s kojima se LGBTIQA+ osobe mogu suočiti unutar porodice i društvenih sistema. ▪ Podržati roditelje i staratelje u potvrđivanju i validaciji rodnog identiteta i seksualne orijentacije njihove djece i pružiti resurse i smjernice za podsticanje pozitivne komunikacije i prihvatanja unutar porodice. ▪ Promovirati jednakost, dostojanstvo i poštovanje svih članova porodice, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, te zalagati se za inkluzivna porodična okruženja koja slave raznolikost.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje pro-blema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Radni list za svakog učenika (Prilog 1), projektor i laptop (ili interaktivna tabla), olovke, internet konekcija, link do YouTube videa „Samova priča“, smjernice za trenera (Prilog 2)		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Predstavite aktivnost objašnjavajući da ćete zajedno pogledati kratki video i da trebate pažljivo pratiti. 2. Pogledajte video i dajte svakom učesniku radni list (Prilog 1). 3. Zamolite ih da popune radni list. 4. Nakon 10 minuta, pitajte da li neko želi podijeliti svoje odgovore, obavezno tražite objašnjenja (npr. „Zašto vas je to rastužilo?“) kako biste istaknuli moguće predrasude o toj temi. 5. Zahvalite im se i ponovo pustite video, obavještavajući učesnike da ćete ga ovaj put zaustaviti kako biste komentirali svaki segment povezan s verzijom Sama i sa stvarnošću koju može doživjeti dijete koje nije u skladu s rodom. 6. Zaustavite video slijedeći sekvence navedene u Prilogu 2 i komentirajte svaku sekvencu. 7. Na kraju videa i nakon objašnjenja, pitajte učesnike da li bi mogli podržati porodicu kroz slična iskustva. 8. Pitajte učesnike da li smatraju da su naučili nešto novo i da li im je potrebno dodatno pojašnjenje.		
Komentari	▪ Link do YouTube videa: https://www.youtube.com/watch?v=fdl9Sljy8sc ▪ Prilozi za ovu aktivnost preuzeti su iz Pedagoškog vodiča za osnovnu školu „Hi Sam – Senzibilizacija mladih kroz igru“, od Gender Creative Kids (www.gendercreativekids.com).		

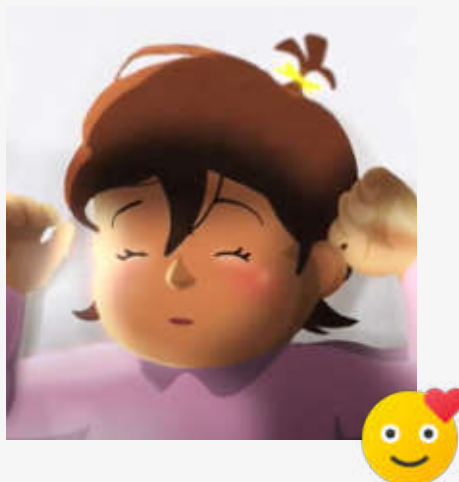
Prilog 1

Šta sam vidjeo/la....	Šta me je učinilo sretnim/om...
Šta me je rastužilo...	Večeras ću se sjetiti....

Prilog 2

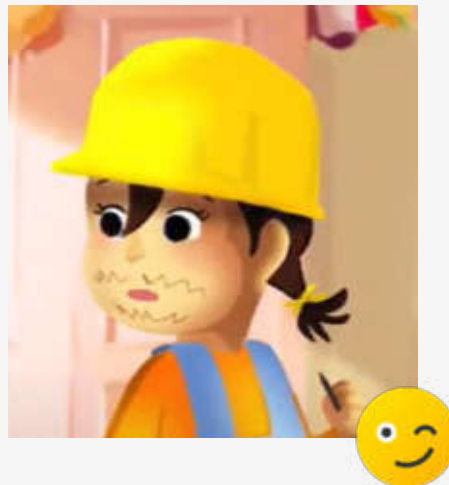
Sretan (0:00 – 0:25)

- Prvi korak je Samovo rođenje.
- U ovom koraku, Sam dobija ono što nazivamo "spol dodijeljen pri rođenju".
- Kada se Sam rodi, baš kao i vi i ja, doktor im određuje spol na osnovu njihovih fizičkih karakteristika: vulve ili penisa. Doktor dakle, govori roditeljima da li je Sam dječak ili djevojčica. Sam dobija ono što nazivamo "spol dodijeljen pri rođenju".
- Sam, budući da je beba, nema pravo glasa u vezi s ovom odlukom.
- Međutim, njihov život kao bebe je sretan jer Sam ima sve što im je potrebno: imaju hranu, krov nad glavom i njihova porodica ih voli.

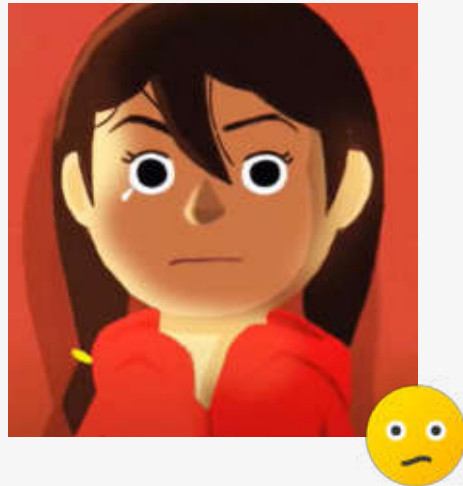
Istraživanje (0:25 – 0:57)

- U ovom koraku, Sam je znatiželjan i počinje istraživati svoje interese, svoj identitet i izražavanje svog roda.
- Tokom ove faze, baš kao i sva djeca, Sam počinje istraživati svoje interese i graditi svoj identitet i svoje izražavanje roda kroz odjeću, ponašanje, preferencije igračaka i svoj izgled. Kao što smo vidjeli u prethodnim aktivnostima, postoje bezbrojni načini da se izrazi vlastiti rod. Osim toga, ono što se povezuje s dječacima i djevojčicama mijenja se od jedne kulture do druge.
- Neka djeca, poput Sama, mogu biti rodno kreativna i imati određene interese i/ili izražavanje roda koji ne slijede ženske ili muške rodne stereotipe.
- Općenito govoreći, Samovi roditelji odlučuju o rodu koji Sam može izraziti u javnosti odabirom odjeće i frizure. Na primjer, Samovi roditelji žele da Sam nosi haljine, ali Sam preferira nositi kostim građevinskog radnika i crtati si brkove.

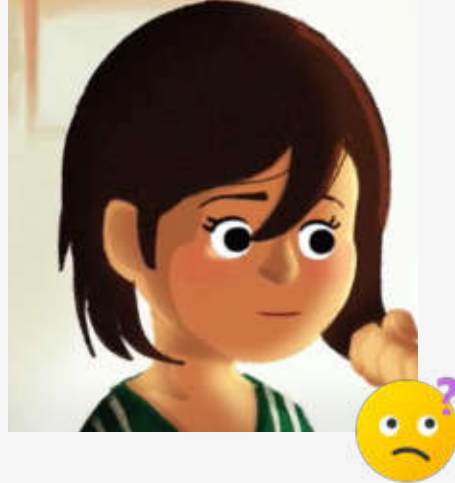
Preispitivanje (0:57 – 1:35)

- U videu možemo vidjeti da Sam prolazi kroz tešku situaciju sa svojim školskim vršnjacima. Sam, koji bi želio učestvovati u aktivnosti sa dječacima svojih godina, nije izabran da bude dio nijednog tima. Sam je zbunjen kada mu se drugi učenici smiju jer je iz Samove tačke gledišta, apsolutno normalno da želi učestvovati u tim aktivnostima. Sam se osjeća tužno i ljuto. Sam se posvađa i direktor poziva njihove roditelje.
- Iako bismo mogli biti u iskušenju da pretpostavimo da je ovo uobičajen sukob koji se dešava između učenika, takva situacija ponekad može biti manifestacija djeteta koje prolazi kroz unutrašnje preispitivanje vezano za svoj rodni identitet, odnosno za snažan osjećaj u njima koji im govori da li su djevojčica, dječak ili nebinarni, što je osoba koja nije ni dječak ni djevojčica, ili mješavina oboje. Ovdje je isključenje iz grupe kojoj Sam želi pripadati ono što uzrokuje ovu emociju.
- Kao što možemo vidjeti, Sam preispituje svoj rodni identitet: da li je njihov rodni identitet zaista ono što im je dodijeljeno pri rođenju? Da li bi svi oko njih mogli biti u krivu?
- Ova pitanja mogu zbuniti dijete i ponekad biti vrlo uznemirujuća: Samove emocije ključaju, pomalo kao kipuća voda koja se prelijeva iz lonca. Sam počinje osjećati da nešto nije u redu i ne može se uklopiti sa svojim vršnjacima iz razreda jer se njihovo rodno izražavanje smatra „drugačijim“ od ostalih.
- Sva ova pitanja su uznemirujuća za Sama. Dok neka djeca u istoj situaciji mogu imati tendenciju da se sve više povlače i izoluju, druga će izražavati svoje emocije kroz takozvano agresivno ponašanje, poput vrijeđanja, vriske, fizičkog nasilja itd.
- Druge teške situacije mogu doprinijeti negativnim osjećanjima kod djece koja su u istoj situaciji kao Sam: maltretiranje, uznemiravanje u toaletima, odbacivanje, prisiljavanje da nose odjeću koja ne odražava njihov identitet, primanje poklona koji su suprotni od njihovog ukusa i interesa itd.

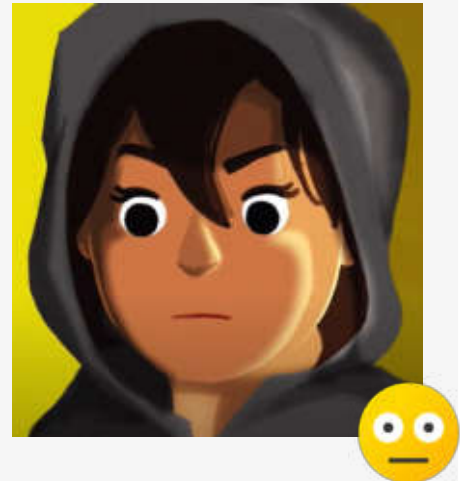
Unutarnji sukob (1:35 – 1:58)

- Preispitivanje vlastitog rodnog identiteta često može dovesti do osjećaja unutrašnjeg sukoba. U Samovom slučaju, oni se osjećaju drugačije od svojih prijatelja u školi. Postavljaju sebi pitanja ne samo o svom rodnom identitetu, već i o svom rodnom izražavanju, što znači način na koji izražavaju svoj identitet kroz odjeću, frizuru itd.
- Sam se pita da li rodni identitet koji osjećaju da izražavaju svaki dan zaista odgovara onome što im je dodijeljeno pri rođenju. Sam se stoga osjeća sukobljeno jer u dubini duše znaju da identitet koji im je dodijeljen pri rođenju ne odgovara u potpunosti načinu na koji se osjećaju iznutra. Sam ne razumije zašto ne mogu živjeti svoj život sa svojim autentičnim identitetom i izraziti se kako god žele.
- Ovo se dešava svoj transrodnoj djeci i mladima. U suštini, transrodna osoba je neko čiji se rodni identitet razlikuje od spola koji im je dodijeljen pri rođenju. Na primjer, transrodnoj djevojčici je pri rođenju dodijeljen dječak, a transrodnom dječaku je pri rođenju dodijeljena djevojčica.
- Sam ne zna s kim da razgovara i misli da ih niko neće razumjeti. Počinju sve preispitivati i skrivati svoja osjećanja.
- Sam, kao i mnoga druga djeca, pokušava promijeniti svoj izgled kako bi odgovarao njihovom autentičnom identitetu. Vidimo Sama kako šiša kosu.

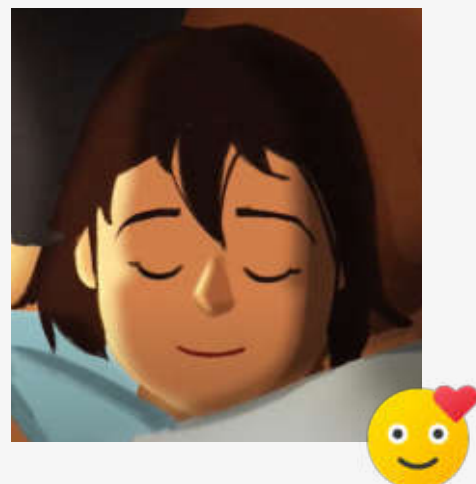
Izolacija (1:58 – 2:35)

- □ Kao što vidimo, Sam je izoliran i odbačen od strane prijatelja u školi.
- □ Sam je maltretiran i isključen od strane ostalih. Sam se osjeća usamljeno i ima mnogo drugih negativnih emocija. To je vrlo teško.
- □ Sam doživljava ono što mnoge trans osobe, nažalost, doživljavaju: transfobiju. Transfobija se odnosi na bilo koju vrstu mržnje, predrasuda prema ili odbacivanja trans osoba. Na primjer, vrijeđanje ili odbacivanje prijatelja zato što je transrodan ili rodno kreativan je primjer transfobije.
- □ Sam ima tendenciju da se izoluje i izbjegava da razgovara o svojim emocijama s drugim ljudima. Duboko u sebi, Sam se ne osjeća ugodno s idejom odrastanja. Osjeća da ih niko ne može razumjeti i da nikada neće moći biti ono što zaista jeste. Sam bi volio da stvari budu drugačije.
- □ Srećom, postoji nešto što bi moglo pomoći Samu: Sam razgovara s ljudima kojima vjeruju kako bi bolje razumio šta se dešava. Njihovi roditelji također dobijaju pomoć da bolje razumiju i podrže svoje dijete.

Podržan (2:35 – 3:05)

- U ovom koraku vidimo da Sam konačno može biti cjelovit. Zahvaljujući ljubavi svojih roditelja, Sam se osjeća ugodno živeći i izražavajući svoj autentični rodni identitet.
- Sam sada zna da je svima dozvoljeno da se slobodno izraze i da imaju pravo na poštovanje od svih, uključujući svoje vršnjake iz razreda, porodicu i školsko osoblje.
- Tokom ove faze, podrška koju Sam dobija od svoje porodice i prijatelja je veoma važna za njihovu dobrobit. Sam je sretan što su ih ljudi saslušali i podržali, i osjećaju se dobro u srcu.

2.2.3. Ime aktivnosti	Sjene duge		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže profesionalcima da razumiju emocije djece i porodica koje prolaze kroz iskustva povezana s rodom i da steknu praktične strategije za podršku porodicama na njihovom putu.		
Ishodi učenja	■ Identifikovati odgovarajuće komunikacijske strategije prilikom interakcije s porodicama. ■ Identifikovati glavne odbrambene mehanizme i otpore koje porodice mogu primijeniti. ■ Objasniti utjecaj porodične dinamike, kulturnih normi, vjerskih uvjerenja i društvenih stavova na prihvatanje i afirmaciju različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta unutar porodica. ■ Podržati roditelje i staratelje u potvrđivanju i validaciji rodnog identiteta i seksualne orijentacije njihove djece i pružiti resurse i smjernice za podsticanje pozitivne komunikacije i prihvatanja unutar porodice. ■ Djelovati kao medijator tokom interakcije između djeteta i članova porodice na temu rodnog identiteta i seksualne orijentacije. ■ Suosjećati s članovima porodice koji se možda bore da prihvate ili razumiju LGBTQIA+ identitete, prepoznavajući da promjena i rast zahtijevaju strpljenje i podršku. ■ Promovirati jednakost, dostojanstvo i poštovanje svih članova porodice, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, te zalagati se za inkluzivna porodična okruženja koja slave raznolikost.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Projektor i laptop (ili interaktivna tabla), internet konekcija, link do YouTube videa „Moja sjena je ružičasta“, flipchart, bilješke za trenera (Prilog 1).		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Predstavite aktivnost objašnjavajući da ćete zajedno gledati kratki video i da obrate pažnju. 2. Pitajte učesnike za njihov prvi utisak o onome što su vidjeli. 3. Zamolite ih da navedu emocije djeteta i oca i da ih zapišu na flipchartu. 4. Pitajte učesnike šta misle da je poruka koju prenosi video. 5. Zamolite ih da navedu koje poruke bi, prema njihovom mišljenju, edukatori trebali prenijeti porodicama kako bi im pružili podršku u iskustvima vezanim za rodnu raznolikost 6. Pružite učesnicima primjere dobre prakse za usmjeravanje porodica ka postizanju rodne ravnopravnosti (Prilog 1). 7. Pitajte učesnike da li smatraju da su naučili nešto novo i da li im je potrebno dodatno pojašnjenje.		

Komentari	Link do YouTube videa: https://www.youtube.com/watch?v=dlwaQGHB1LU Ovaj video je inspirisan knjigom "Moja sjena je ružičasta" autora Scotta Stewarta. Tekst se može koristiti za aktivnosti predškolskog obrazovanja djece ili kao prijedlog za čitanje za porodice. Preuzeto: Stuart, S. (2020) My Shadow is Pink. Melbourne: Larrikin House
------------------	---

Prilog 1

Bilješke za trenera

Koncepti koje treba imati na umu tokom provođenja aktivnosti

Igre i igračke su alati koji podučavaju vrijednostima:

- Ne postoje igračke za dječake ili djevojčice, samo društvene etikete koje ograničavaju kreativnost.
- Djeca uče igrajući se.
- Izbor igračaka mora odražavati raznolikost svake osobe: svi smo isti, svi smo različiti.
- Dobrim (raznolikim) izborom igračaka, istovremeno obrazujete (i porodice i djecu).
- Birajte igračke koje podstiču saradnju i dijeljenje prostora, u školi i kod kuće.
- Igračke, igre i aktivnosti moraju pomoći u promovisanju punog spektra ličnih kompetencija (kognitivnih, socio-emocionalnih, fizičkih itd.), podržavajući i tihe igre i one koje zahtijevaju fizičku aktivnost za djecu svih spolova.
- Tražite igre i igračke koje promovišu jednako učešće.

Ciljevi obrazovanja o rodu:

- Podsticati i promovisati međusobno poštovanje među svom djecom, prepoznajući da su svi ljudi jedinstveni, sa svojim sposobnostima i potencijalom.
- Živjeti s vrijednostima ravnopravnosti, izbjegavajući diskriminaciju na osnovu spola.
- Istaknuti potrebu za modifikacijom seksističkih modela i predrasuda zasnovanih na ideji inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog spola.
- Razviti vještine suživota, educirati o toleranciji i promovirati stavove suprotne nasilju.
- Podučavati kako rješavati sukobe bez nasilja.
- Promovirati razvoj emocionalne inteligencije.
- Jačati samopoštovanje, prepoznavati vlastite emocije i razvijati empatiju prema drugim ljudima.
- Razvijati asertivnost. Važno je znati reći "ne".

Edukovati "novu muževnost":

- Integrirati emocionalno obrazovanje s rodnom perspektivom kako bi sva djeca mogla izražavati i upravljati svojim emocijama na slobodan i zdrav način (oslobađajući dječake od nereálnih očekivanja vezanih za snagu i emocionalnu kontrolu).
- Olakšati kooperativne, suodgovorne, mirne i oslobađajuće modele muževnosti.
- Pozvati djecu da budu slobodna u odabiru igračaka, boja, slobodnih aktivnosti i životnih očekivanja.
- Učiti djecu da sarađuju u kućnim poslovima i brizi od prvih godina života. Obrazovanje iz suodgovornosti favorizuje autonomiju i brigu o sebi kod djece.
- Podsticati stvaranje prostora i osmišljavanje aktivnosti u kojima učestvuju djeca svih spolova kako bi naučila graditi odnose zasnovane na ravnopravnosti, privrženosti i poštovanju (umjesto biranja „stvari za dječake“ i „stvari za djevojčice“).

Reference

- Abbatecola E., Stagi L., (2017) *Pink is the new black. Gender stereotypes in nursery school*. Turin: Rosenberg & Sellier.
- Averett P., Hegde A. (2012) *School social work and early childhood students' attitudes toward gay and lesbian families*, in "Teaching in Higher Education" Dostupno na: School social work and early childhood student's attitudes toward gay and lesbian families: Teaching in Higher Education: Vol 17 , No 5 – Get Access
- Biemmi I., (2017) *Sexist education. Gender stereotypes in elementary school book*. Turin: Rosenberg & Sellier.
- Bourrè, J. (n.d.) *Social and emotional learning to help children with the process of identity affirmation*. Dostupno na: Social and emotional learning to help children with the process of identity affirmation. (Pristupljeno: 2. juni 2024.)
- Cramer, P. (2000). *Defense mechanisms in psychology today: Further processes for adaptation*. American Psychologist, 55(6), 637–646. Dostupno na: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.6.637>
- Derman-Sparks L., Keenan L., Nimmo R.(2015) *Leading anti-bias early childhood programs*, New York: Teachers College Press.
- European Institute for Gender Equality (EIGE)'s studies on gender stereotypes, Dostupno na: http://eige.europa.eu/newsroom/news/education-key-breacking-gender-stereotypes?language_content_entity=en (Pristupljeno: 29. novembar 2024.)
- GenderLens (2024) *Childhood and adolescent trans: a nice guide on what to do (and not do) at home, at school and everywhere*. Dostupno na: https://www.genderlens.org/wp-content/uploads/2024/10/00_Guida_GL_A4_ONLINE-05-DEF.pdf (Pristupljeno: 9. decembar 2024.)
- Ghiri R., (2019) *Making the difference. Gender education from early childhood to adulthood*. Bologna: Il Mulino.
- Luceno, A (2019). *Creating and Sustaining Safe and Inclusive Spaces for LGBTQ Youth: An Exploratory Investigation of the Role of Educational Professionals*. Canada: Master's thesis, University of Calgary. Dostupno na: Creating and Sustaining Safe and Inclusive Spaces for LGBTQ Youth: An Exploratory Investigation of the Role of Educational Professionals. (Pristupljeno: 28. juni 2024.)
- McCall, L.J. (2005) 'The Complexity of Intersectionality', *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30, pp. 1771–1800.
- McDermott D. (2008) *Developing Caring Relationships among Parents, Children, Schools and Communities*, London: Sage.
- Meyer, E. J., Quantz, M., Taylor, C., & Peter, T. (2018) *Elementary teachers' experiences with LGBTQ-inclusive education: Addressing fears with knowledge to improve confidence and practices*. Theory Into Practice, Theory Into Practice, 58(1), pp. 6–17.
- Publications Office of the European Union (2016) FRA – *Professionally speaking: challenges to achieving equality for LGBT people*, Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights, Dostupno na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/professionally-speaking-challenges-achieving-equality-lgbt-people> (Pristupljeno: 2. decembar 2024.)
- Schwartz, S. H., & Fleishman, J. A. (1978) *Personal norms and the mediation of legitimacy effects on helping*. Social Psychology. *Social Psychology*, 41 (4), pp. 306–315.
- Stuart, S. (2020) *My Shadow is Pink*. Melbourne: Larrikin House.
- The UNICEF (1989) *Convention on the Rights of the Child (UNCRC)* Dostupno na: <http://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text> (Pristupljeno: 11. novembar 2024.)
- UNICEF (2022) *A summary of the UN Convention on the Rights of the Child*. UK. Dostupno na: A summary of the UN Convention on the Rights of the Child (Pristupljeno: 25. juni 2024.)
- United Nations (2012) *Born Free and Equal: Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law*. New York and Geneva: Office of the High Commissioner for Human Rights.

TEMATSKA JEDINICA 2.3.

PROMJENA U RAZUMIJEVANJU: OD PREDRASUDA, STEREOTIPA I DISKRIMINACIJE DO POŠTOVANJA

TEORIJSKI UVOD

Ovaj teorijski okvir ocrtava višestruki pristup transformaciji društvenih stavova od predrasuda i diskriminatorских perspektiva do onih koje karakteriziraju poštovanje i razumijevanje. Integrira teorije iz socijalne psihologije, obrazovanja i rješavanja sukoba, s ciljem podsticanja inkluzivnih okruženja koja slave raznolikost. Općenito, prelazak s predrasuda, stereotipa i diskriminacije na poštovanje uključuje transformativno putovanje koje naglašava empatiju, obrazovanje i otvoreni dijalog.

Nakon što smo razumjeli razlike između rodnog identiteta i seksualne orijentacije opisane u nastavnoj jedinici 2.1., važno je fokusirati se na porijeklo predrasuda. S jedne strane, prema teoriji socijalnog identiteta, pojedinci dio svog identiteta crpe iz grupa kojima pripadaju, što dovodi do favoriziranja unutar grupe i predrasuda prema vanjskim grupama. S druge strane, u vezi s kognitivnom disonancom (odnoseći se na nju), ljudi osjećaju nelagodu kada se njihova uvjerenja ne poklapaju s njihovim postupcima, što dovodi do racionalizacija koje pojačavaju predrasude.

U tom smislu, teorijski temelji za promjenu sagledani su iz različitih perspektiva. Prvo, teorija socijalnog učenja naglašava da se ponašanja, uključujući predrasude, uče kroz posmatranje i potkrepljivanje; dakle, promoviranjem pozitivnih uzora i inkluzivnih narativa, pojedinci mogu usvojiti stavove koji više odražavaju poštovanje. Zatim, hipoteza kontakta predlaže da, pod odgovarajućim uslovima, direktan kontakt između članova različitih grupa može smanjiti predrasude; ključni uslovi uključuju jednak status, saradnju i zajedničke ciljeve. Konačno, teorija transformativnog učenja fokusira se na kritičku refleksiju i iskustveno učenje; ohrabrivanje pojedinaca da preispituju vlastite pretpostavke i uključe se u dijalog može doprinjeti dubljem razumijevanju različitih perspektiva.

Shodno tome, postavljanje određenih (specifičnih) strategija za promjene u različitim oblastima je ključno.

Obrazovanje i osvješćivanje:

- Implementiranje obrazovnih programa koji se bave predrasudama, stereotipima i diskriminacijom. Nastavni plan i program treba uključivati historiju, kulturu i doprinose marginaliziranih grupa.
- Radionice o emocionalnoj inteligenciji i empatiji mogu pomoći pojedincima da razumiju i poštuju različita iskustva.

Izgradnja empatije:

- Ohrabrivanje pojedinaca da se stave u položaj drugih ("tuđe cipele") može stvoriti dublje veze i razumijevanje.
- Pripovijedanje, zajednička iskustva i lični narativi mogu pomoći u rušenju barijera.

Podsticanje dijaloga:

- Olakšavanje strukturiranih dijaloga koji okupljaju pojedince iz različitih sredina. Angažiranje medijatora za vođenje diskusija i osiguravanje da se čuju svi glasovi.
- Stvaranje sigurnih prostora za dijeljenje ličnih narativa, podstičući empatiju i razumijevanje.

Promjene politika i strukture:

- Zagovaranje politika koje promovišu raznolikost i inkluziju na radnim mjestima, u školama i zajednicama. To uključuje zakone protiv diskriminacije i posebne mjere za ravnopravnost.
- Uspostavljanje mjera odgovornosti za organizacije kako bi se osiguralo da njeguju inkluzivno okruženje.

Prevazilaženje stereotipa:

- Aktivno suočavanje sa stereotipima u svakodnevnim situacijama – bilo u medijima, dinamici na radnom mjestu ili ličnim interakcijama – može pomoći u razbijanju štetnih pretpostavki.

Slavljenje raznolikosti:

- Prepoznavanje i uvažavanje snaga koje dolaze iz različitih sredina podstiče kulturu poštovanja.
- Proslave različitih kultura, tradicija i perspektiva mogu ojačati veze u zajednici.

Sve u svemu, prelazak sa predrasuda, stereotipa i diskriminacije na poštovanje zahtijeva sveobuhvatan i održiv napor koji uključuje obrazovanje, dijalog i strukturne promjene. Primjenom ovih teorijskih osnova i strategija, pojedinci i zajednice mogu negovati kulturu poštovanja koja cijeni raznolikost i podstiče razumijevanje. Kroz kolektivnu akciju, društvo se može kretati ka inkluzivnijoj budućnosti.

U svakom slučaju, kretanje ka društvu s više poštovanja zahtijeva posvećenost i saradnju svih. Radi se o stvaranju okruženja u kojem se svi pojedinci osjećaju cijenjenima i shvaćenima.

Resursi za čitanje

- Kruglanski, A.W., Graumann, C.F., Bar-Tal, D. and Stroebe, W. (2013) Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions. Springer New York.
- Nelson, T. D. (2015) Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination. New York: Psychology Press.

Resursi za aktivnosti

2.3.1. Ime aktivnosti	Zamjena identiteta		
Svrha aktivnosti	Aktivnost će pomoći u razumijevanju utjecaja predrasuda i diskriminacije kroz doživljavanje drugačijeg identiteta i promišljanje o tome kako poštovanje treba da prevaziđe razlike.		
Ishodi učenja	Stvoriti afirmativno i inkluzivno okruženje za djecu kako bi istraživala i izražavala svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju bez straha od osude ili diskriminacije.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☒ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☒ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	75 minuta		
Potrebni materijali	Papir i olovke, udoban prostor za grupnu diskusiju i odštampane kartice sa različitim seksualnim orijentacijama i osobinama rodni identiteta		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Dajte učesnicima odštampane kartice s različitim seksualnim orijentacijama i osobinama rodni identiteta. - Zamolite ih da zapišu jedan ili dva aspekta svog rodnog identiteta za koje smatraju da ih definiraju. To može uključivati stvari koje mogu biti vidljive (npr. rod) ili nevidljive (npr. seksualna orijentacija). - Objasnite učesnicima da će morati "zamijeniti" svoje identitete s drugim učesnicima u prostoriji. Da bi to učinili, napisat će karticu (unaprijed napravljenu ili iz ponuđenih kartica) koja opisuje određeni identitet različit od njihovog vlastitog. - Učesnici će se pretvarati da su ta osoba 10–15 minuta, razmišljajući o tome kako ih društvo može percipirati i kako bi ih drugi mogli tretirati na osnovu tog identiteta. - Nakon igranja uloga, ohrabrite učesnike da razgovaraju o svojim osjećajima i mislima.		
Komentari	Naglasite poruku da poštovanje ljudi bez predrasuda ili diskriminacije zahtijeva kontinuirani trud, samosvijest i empatiju. Opcionalno, može se dodati aktivnost stvaranja „zida raznolikosti“ na kojem učesnici mogu zapisati svoj doprinos izgradnji poštovanja i inkluzivne zajednice.		

2.3.2. Ime aktivnosti	Šta biste uradili da....		
Svrha aktivnosti	Aktivnost će pomoći učesnicima da vježbaju empatiju i aktivno slušanje prilikom interakcije s ljudima o rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji. Osim toga, poticati će razumijevanje i poštovanje različitih seksualnih orijentacija bez osuđivanja ili diskriminacije.		
Ishodi učenja	■ Evaluirati vlastite predrasude, uključujući i jezične predrasude, kako bi se osiguralo da su interakcije s djecom pravedne, jednako dostupne i pune poštovanja. ■ Izazvati rodne norme i reagirati na primjere diskriminacije ili predrasuda zasnovanih na spolu u interakcijama djece, koristeći poučne trenutke za podsticanje empatije, razumijevanja i poštovanja.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☒ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Set „kartica sa situacijama“ koje sadrže različite scenarije vezane za rodni identitet, seksualnu orijentaciju i društvene interakcije (Prilog 1); bilježnice i olovke za bilježenje zapažanja; te udoban i miran prostor za rad u malim grupama i igranje uloga.		

Upute za realizaciju aktivnosti	1. Podijelite učesnike u male grupe (3–4 po grupi) i svakoj grupi dajte set kartica sa scenarijima. Ove kartice će sadržavati različite situacije u kojima učesnici moraju razgovarati s drugima o svom rodnom identitetu ili seksualnoj orijentaciji. Primjeri kartica sa scenarijima mogu uključivati: ▪ "Prijatelj vam se povjerava da otkriva je biseksualan i nije siguran kako da to podijeli sa svojom porodicom." ▪ "Čujete kolegu kako se neprimjereno šali o nečijem rodnom izražavanju." ▪ "Neko vas pita da li poznajete nekoga ko je 'gej' i šta to za vas znači." ▪ "Upoznajete novu osobu koja se predstavlja kao nebinarna i niste sigurni kako da joj se obratite." ▪ "Osoba otkriva da je u istospolnoj vezi i traži vaše mišljenje." 2. Dodijelite jednom učesniku u svakoj grupi zadatak da glumi "pojedince" u scenariju (koji možda otkriva svoju seksualnu orijentaciju, doživljava diskriminaciju ili koji dijeli svoj identitet), dok ostali učesnici grupe glume osobe koje komuniciraju s njima. Grupa bi trebala odglumiti scenarij, vježbajući komunikaciju s poštovanjem, aktivno slušanje i inkluzivan jezik. Na primjer, kada neko otkrije svoju seksualnu orijentaciju, učesnici koji igraju uloge trebaju se fokusirati na odgovor s podrškom i bez pretpostavki. 3. Nakon svake igre uloga (5–7 minuta po scenariju), učesnici mijenjaju uloge, tako da svako ima priliku da odigra različite uloge. 4. Nakon što su svi scenariji odigrani, ponovo okupite grupu za vođenu diskusiju. Moguća pitanja za refleksiju mogu biti: ▪ Kakva je bila vaša početna reakcija na scenarij i kako ste se snalazili sa svojim osjećajima ili pretpostavkama tokom igre uloga? ▪ Kakav je bio osjećaj biti u poziciji osobe koja otkriva svoj rodni identitet ili seksualnu orijentaciju? ▪ Koji jezik ili ponašanje su doprinjeli da razgovor bude respektabilniji i podržavajući? ▪ Da li je neki dio aktivnosti doveo u pitanje vaša uvjerenja ili pretpostavke? Kako? ▪ Koje strategije možete koristiti u stvarnom životu kako biste osigurali da stvarate inkluzivno i neosuđujuće okruženje za osobe svih seksualnih orijentacija i rodni identiteta?
Komentari	Ohrabrite učesnike da se obavežu na barem jednu akciju koju će poduzeti kako bi podržali raznolikost spolova i seksualne orijentacije u svom privatnom ili profesionalnom životu.

Prilog 1

SCENARIO 1

PRIJATELJ VAM SE POVJERAVA DA OTKRIVA DA JE BISEKSUALAN I NIJE SIGURAN KAKO DA TO PODIJELI SA SVOJOM PORODICOM.

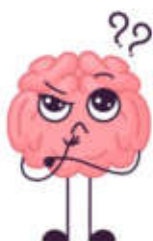
SCENARIO 2

ČUJETE KOLEGU KAKO SE NEPRIMJERENO ŠALI O NEČIJEM RODNOM IZRAŽAVANJU.

* Gender expression is the way in which a person outwardly presents their gender identity. It is typically manifested through name and pronouns (i.e., 'she/her', 'he/him', 'they/them') and/or the way people choose to dress, speak or conduct themselves socially. It does not necessarily reveal a person's sexual orientation or gender.

SCENARIO 3

NEKO VAS PITA DA LI POZNAJETE NEKOGA KO JE 'GEJ' I ŠTA TO ZA VAS ZNAČI?

SCENARIO 4

UPOZNAJETE NOVU OSOBU KOJA SE PREDSTAVLJA KAO NEBINARNA I NISTE SIGURNI KAKO DA JOJ SE OBRATITE.

SCENARIO 5

OSOBA OTKRIVA DA JE U ISTOSPOLNOJ VEZI I TRAŽI VAŠE MIŠLJENJE.

2.3.3. Ime aktivnosti	Studije slučaja u rodu i seksualnosti		
Svrha aktivnosti	Cilj aktivnosti je uključiti učesnike u dubinsko istraživanje koncepata pravde, pravičnosti i jednakosti, s fokusom na rodne identitete i seksualne orijentacije, uzimajući u obzir kako se ovi principi primjenjuju u različitim društvenim i obrazovnim kontekstima.		
Ishodi učenja	Podržati kritičko razmišljanje o pravdi i pravičnosti u kontekstu raznolikosti rodni- h identiteta i seksualnih orijentacija.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☒ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☒ Rješavanje problema	☒ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	45 minuta		
Potrebni materijali	Materijali za studije slučaja (scenariji iz stvarnog života ili izmišljeni scenariji), bijela ploča i markeri, te računari ili tableti (opciono).		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Podijelite različite materijale za studije slučaja koji opisuju situacije u školama ili na radnom mjestu i uključuju pitanja vezana za rodni identitet, seksualnu orijentaciju i pravednost. Primjeri scenarija mogu uključivati: - Slučaj 1: Transrodni učenik/ca doživljava maltretiranje nakon što je javno otkrio/la svoj identitet i traži da ga/je oslovljavaju pravim imenom i zamjenicama koje odgovaraju njegovom/njenom identitetu. Nastavnik/ca se suočava s izazovom kako da se nosi s maltretiranjem i kako da uključi druge učenike u razgovor o poštovanju i inkluzivnosti. - Slučaj 2: Školska politika zahtijeva da svi učenici nose uniforme specifične za rod. Nebinarni učenik/ca osporava politiku, tražeći opciju uniforme koja je u skladu s njihovim identitetom. - Slučaj 3: Nastavnica lezbijka je isključena iz stručnog usavršavanja zbog konzervativnog stava škole o LGBTQ+ pitanjima. Smatra da je takav postupak diskriminatoran i traži podršku od svojih kolega i kolegica. - Zamolite učesnike da rade u malim grupama (3–4) kako bi razgovarali o slučaju, identificirali pitanja pravde i pravednosti; i razmijenili ideje o potencijalnim akcijama ili rješenjima, razmatrajući kako se ovim pitanjima pozabaviti na pravedan način i s poštovanjem. - Nakon diskusija u malim grupama, ponovo se okupite kao cijela grupa kako biste podijelili glavno identifikovano pitanje pravde/pravičnosti, predložene akcije i razloge.		
Komentar	Opcija za proširenje aktivnosti bi moglo biti pozivanje učesnika da razmisle o aktivnosti: Koje nove uvide ste stekli o rodu, seksualnosti i pravednosti?		

Reference

- Council of Europe (2013) *Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in Europe*. Council of Europe.
- Lau, H. (2018) *Sexual Orientation and Gender Identity Discrimination*. Brill.
- Frank, J. & Badgett, L. (2007) *Sexual Orientation Discrimination. An International Perspective*. London: Routledge.
- Macrae, C. N., Stangor, C., Hewstone, M. (Eds.) (1996) *Stereotypes and Stereotyping*. New York: Guilford Press.
- Horn, S. S. & Russell, S. T. (2017) *Sexual Orientation, Gender Identity, and Schooling: The Nexus of Research, Practice, and Policy*. Oxford University Press.
- Swim, J. K. and Stangor, C. (Eds.) (1998) *Prejudice: The target's perspective*. Academic Press.

TEMATSKA JEDINICA 2.4.

METODE ZA KREIRANJE EMOCIONALNO PODRŽAVAJUĆEG OKRUŽENJA

TEORIJSKI UVOD

Emocionalno podržavajuća okruženja u ranom obrazovanju su mjesta u kojima se djeca osjećaju sigurno, cijenjeno i njegovano. Ova okruženja potiču pozitivan emocionalni i socijalni razvoj pružajući djeci sigurnost i podršku koja im je potrebna za istraživanje, učenje i rast.

Ključne karakteristike emocionalno podržavajućih okruženja uključuju:

1. **Sigurna i bezbjedna atmosfera:** osiguravanje da se djeca osjećaju fizički i emocionalno sigurno. To podrazumijeva stvaranje stabilnog i predvidivog okruženja u kojem djeca znaju šta mogu očekivati i osjećaju se zaštićeno od povreda ili uznemirenosti, uz primjenu dosljedne dnevne rutine i jasnih očekivanja.
2. **Pozitivni odnosi i odgovarajuća briga:** izgradnja snažnih, pozitivnih odnosa između odgajatelja i djece. To uključuje pokazivanje topline, nježnosti i osjetljivosti na potrebe i emocije djece. Odgajatelji bi trebali biti pristupačni i pažljivi, njegujući povjerenje i povezanost. Ovo podrazumijeva prepoznavanje i uvažavanje jedinstvenih emocionalnih i razvojnih potreba svakog djeteta, uz pružanje personalizirane podrške kada je to potrebno.
3. **Emocionalna validacija:** prepoznavanje i uvažavanje dječijih emocija. Odgajatelji bi trebali slušati djecu, suosjećati s njihovim osjećanjima i pomoći im da razumiju i izražavaju svoje emocije na zdrav način.
4. **Razvoj socijalnih vještina:** podučavanje i modeliranje pozitivnih socijalnih vještina. Odgajatelji bi trebali pomoći djeci da nauče kako s poštovanjem komunicirati s drugima, rješavati sukobe i graditi prijateljstva. Biti model empatije i suosjećanja u interakcijama. Odgajatelji bi trebali pokazivati brižno ponašanje i podsticati djecu da budu ljubazna i obazriva prema drugima.
5. **Inkluzivne prakse:** Stvaranje inkluzivnog okruženja u kojem se sva djeca osjećaju prihvaćeno i cijenjeno bez obzira na njihovo porijeklo, sposobnosti ili identitet. To uključuje slavljenje različitosti i njegovanje osjećaja pripadnosti za svako dijete.
6. **Podržavajuća komunikacija:** korištenje podržavajuće i konstruktivne komunikacije. Odgajatelji bi trebali koristiti pozitivan jezik, izbjegavati kritiku i pružati smjernice na način koji ohrabruje djecu.
7. **Uključenost roditelja:** angažiranje roditelja i staratelja u obrazovnom procesu. Snažna partnerstva s porodicama pomažu u jačanju djetetovog osjećaja sigurnosti i kontinuiteta između kućnog i školskog okruženja.
8. **Vanjska podrška:** Profesionalci u predškolskom odgoju i obrazovanju trebaju znati kada se obratiti vanjskim stručnjacima i specijalistima u situacijama kada se suoče s izazovima koji zahtijevaju specifične intervencije izvan njihovog područja stručnosti.

Stvaranjem emocionalno podržavajućeg okruženja, odgajatelji mogu pomoći djeci da razviju snažnu osnovu za emocionalno blagostanje, otpornost i socijalnu kompetenciju, što je ključno za njihov cjelokupni razvoj i budući uspjeh.

Neki od najnaprednijih pristupa koji podržavaju ovu vrstu okruženja su:

1. **Reggio Emilia pristup**
2. **Montessori metoda**
3. **Šumske škole** (ili: Škola u prirodi, ovisno o kontekstu)
4. **Waldorfsko obrazovanje** (ili: Waldorf pedagogija)
5. **Emergentni kurikulum** (ili: Kurikulum koji nastaje iz interesa djece)
6. **Teorija slobodnih materijala** (Loose Parts Theory – može se prevesti i kao Teorija slobodnih dijelova, ali "materijali" je prirodnije u pedagoškom jeziku)
7. **Učenje kroz igru**
8. **Pristup zasnovan na privrženosti** (Attachment pristup)

Ove inovativne teorije dijele zajedničko uvjerenje o važnosti njegovanja djetetove prirodne znatiželje, kreativnosti i intrinzične motivacije za učenje.

Kako bi se stvorilo okruženje koje je rodno osjetljivo i emocionalno podržavajuće, profesionalci bi trebali razmisliti o sljedećim aspektima (VVOB, Fawe et al., 2019):

■ **Rodne predrasude:**

one pojačavaju stereotipe i na taj način utiču na očekivanja i ishode učenja. Biti svjestan vlastitih uvjerenja, stavova i praksi važno je za poboljšanje obrazovnih procesa.

■ **Implicitni i eksplicitni nastavni plan i program:**

profesionalci bi trebali imati na umu važnost uklanjanja rodni predrasuda i stereotipa u svojoj svakodnevnoj praksi kako bi spriječili neravnopravnost. Na primjer, korištenjem pitanja koja potiču na razmišljanje o rodni ulogama, provjerom implicitni poruka prisutni u knjigama, pjesmama, posterima i rimama i njihovim mijenjanjem kada je to potrebno, te planiranjem aktivnosti emocionalnog obrazovanja.

■ **Raspored sjedenja u učionici:**

način na koji su učenici i učionica organizirani utiče na angažman učenika i njihove obrazovne ishode. Smatra se da rad u grupama podstiče ravnopravno učešće svih učenika. Kada djeca dobiju priliku da se igraju i uče sa svojim vršnjacima, razvijaju vještine za efikasnu i ugodnu interakciju s bilo kojim spolom. Djevojčice i dječaci trebaju biti izmiješani, njihovo učešće podstaknuto, a njihove specifične potrebe i interesi uzeti u obzir.

■ **Učenje kroz igru:**

važno je podsticati djecu da se uključe u sve vrste igre, bez razmišljanja o tome što se smatra društveno prikladni za njihov rod.

■ **Prostori za igru i materijali:**

način na koji su postavljeni utiče na to koliko su privlačni djeci različitog spola i u kojim aktivnostima će učestvovati. Prostori i materijali trebaju biti rodno neutralni i podsticati istraživanje i otkrivanje različitih vještina, te strateški postavljeni kako bi se ohrabrilo korištenje svih dijelova prostora (npr. zona za konstruisanje pored simboličke zone za igru). Međutim, reklame, kompanije i prodavnice često prave igračke koje su rodno specifične, zbog čega neka djeca izbjegavaju da se igraju materijalima koji se reklamiraju za suprotni spol. Kada su materijali za igru privlačni samo jednom spolu, svi učenici propuštaju priliku jer raznovrsna iskustva s različitim materijalima pomažu u učenju šireg spektra vještina i cjelokupnom razvoju. Rodno specifični materijali za igru također mogu uticati na razumijevanje stereotipnih muških i ženskih uloga kod učenika.

■ **Rodno senzitivni jezik:**

upotreba jezika, uključujući neverbalni govor tijela poput gestikulacija, izraza lica i očiju te upotrebu preferiranih zamjenica, može učiniti da se svi učenici osjećaju poštovano i cijenjeno, što će poslužiti kao ohrabrenje i može poboljšati učinak učenika. Suprotno, neprimjerena upotreba jezika može prenijeti negativne rodne predrasude i poruke koje mogu spriječiti učenje.

■ **Međuljudske interakcije:**

istraživanja su pokazala da djeca preferiraju druženje s vršnjacima istog spola. Međutim, u većini slučajeva to ne znači da ne vole ili žele izbjeći drugu djecu, već jednostavno daju prednost vlastitom spolu. Djeca počinju vjerovati da su neke aktivnosti „za djevojčice“, a druge „za dječake“, promatrajući stariju djecu i druge osobe koje nesvjesno prenose svoja uvjerenja i ponašanja vezana za rodne uloge. Budući da prelazak rodne barijere često zahtijeva hrabrost, ohrabrenje i podrška odraslih u tom pravcu su izuzetno važni: kada se djeca igraju s različitim prijateljima i isprobavaju raznovrsne aktivnosti razvijaju vještine za uspješno funkcionisanje u različitim društvenim situacijama. Promjene u organizaciji i kulturi obrazovne ustanove ka rodnoj osjetljivosti i ravnopravnosti zahtijevaju angažman i posvećenost svih odgojno-obrazovnih radnika, vođenih menadžmentom ustanove. Također treba obratiti pažnju na interakcije među samim odgajateljima, jer one mogu ili ojačati ili umanjiti stereotipna ponašanja: način na koji odgajatelji komuniciraju s djecom različitog spola oblikuje dječije shvatanje rodni uloga u obrazovnom okruženju i društvu.

■ **Procjena:**

korisno je prikupiti i pružiti odgajateljima, roditeljima i porodicama ključne informacije o djetetovom razvoju i rastu. Informacije koje proizlaze iz procjene mogu se koristiti i za prilagođavanje okruženja i aktivnosti učenja specifičnim potrebama djeteta. To može rezultirati efikasnijim pridručavanjem i, na kraju, boljim ishodima učenja. Posmatranje i procjena također nude priliku za pozitivno rješavanje rodni interakcija i za uočavanje i pohvaljivanje poželjnih ponašanja kao što je rodno osjetljivo ponašanje u igri: važno je imati na umu da primanje ohrabrenja može dodatno motivirati djecu prema ravnopravnosti, empatiji i poštovanju.

Resursi za čitanje

- Bisnath, J. (n.d.) *Nurturing a Gender Inclusive Environment*. Dostupno na: Nurturing a Gender Inclusive Environment. (Pristupljeno: 12. juni 2024.)
- Gender Spectrum (2019) *Gender Inclusive Schools Toolkit*. Dostupno na: Gender Inclusive Schools Toolkit. (Pristupljeno: 20. juni 2024.)
- Gender Spectrum (2019) *Tools and Videos*. Dostupno na: Tools and Videos. (Pristupljeno: 4. juli 2024.)
- Bourrè, J. (n.d.) *Social and emotional learning to help children with the process of identity affirmation*. Dostupno na: Social and emotional learning to help children with the process of identity affirmation. (Pristupljeno: 2. juni 2024.)
- Sancho, M. (n.d.), *Supporting student's awareness during early childhood to explore, understand and accept gender diversity, gender identity and gender expression*. Dostupno na: Supporting student's awareness during early childhood to explore, understand and accept gender diversity, gender identity and gender expression. (Pristupljeno: 1. juli 2024.)
- Rippon, G. (2019) *The Gendered Brain: The new neuroscience that shatters the myth of the female brain*. New York: Penguin Random House.
- Hargraves, V. (2020) *The Reggio Emilia Approach*. Dostupno na: The Reggio Emilia Approach. (Pristupljeno: 2. juli 2024.)
- VVOB, FAWE, and partners (2019) *Gender-Responsive Pedagogy for Early Childhood Education Toolkit*. Dostupno na: https://www.vvob.org/sites/belgium/files/grp4ece-toolkit-72dpi_0.pdf.

Resursi za aktivnosti

2.4.1. Ime aktivnosti	Tinina dilema		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost će pomoći u kreiranju rodno osjetljivog i emocionalno podržavajućeg okruženja pronalaženjem mogućih rješenja za stvarne izazove u predškolskom odgoju i obrazovanju.		
Ishodi učenja	■ Razumjeti ulogu profesionalaca u predškolskom odgoju i obrazovanju u uspostavljanju emocionalno podržavajućeg i sigurnog okruženja u kojem djeca mogu biti svoja bez straha od osude ili diskriminacije. ■ Prihvatiti raznolikost i preispitati vlastite predrasude u odnosu na LGBTIQ+ osobe i porodice. ■ Uključiti profesionalce u predškolskom odgoju i obrazovanju u otvorene, neosuđujuće i rodno osjetljive razgovore, kako s djecom tako i s kolegama.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☒ Rješavanje problema	☒ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	45 minuta		
Potrebni materijali	Odštampana studija slučaja sa četiri opcije intervencije za svakog učesnika, odštampana slova "A", "B", "C" i "D" na papiru A4 formata. Dajte svakom učesniku list sa sljedećom studijom slučaja i četiri opcije intervencije: „Klara je odgajateljica i radi u vrtiću. Jednog dana, skoro trogodišnja djevojčica, grleći svoju prijateljicu iz razreda, kaže Clari da je voli i da joj je to djevojka. Clara, nakon što je saslušala djevojčicu, ukoči se i ispravi je, ocijenivši tu izjavu kao besmislicu, rekavši joj da eventualno može imati dječka kad poraste. Tokom pauze za ručak, incident prepričava kolegicama kao smiješnu anegdotu, koja je ispraćena općim smijehom zbog apsurdnosti izjave male djevojčice. Clara zatim komentariše: 'Nevjerovatno kako počnu tako rano'” Tina, njena kolegica, pita se kako pristupiti situaciji.		
Upute za realizaciju aktivnosti	Šta mislite da bi Tina trebala učiniti? A: Tina ne mora ni na koji način intervenirati jer nije bila prisutna kada se situacija dogodila. (Ako se slažete, idite u ugao A) B: Tina bi trebala razgovarati s djevojčicom o prekrasnom gestu naklonosti koji je imala prema svojoj prijateljici, reći joj da ljubav može biti usmjerena prema svima i da može voljeti koga god želi, sve dok se prema njoj dobro ponašaju. (Ako se slažete, idite u ugao B) C: Tina bi trebala razgovarati sa svojim kolegama o tome da spontani gestovi naklonosti nemaju razloga da se usporavaju ili ispravljaju. (Ako se slažete, idite u ugao C)		

D: Tina bi trebala predložiti grupnu superviziju sa stručnjakom kako bi naučili nositi se s ovakvim situacijama u budućnosti. (Ako se slažete, idite u ugao D)

1. Postavite svako odštampano slovo u jedan od četiri različita ugla sobe.
2. Dajte učesnicima 5 minuta da pročitaju studiju slučaja i da sebe zamisle u toj situaciji.
3. Zamolite svakog učesnika da se postavi u ugao sobe koji odgovara odabranoj opciji.
4. Zabilježite najčešće biranu opciju i objasnite da je sasvim prirodno da ljudi imaju različita gledišta u istoj situaciji i da se zato moramo educirati o kompetencijama potrebnim za stvaranje emocionalno podržavajućeg okruženja.
5. Zamolite učesnike da razgovaraju i zapišu razloge za svoj izbor unutar svoje grupe.
6. Zamolite učesnike da razgovaraju i zapišu koji mogući problemi mogu nastati iz njihovog izbora.
7. Pitajte svakog grupa, počevši od odgovora „A“, da predstavi rezultate svog izbora i diskusije.
8. Olakšajte diskusiju o različitim gledištima i djelujte kao posrednik između suprotstavljenih mišljenja.
9. Radi veće jasnoće, zabilježite ključne riječi koje proizlaze iz diskusije na flipchartu.
10. Imajte na umu da je opcija „D“ najprikladnija za stvaranje emocionalno podržavajućeg okruženja.
11. Objasnite kako, prema nedavnim studijama i teorijama, emocionalno podržavajuće okruženje mora ispunjavati određene karakteristike.
12. Prikažite sljedeće karakteristike koje se podrazumijevaju u izboru opcije D:
 - budite svjesni da individualna uvjerenja i mentalni obrasci utiču na holistički razvoj djeteta
 - budite svjesni da vaš obrazovni pristup može dekonstruirati ili ojačati stereotipe i predrasude, utičući na djetetovu viziju sebe
 - razmislite o vlastitim kompetencijama i kompetencijama grupe
 - znajte kada se obratiti vanjskim stručnjacima
 - strukturirajte intervencije koje dijeli cijeli tim
 - steknite i podijelite dobre prakse i rodno osjetljive metode razgovora
13. Pitajte učesnike kako su se osjećali tokom vježbe, da li ih je nešto iznenadilo, da li su suosjećali s nekim od likova i da li osjećaju potrebu da dobiju više informacija o toj temi.
14. Završite aktivnost tako što ćete učesnike pitati da li neko od njih želi da se premjesti u drugi ugao prostorije.

Komentari

2.4.2. Ime aktivnosti	Zabrinuti roditelj		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost pomaže učesnicima da nauče kako da pruže emocionalno podržavajuće okruženje i suoče se sa izazovnim situacijama sa porodicama koje se mogu pojaviti u sva- kodnevnom obrazovnom radu.		
Ishodi učenja	■ Objasniti različite načine na koje djeca mogu istraživati i izražavati svoj rodni identitet. ■ Pokazivati empatiju prema članovima porodice koji se možda bore s prihvatanjem ili razumijevanjem različitih rodni identiteta ili seksualnih orijentacija. ■ Identifikovati odgovarajuće komunikacijske strategije prilikom interakcije s porodicama. ■ Objasniti ulogu profesionalca u predškolskom odgoju i obrazovanju u kreiranju okruženja koje uvažava rodnu raznolikost.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☒ Studija slučaja ☒ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Studija slučaja (Prilog 1), rješenje studije slučaja (Prilog 2), projektor, flipchart, markeri.		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Projektujte studiju slučaja (Prilog 1) na ekran ili zid. 2. Dajte učesnicima nekoliko minuta da je pročitaju. 3. Podijelite učesnike u tri grupe kroz brzu igru: zamolite ih da odaberu idealnu kafu za početak dana (jak espresso, smireni cappuccino, dugi americano). Oni koji ne piju kafu mogu odabrati „raspoloženje“ koje ih predstavlja. 4. Zamolite svaku grupu da se podijeli na pola: jedna polovina igra ulogu zabrinutog roditelja, a druga polovina igra ulogu odgajatelja koji se suočavaju sa situacijom. 5. Zamolite učesnike da započnu dijalog unutar svoje grupe koji uključuje dvije uloge, pozivajući ih da postavljaju pitanja i odgovaraju na njih kao da u tom trenutku žive situaciju. 6. Zamolite ih da zapišu sve prijedloge o tome kako riješiti izazov odgajatelja. 7. Nakon 10 minuta, zahvalite se grupama i idite do flipcharta. 8. Pitajte svaku grupu kako su se osjećali tokom igranja uloga, koje kompetencije, stra- tegije i moguća rješenja smatraju da su odgajateljima bile potrebne za suočavanje s izazovom i zapišite ih na flipchart. 9. Pitajte učesnike da li se osjećaju sposobnim preuzeti ovaj izazov sa vještinama koje trenutno posjeduju ili smatraju da im je potrebna dodatna obuka na ovu temu. 10. Projektujte rješenje usvojeno u studiji slučaja (Prilog 2). 11. Pitajte učesnike da li smatraju da su naučili nešto novo i da li im je potrebno dodatno pojašnjenje		
Komentari	Ova aktivnost se može provesti tako što se od učesnika zatraži da razmisle o tome kako na ova pitanja utiče kulturni kontekst (tj. da razmisle o fenomenu zbog kojeg su muške osobine djevojčica prihvaćenije od ženstvenih osobina dječaka).		

Prilog 1:

Studija slučaja:

Tokom igre oblačenja u vrtiću, dijete je preferiralo nositi tipično ženstvenu odjeću i modne dodatke. Nakon što je roditeljima poslao fotografije, odgajatelj se suočio s otporom porodice, koja je tražila da spriječi slobodan izbor svog djeteta, usmjeravajući ga prema odabiru odjevnih predmeta koji odgovaraju njegovom biološkom spolu.

Pitanje:

Kako biste intervenirali kako biste stvorili emocionalno podržavajuće okruženje?

Prilog 2:

Rješenje:

Kako bi se suočili s ovim obrazovnim izazovom, odgajatelji u vrtiću organizirali su sastanak otvoren za sve roditelje na kojem su osvijetlili stereotipe povezane s rodnom koji se obično primjenjuju na izbor boja, odjeće, igara, aktivnosti i budućih težnji djece.

Također su naglasili utjecaj koji kultura i društvo imaju na jačanje ovih predrasuda, na primjer, doveli su u pitanje motivaciju za veće prihvatanje ovih ponašanja kada ih izvode djeca kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski biološki spol. Stoga, raspravljali su o tome zašto je u našem društvu "dječačko" ponašanje djevojčice kulturno prihvaćenije od "ženstvenog" ponašanja dječaka.

Nakon diskusije, odgajatelji su također izrazili potrebu za primjerima iz literature koja je lako dostupna roditeljima, kao i za intervencijama psihologa koje bi pomogle u dekonstrukciji stereotipa i podršci roditeljima da prepoznaju i razumiju strahove koje razvijaju kada kod djece primijete ponašanja koja ne odgovaraju spolu koji im je dodijeljen pri rođenju, jer takva ponašanja tumače kao pokazatelje buduće neheterogene seksualne orijentacije.

Smatrali su da kombinacija ovih strategija osigurava okruženje u kojem se poštuje sloboda izražavanja djece i rješavaju strahovi i poteškoće roditelja, osiguravajući da djeca i cijeli porodični sistem dobiju emocionalnu podršku za rast i razvoj.

2.4.3. Ime aktivnosti	Video iznenađenje!		
Svrha aktivnosti	Pomoći odgajateljima u stvaranju rodno inkluzivnog okruženja kroz produbljivanje njihovog znanja o rodnim ulogama i njihovom uticaju na živote djece.		
Ishodi učenja	■ Biti u toku s rodnim vokabularom i inkluzivnim metodama podučavanja. ■ Primijeniti strategije koje pomažu djeci da se osjećaju ugodno sa sobom i međusobno, te da razvijaju prijateljstva zasnovana na zajedničkim interesima. ■ Objasniti ulogu profesionalca u predškolskom odgoju i obrazovanju u kreiranju emocionalno podržavajućeg i sigurnog okruženja koje uvažava rodnu raznolikost.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☒ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☒ Drugo <u>Video</u>
Vremenski okvir	60 minuta		
Potrebni materijali	Projektor i laptop (ili interaktivna tabla), internet konekcija, papir A4 formata, flipchart, markeri, bojice, link do YouTube videa „Čas koji je promijenio dječije pretpostavke o rodnim ulogama!“		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Započnite aktivnost tako što ćete svakog učesnika pozvati da nacrtati sliku profesionalca (hirurga, pilota borbenog aviona, vatrogasca, nastavnika, medicinsku sestru itd.). 2. Zamolite ih da napišu i ime i kratak opis života profesionalca kojeg će nacrtati. 3. Dajte učesnicima 10 minuta za crtanje i opis. 4. Kada završe, pozovite svakog od njih da brzo predstavi lik kojeg su nacrtali grupi (u zavisnosti od raspoloživog prostora, mogu postaviti svaki crtež i na pod, jedan pored drugog, kako bi napravili veliki kolaž profesionalaca). 5. Kada se svaki crtež predstavi, recite učesnicima da ćete zajedno pogledati video i zamolite ih da pažljivo prate. 6. Počnite reprodukovati video „Čas koji je promijenio dječije pretpostavke o rodnim ulogama!“ (link u komentaru). 7. Zaustavite video na 0:50 minuta. 8. Pitajte učesnike o njihovim utiscima i šta im pada na pamet gledajući ovaj video. 9. Nakon što saslušate njihove utiske, nastavite reprodukciju videa. 10. Kada se video završi, pozovite učesnike da podijele svoja mišljenja, ideje i sumnje o onome što su vidjeli. 11. Obratite pažnju na to kako je, među 66 crteža, samo 5 predstavljalo žene. 12. Upitajte učesnike da li uočavaju sličnost s profesionalcima koje su nacrtali i podstaknite razmišljanje o internaliziranim rodnim ulogama i stereotipim 13. Pitajte učesnike o njihovoj ulozi kao odgajatelja u stvaranju promjene i zapišite ključne riječi na flipchart. 14. Pitajte ih da li mogu smisliti slične aktivnosti koje bi predstavili djeci i pokušati ih prilagoditi djeci različitih uzrasta i školskih razreda. 15. Na kraju, pitajte ih da li imaju neke praktične primjere ili iskustva iz stvarnog života koja bi podijelili s drugima.		

Komentari

Link za YouTube video: <https://youtu.be/G3Aweo-74kY?feature=shared>

Scenarij predstavljen u videu može se reproducirati u vrtićima ili osnovnim školama, kao što su to već učinile mnoge škole u različitim zemljama, u okviru kampanje „#RedrawTheBalance“ i projekta „Inspire The Future“ koji vodi dobrotvorna organizacija „Education and Employers“ (<https://www.inspiringthefuture.org>).

Prilikom podučavanja mlađe djece, predložite zamjenu dijela crtanja čitanjem slikovnice o zanimanjima, a zatim pozovite stručnjake iz lokalne zajednice da se igraju s djecom i razgovaraju o svojim poslovima koristeći djeci prilagođen jezik. Isto se može učiniti i s knjigama o LGBTQIA+ porodicama, nebinarnoj djeci i tako dalje.

Druga opcija bi mogla biti da zamolite djecu da nacrtaju porodicu umjesto stručnjaka i da koriste crteže kao početnu tačku za diskusiju o različitim vrstama porodica.

References

- Abbatecola, E., Stagi, L. (2017) *Pink is the new black*. Turin: Rosenberg & Sellier.
- Bandura, A. (1977) *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Selin Davis, L. (2020) *Away from school pressures, children who defy gender norms blossom at home*. Dostupno na: *Away from school pressures, children who defy gender norms blossom at home*. (Pristupljeno: 24. juni 2024.)
- Connell, R. W. (2002) *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- European Education and Culture Executive Agency (2024) *European school education platform*. Dostupno na: *European school education platform*. (Pristupljeno: 2. juni 2024.)
- European Commission (2020), *Union of equality: LGBTQ Equality Strategy 2020–2025*. Brussels: COM(2020) 698 final. Dostupno na: *LGBTQ Equality Strategy 2020–2025*. (Pristupljeno: 2. juni 2024.)
- Gender Spectrum (2019) *Framework for Gender Inclusive Schools*. Dostupno na: *Gender Inclusive Tools and Resources*. (Pristupljeno: 4. juli 2024.)
- Ghigi, R. (2023) *Fare la differenza. Educazione di genere dalla prima infanzia all'età adulta*. Bologna: Il Mulino.
- Knight, S. (2013) *Forest school and outdoor learning in the early years* (2nd ed.). London: SAGE Publications Ltd.
- Luceno, A (2019) *Creating and Sustaining Safe and Inclusive Spaces for LGBTQ Youth: An Exploratory Investigation of the Role of Educational Professionals*. Canada: Master's thesis, University of Calgary. Dostupno na: *Creating and Sustaining Safe and Inclusive Spaces for LGBTQ Youth: An Exploratory Investigation of the Role of Educational Professionals*. (Pristupljeno: 28. juni 2024.)
- Montessori, M. (1967) *The absorbent mind*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- NAEYC (2019) *Tate and the Pink Coat: Exploring Gender and Enacting Anti-Bias Principles*. Dostupno na: *Tate and the Pink Coat: Exploring Gender and Enacting Anti-Bias Principles* (Pristupljeno: 28. juni 2024.)
- Petrash, J. (2002) *Understanding Waldorf education: Teaching from the inside out*. Lewisville, NC: Gryphon House.
- Science Direct (2023) *Teachers dealing with non-conformity: Development of the attitudes toward childhood gender identity questionnaire for educational settings*. Dostupno na: *Teachers dealing with non-conformity: Development of the attitudes toward childhood gender identity questionnaire for educational settings*. (Pristupljeno: 25. novembar 2023.)
- UNICEF (2022) *A summary of the UN Convention on the Rights of the Child*. UK. Dostupno na: *A summary of the UN Convention on the Rights of the Child* (Pristupljeno: 25. juni 2024.)
- United Nations (2015) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York. Dostupno na: *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* (Pristupljeno: 26. juni 2024.)
- VVOB, FAWE, and partners (2019) *Gender-Responsive Pedagogy for Early Childhood Education Toolkit*. Dostupno na: https://www.vvob.org/sites/belgium/files/grp4ece-toolkit-72dpi_0.pdf. (Pristupljeno: 4. juli 2024.)

MODUL

MODUL III: TRAUMA

TEMATSKA JEDINICA 3.1.**RAZUMIJEVANJE TRAUME I NJENIH POSLJEDICA, OBRAZACA PONAŠANJA I SIMPTOMA KOD DJECE****TEORIJSKI UVOD**

Trauma se odnosi na emocionalnu reakciju na događaj ili niz događaja koji narušavaju djetetov osjećaj sigurnosti, stabilnosti i dobrobiti. Ti događaji mogu biti fizičke, emocionalne ili psihološke prirode, i uključuju takozvana nepovoljna iskustva iz djetinjstva (Adverse Childhood Experiences – ACEs), kao što su fizičko, seksualno i emocionalno zlostavljanje, zanemarivanje i loš tretman, nasilje, poteškoće u porodici kao što su mentalne bolesti roditelja, porodično nasilje, zlostotreba supstanci, razvod i gubitak njegovatelja. Drugi potencijalno traumatični događaji uključuju nesreće, prirodne katastrofe poput poplava, požara i zemljotresa, vršnjačko nasilje, nasilje u zajednici, traume izazvane bolešću ili izloženošću ratu.

Trauma se može kategorizirati u četiri glavne vrste:

- **Akutna trauma** – nastaje kao rezultat jednog, specifičnog događaja kao što su nesreća, povreda ili napad.
- **Hronična trauma** – odnosi se na traumatična iskustva koja se ponavljaju i dugotrajna su, kao što su stalna izloženost porodičnom ili društvenom nasilju, zlostavljanje i zanemarivanje unutar porodice, dugotrajno vršnjačko nasilje, hronične zdravstvene tegobe, siromaštvo, rasizam, diskriminacija.
- **Kompleksna trauma** – proizlazi iz dugotrajne ili ponovljene izloženosti traumatičnim događajima od najranijeg djetinjstva, poput stalnog zlostavljanja ili zanemarivanja, često u porodičnom ili intimnom okruženju, uključujući i ratne događaje.
- **Transgeneracijska/historijska trauma** – opisuje se kao kumulativna emocionalna i psihološka povreda koja se prenosi kroz generacije i tokom cijelog životnog vijeka, a proizlazi iz masovnih kolektivnih trauma.

Razumijevanje traume

Trauma se ne odnosi isključivo na sam događaj, već na to kako ga dijete doživljava, obrađuje i reaguje na njega. Utjecaj traume može biti dubok i dugotrajan, oblikujući razvoj djeteta, njegovu sposobnost regulacije emocija i ponašanje. Mozak je odgovoran za stresni odgovor, koji pomaže tijelu da reaguje na percipirane prijetnje. Međutim, kada je dijete izloženo traumi, taj sistem može biti preopterećen, što uzrokuje osjećaj bespomoćnosti i ranjivosti. Kada dijete nije u mogućnosti da se

bori ili pobjegne od opasnosti, može "zamrznuti" ili se povući – to je česta reakcija kod mlađe djece koja nemaju razvijene druge mehanizme suočavanja.

Nakon traumatskog iskustva, sistem za odgovor na stres u mozgu može ostati pojačan, što dovodi do toga da svakodnevne situacije djeluju prijeteće, iako to nisu. Ovo može imati dugoročne posljedice na djetetovu sposobnost da reguliše emocije i održava emocionalnu ravnotežu, što utiče na njegovo svakodnevno funkcionisanje.

Posljedice traume kod djece

Djeca doživljavaju i obrađuju traumu drugačije od odraslih. Utjecaj zavisi od faktora poput uzrasta, kognitivnog razvoja, prethodnih iskustava, prisustva podržavajućih odnosa i otpornosti djeteta. Trauma u djetinjstvu može ometati razvoj mozga, posebno u područjima zaduženim za regulaciju emocija, kontrolu impulsa i društvenu obradu. Posljedice mogu uključivati:

- emocionalnu disregulaciju (npr. izlivi bijesa, anksioznost, depresija)
- kognitivne poteškoće (npr. problemi sa koncentracijom, donošenjem odluka, uspjehom u školi)
- probleme sa privrženošću (npr. nepovjerenje prema odraslima, poteškoće u stvaranju zdravih odnosa)
- probleme u ponašanju (npr. agresivnost, povlačenje, prkos)
- fizičke simptome (npr. hronični bolovi, poremećaji sna)
- povećan rizik za razvoj mentalnih zdravstvenih problema u budućnosti

Obrasci ponašanja kod traumatizirane djece

Djeca koja ne odrastaju u okruženju koje im pruža dosljednu sigurnost, podršku i zaštitu, često razviju mehanizme suočavanja koji im omogućavaju da prežive i funkcionišu u svakodnevici (The National Child Traumatic Stress Network, n.d.). Ove strategije suočavanja uglavnom su nesvjesne reakcije na percipiranu prijetnju i mogu uključivati:

- Hipervigilnost – stalna pripravnost i osjetljivost na moguće opasnosti
- Regresija – vraćanje na ranije razvojne faze (npr. mokrenje u krevet, tepanje)
- Izbjegavanje – izbjegavanje podsjetnika na traumatski događaj
- Disocijacija – emocionalno distanciranje od stvarnosti, iskustava i drugih ljudi

Agresija – izražavanje bijesa i nasilnog ponašanja kao posljedica straha ili osjećaja nemoći

Simptomi traume kod djece

Simptomi traume mogu biti emocionalni i fizički, i razlikuju se u zavisnosti od prirode i intenziteta traume. Uobičajeni simptomi uključuju:

1. **Anksioznost i strah** – česte brige, noćne more, intenzivni strahovi povezani s traumatskim događajem

2. **Depresiju** – osjećaj tuge, beznađa, povlačenje iz odnosa i aktivnosti
3. **Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP)** – moguće razvijanje simptoma poput flashbackova, noćnih mora i izbjegavanja podsjetnika na traumatski događaj
4. **Teškoće u školi** – smanjena koncentracija, problemi s pamćenjem, slabije akademsko postignuće
5. **Povećanu osjetljivost** – pojačane reakcije na zvukove, gužvu, dodire itd.
6. **Fizičke tegobe** – glavobolje, bolovi u stomaku, hronični umor bez medicinskog uzroka

Ključni principi za profesionalce koji rade s djecom

Odgajatelji u predškolskom obrazovanju koji imaju znanje i senzibilitet za dječiju traumu, bolje su pripremljeni da stvore negujuće, odgovorne i edukativne prostore koji podržavaju svu djecu, a posebno onu koja su preživjela traumatske događaje. Ovo temeljno razumijevanje i prilagodba u radu mogu imati dubok i dugoročan utjecaj na emocionalni i obrazovni razvoj djece. Sljedeći principi trebaju voditi praksu:

1. Trauma-informisani pristup

Stručnjaci trebaju biti svjesni da trauma utiče na svaki aspekt razvoja djeteta, te pristupati djeci s osjetljivošću, strpljenjem i razumijevanjem emocionalnog stanja djeteta. Trauma-informirani pristup naglašava sigurnost, povjerenje, osnaživanje i mogućnost izbora.

2. Izgradnja sigurnih odnosa

Uspostavljanje odnosa povjerenja između djeteta i odrasle osobe je ključno. Dosljedna, suosjećajna i predvidiva prisutnost odrasle osobe pomaže djetetu da se osjeća sigurno i započne proces oporavka. Povratak osjećaja sigurnosti predstavlja najvažniji korak u procesu iscjeljenja traume.

3. Podsticanje otpornosti (rezilijentnosti)

Iako trauma može imati ozbiljne posljedice, djeca istovremeno posjeduju i kapacitet otpornosti. Stručnjaci trebaju pomagati djeci da razviju pozitivne strategije suočavanja, izražavanje emocija i osjećaj kontrole nad vlastitim životom. Omogućavanje djeci da grade otpornost kod kuće, u školi i u zajednici ključno je za njihov uspjeh u učenju i emocionalnom razvoju (Neumann, 2023).

4. Saradnja sa starateljima i porodicom

U mnogim slučajevima i roditelji/staratelji su pogođeni traumom ili im je potrebna podrška u suočavanju s ponašanjem svog djeteta ili vlastitim emocionalnim stanjima. Saradnja s porodicom je od izuzetne važnosti za stvaranje stabilnog okruženja koje podržava oporavak djeteta.

5. Kontinuirana edukacija i profesionalna podrška

Stručnjaci trebaju stalno unapređivati znanje o traumi i njenim efektima, te istovremeno praktikovati brigu o vlastitom mentalnom zdravlju kako bi spriječili sagorijevanje. Također, saradnja i podrška među kolegama i drugim stručnjacima je neophodna.

Nacionalna mreža za dječiji traumatski stres (2008.) preporučuje pristupe koji su se pokazali efikasnim u podršci djeci koja su doživjela traumatski stres:

- Pomoć djeci i njihovim starateljima u uspostavljanju sigurnog okruženja i osjećaja sigurnosti
- Povratak rutini i svakodnevnim obrascima koji pomažu djeci da se osjećaju stabilno
- Omogućavanje izražavanja i razumijevanja traumatskog iskustva u sigurnom i prihvatajućem okruženju

- Objašnjavanje traume i odgovaranje na pitanja na iskren, ali djetetu razumljiv i razvojno primjeren način
- Podučavanje strategija za suočavanje s jakim emocionalnim reakcijama
- Podsticanje djeteta da verbalizira osjećanja, umjesto da reaguje kroz neprimjereno ponašanje
- Povezivanje staratelja s resursima i podrškom, budući da djeca često reflektuju nivo stresa svojih roditelja/staratelja

Važno je naglasiti da ako su djetetove reakcije i ponašanja vrlo intenzivne (npr. dubok osjećaj beznađa ili straha), traju duže od mjesec dana, i ometaju svakodnevno funkcionisanje, tada je potrebno uputiti dijete na dodatnu stručnu pomoć (National Child Traumatic Stress Network, 2008). Pored rada stručnjaka u obrazovanju koji primjenjuju trauma-informirane principe, u nekim slučajevima je neophodna procjena i intervencija stručnjaka za mentalno zdravlje – kao što su psihijatri, psiholozi, psihoterapeuti ili drugi relevantni stručnjaci.

Resursi za čitanje

- Childhood Education International (n.d.) *Well-Being*. Dostupno na: <https://ceinternational1892.org/well-being/> (Pristupljeno: 26. juni 2024.)
- Damico, S. (2020) *The Resilience Cascade: The best way to promote resilience in children is to foster resilient teachers*. *Childhood Education*, 96(1), 54–57. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/00094056.2020.1707538> (Pristupljeno: 16. decembar 2024.)
- Downey, C., Crummy, A. (2022) *The impact of childhood trauma on children's wellbeing and adult behavior*, *European Journal of Trauma & Dissociation*, 6(1). Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468749921000375> (Pristupljeno: 16. decembar 2024.)
- Galguera, T., i Bellone, M. (2020) *Healing the Phoenix: Trauma-informed practice at the ground level*. *Childhood Education*, 96 (2), pp. 6–13. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/00094056.2020.1733857> (Pristupljeno: 13. decembar 2024.)
- Guarinio, K. i Chagnon, E (2018) *Trauma-senzitive schools training package*. Washington, DC: National Center on Safe Supportive Learning Environments.
- Neumann, M. M. (2023) *Building Resilience Capacity in Young Children: Practical Insights for Early Childhood Educators*. *Childhood Education*, 99(2), pp. 32–39. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/00094056.2023.2185040> (Pristupljeno: 16. decembar 2024.)
- Rosen, A.L., Handley, E.D., Cicchetti, D., Rogosch, F.A. (2018) *The impact of patterns of trauma exposure among low income children with and without histories of child maltreatment*, *Child Abuse & Neglect*, 80, pp. 301–311. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.04.005> (Pristupljeno: 16. decembar 2024.)
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration, (2024) *Understanding Child Trauma*. Dostupno na: <https://www.samhsa.gov/child-trauma/understanding-child-trauma> (Pristupljeno: 25. juni 2024.)
- The National Child Traumatic Stress Network (2008) *Child Trauma Toolkit for Educators*. Dostupno na: <https://www.nctsn.org/resources/child-trauma-toolkit-educators> (Pristupljeno: 24. juni 2024.)
- The National Child Traumatic Stress Network, available numerous resources related to child trauma. Dostupno na: <https://www.nctsn.org/> (Pristupljeno: 24. juni 2024.)
- Unicef (n.d.) *How to recognise signs of distress in children: Common reactions to stress in children*. Dostupno na: <https://www.unicef.org/parenting/child-care/how-to-recognize-signs-of-distress> (Pristupljeno: 13. decembar 2024.)
- Van der Kolk, B.A. (2021) *Telo sve beleži Mozak, um i telo u isceljenju traume*. Beograd, Mozaik

Activity resources

3.1.1. Ime aktivnosti	Razumijevanje traume (brainstorming)		
Svrha aktivnosti	Učesnicima pružiti teorijsko znanje o traumi, istovremeno povezujući znanje s njihovim ličnim iskustvima i praksom.		
Ishodi učenja	■ Definirati šta je trauma i uporediti različite vrste trauma ■ Razumjeti neurobiološki utjecaj traume na razvoj mozga, uključujući kako izloženost nepovoljnim iskustvima utiče na kognitivno, emocionalno i ponašajno funkcionisanje ■ Poštovati individualne razlike u dječijim odgovorima na traumu, prepoznajući potrebu za personaliziranim pristupom		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☒ Brainstorming ☐ Presentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☒ Drugo <u>Video materijal</u>
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Flipchart papir, post-it papiri, flomasteri/bojice, projektor ili pametna tabla		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Svakom učesniku podijelite nekoliko post-it papira i zamolite ih da zapišu sve asocijacije koje imaju uz riječ TRAUMA. Ohrabrite ih da koriste što više papira kako bi zabilježili svoje misli. 2. Zamolite učesnike da svoje post-it papire zalijepe na flipchart s natpisom TRAUMA – formirajući vizualnu mapu. 3. Pročitajte sve pojmove, prodiskutujte sa grupom i zajedno ih klasifikujte u sljedeće klastere: • Definicije traume • Vrste trauma • Obrasci ponašanja • Posljedice traume Iskoristite ovu diskusiju kako bi proširili informacije i ponudili polaznicima teoretski uvod u temu trauma, omogućavajući bolje razumijevanje njenog uticaja. 4. Pozovite učesnike da zajedno pogledate video koji pruža uvid u traumu i razvoj mozga. Video link: https://youtu.be/xYBUY1kZpf8?si=p4Li7t0E8mkY7Q7D 5. Nakon videa, ohrabrite učesnike da podijele razmišljanja i iskustva. Zamolite ih da povežu sadržaj videa sa njihovim profesionalnim i ličnim iskustvima, ako je moguće. 6. Završite sažimanjem ključnih tačaka i pojašnjenjem konceptata.		
Komentari	Video u linku možete zamijeniti sa edukativnim videom na lokalnom jeziku o uticaju traume na psiho-fizički razvoj djece		

3.1.2. Ime aktivnosti	Tipična izazovna ponašanja nasuprot ponašanjima povezanim s trau-mom		
Svrha aktivnosti	Svrha ove aktivnosti je razviti sposobnost učesnika da prepoznaju obrasce ponašanja povezane s traumom i razlikuju ih od uobičajenih izazovnih ponašanja koja su dio dječijeg razvoja.		
Ishodi učenja	■ Identificirati uobičajene simptome traume kod djece ■ Kategorizirati obrasce ponašanja koji mogu proizaći iz traumatskih iskustava ■ Koristiti efikasne vještine posmatranja kako bi se identifikovala i dokumentovala ponašanja povezana s traumom kod djece.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	• Flipchart ili tabla • Papiri velikog formata • Flomasteri		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Započnite aktivnost kratkim uvodom u kojem ćete objasniti razliku između tipičnih ponašanja koja se javljaju kao dio dječijeg razvoja i ponašanja koja mogu biti povezana s traumom 2. Podijelite učesnike u male grupe. Svakoj grupi dodijelite papir velikog formata podijeljen u dvije kolone. Neka naslovi kolona budu: ■ Tipična izazovna ponašanja u razvoju ■ Ponašanja povezana s traumom 3. Zatražite od svake grupe da identifikuje i zapiše primjere ponašanja u obje kolone. Primjeri mogu uključivati: napade bijesa, povlačenje, izbjegavanje kontakta, agresivnost, hiperaktivnost, teškoće s pažnjom, noćne more, ekstremnu potrebu za kontrolom itd. 4. Nakon što grupe završe, pozovite ih da predstave svoj rad ostalim učesnicima. Sumirajte njihove odgovore na odvojenom flipchartu, za obje vrste ponašanja. 5. Vodite grupnu diskusiju i podstaknite učesnike da analiziraju sličnosti i razlike među navedenim ponašanjima, te naglasite važnost konteksta i promišljenog posmatranja u razumijevanju dječijeg ponašanja. 6. Završite aktivnost tako što ćete naglasiti kako posmatranje i razumijevanje djetetovog ponašanja može pomoći u pružanju odgovarajuće podrške i stvaranju trauma-informiranog okruženja		
Komentari	Ova aktivnost se može dalje razviti igranjem uloga nekih od traumatičnih ponašanja na koja stručnjak reaguje u skladu s preporučenim metodama trauma informirane prakse.		

3.1.3. Ime aktivnosti	Razumijevanje djeteta i praksa zasnovane na traumi		
Svrha aktivnosti	Aktivnost pomaže učesnicima da razviju osjetljivost za percepciju uticaja i posljedica traume kod djece, prepoznavanje simptoma i primjenu trauma informisanih praksi kako bi stvorili sigurno i podržavajuće okruženje za djecu pogođenu traumom.		
Ishodi učenja	■ Identificirati uobičajene simptome traume koje pokazuju djeca (razlikovati akutne i hronične reakcije na traumu) ■ Navesti potencijalne okidače za reakcije na traumu kod djece i opisati njihov utjecaj na ponašanje ■ Kategorizirati obrasce ponašanja koji mogu proizaći iz traumatskih iskustava ■ Koristiti efikasne vještine posmatranja kako bi se identifikovala i dokumentovala ponašanja povezana s traumom kod djece ■ Primijenjuje trauma informisane prakse kako bi se stvorilo sigurno i podržavajuće okruženje za djecu pogođenu traumom		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☒ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Flipchart, flipchart papir, markeri, projektor, radni listovi		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Započnite s teorijskim uvodom u praksu zasnovanu na traumi u ranom djetinjstvu. Razgovarajte o ključnim principima trauma informisane prakse. 2. Nastavite s podjelom učesnika u 4 male grupe i dajte svakoj grupi jednu vinjetu studije slučaja (Prilog 1). Uputite učesnike da pročitaju studiju slučaja i razgovaraju dok popunjavaju tabelu i odgovaraju na pitanja. 3. Neka svaka grupa predstavi svoj slučaj i nalaze u velikoj grupi. Pozovite cijelu grupu da iznese svoje ideje o odgovorima/strategijama koje su grupe ponudile i kako se mogu uklopiti u praksu. 4. Završite sa sažetkom i istaknutim ključnim tačkama.		
Komentari			

Prilog 1: Vinjete: Studija slučaja

Ove studije slučaja omogućuju refleksiju o tome kako različite vrste traume mogu se manifestirati kod djece predškolske dobi i daju priliku učesnicima da razmotre strategije adekvatnog djelovanja profesionalaca.

Studija slučaja 1: Emilin uplašeni odgovor na autoritet

Emili je četverogodišnja djevojčica koja je nedavno krenula u novi vrtić. Često je tiha i nevoljko stupa u interakciju sa svojim vršnjacima ili odgajateljima. Kada je odgajateljica pozove da učestvuje u grupnim aktivnostima ili joj daje upute, Emili izgleda uplašeno i ukoči se. U nekim situacijama, kada je odgajateljica pozove imenom, Emili počinje plakati i pobjegne, sakrivajući se ispod stola ili u ugao.

Popunite tabelu i diskutujte u grupama:

Mogući indikatori traume:	Emilina uvjerenja o sebi i svijetu:
Emocionalno povlačenje iz grupnih aktivnosti	Ja nisam sigurna
Pitanja za diskusiju: - Koji bi mogli biti temeljni uzroci Emilinog uplašenog odgovora na autoritet? - Kako odgajatelji (učitelji) mogu odgovoriti na njene reakcije, a da pritom ne pojačaju njen strah?	

Studija slučaja 2: Amerovi agresivni ispadi

Amer je petogodišnji dječak koji često ima ispade, posebno kada je vrijeme za prelazak s jedne aktivnosti na drugu. Tokom tih prelaza, može vikati, bacati predmete ili udarati druge. Često ima poteškoća u kontrolisanju svojih emocija, a ti ispadi su intenzivniji nego što je to uobičajeno kod njegovih vršnjaka. Kada ga pitaju o njegovom ponašanju, Amer kaže da ne voli promjene i da se osjeća „uplašeno“.

Popunite tabelu i diskutujte u grupama:

Mogući indikatori traume:	Amerova uvjerenja o sebi i svijetu:
Strah od promjena, koji može ukazivati na osjećaje nesigurnosti ili nestabilnosti.	Ja nemam kontole
Pitanja za diskusiju: - Koji bi mogli biti temeljni uzroci Amerove agresije? - Kako strategije utemeljene na traumi, poput dosljednosti i predvidivosti, mogu pomoći Markusu da lakše podnese promjene? - Koje konkretne strategije odgajatelji (učitelji) mogu koristiti kako bi se Amer osjećao sigurnije tokom promjena?	

Studija slučaja 3: Majino povlačenje i izbjegavanje

Maja je trogodišnja djevojčica koja je u posljednjih nekoliko sedmica postajala sve povučenija. Više ne traži društvo vršnjaka za igru i često sjedi sama, zureći u prazno ili se bavi samostalnim aktivnostima. Kada joj se odgajateljica približi, izbjegava kontakt očima i udaljava se. Takođe odbija učestvovati u grupnim aktivnostima i ostaje tiha tokom zajedničkog vremena u krugu. Sofija se nedavno preselila u ovo područje sa svojom porodicom nakon što su izbačeni iz svog doma

Popunite tabelu i diskutujte u grupama:

Mogući indikatori traume:	Majina uvjerenja o sebi i svijetu:
Izbjegavanje kontakta očima i odbijanje uspostavljanja odnosa sa odraslima i vršnjacima.	Ja nisam sigurna
Pitanja za diskusiju: - Koju ulogu u Majinom ponašanju ima njeno nedavno iskustvo (izbacivanje iz doma)? - Kako odgajatelji mogu stvoriti siguran prostor u kojem će se Sofija osjećati ugodno da se ponovo poveže s drugima? - Kako odgajatelji mogu koristiti empatiju i dosljednost kako bi joj pomogli da se osjeća sigurno i podržano u učionici?	

Studija slučaja 4: Aleksovo impulsivno ponašanje

Aleks je četverogodišnji dječak koji je često vrlo aktivan i ima poteškoća da mirno sjedi tokom aktivnosti u grupi. Često prekida odgajateljicu i svoje vršnjake, naglo izgovara odgovore i ponaša se impulzivno, na primjer uzima igračke od drugih bez pitanja ili ponekad udara drugu djecu. Ima poteškoća s praćenjem uputa i lako se uznemiri kada stvari ne idu po njegovoj želji. Iako ga se podstiče da se smiri, Aleks teško uspijeva regulisati svoje emocije. Njegova majka je nedavno podijelila sa učiteljicom da je u nasilnoj vezi, a Aleks je bio svjedok epizodama nasilja u porodici.

Popunite tabelu i diskutujte u grupama:

Mogući indikatori traume:	Aleksova uvjerenja o sebi i svijetu:
Hiperaktivnost i impulzivnost, što može biti rezultat pojačanog uzbuđenja usljed traume.	Moram se kretati kako bi se odmakao od boli
Pitanja za diskusiju: - Kako trauma stečena svjedočenjem nasilju u porodici može doprinijeti Alekovom ponašanju? - Koji pristupi zasnovani na traumi mogu biti korišteni kako bi se Aleksa podržalo u učenju samoregulacije i kontrole impulsivnih ponašanja? - Kako nastavnici mogu sarađivati s Alekovom porodicom kako bi stvorili dosljedan i podržavajući pristup i kod kuće i u školi?	

Reference

- Neumann, M. M. (2023) *Building Resilience Capacity in Young Children: Practical Insights for Early Childhood Educators*. Childhood Education, 99(2), 32–39. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/00094056.2023.2185040>
- The National Child Traumatic Stress Network (n.d.). *Complex trauma*. Dostupno na: <https://www.nctsn.org/what-is-child-trauma/trauma-types/complex-trauma>
- The National Child Traumatic Stress Network (2008) *Child Trauma Toolkit for Educators | Psychological and Behavioral Impact of Trauma: preschool children*. Dostupno na: https://www.nctsn.org/sites/default/files/resources/psychological_and_behavioral_impact_of_trauma_preschool.pdf

TEMATSKA JEDINICA 3.2.

KONTEKST I TRAUMA IZAZVANA PRISILNIM RASELJAVANJEM

TEORIJSKI UVOD

Prisilno raseljavanje, koje je uzrokovano ratom, progonima, klimatskim promjenama i drugim krizama, pogađa milione ljudi širom svijeta. Ovaj fenomen ne dovodi samo do fizičkog izmještanja, već ima i dubok uticaj na psihološko blagostanje pogođenih osoba. Trauma koja proizilazi iz prisilne migracije je složena i obuhvata stresore koji se javljaju prije, tokom i nakon raseljavanja. Ova iskustva mogu dovesti do ozbiljnih mentalnih problema poput posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), depresije i anksioznosti, posebno kod ranjivih grupa poput djece i žena.

Kontekst prisilnog raseljavanja

Prisilno raseljavanje se dešava u različitim kontekstima, od kojih svaki nosi specifične izazove. U fazi prije migracije, ljudi često doživljavaju nasilje, gubitak članova porodice, sistematske progone ili ekstremno siromaštvo. Ta traumatska iskustva već tada ostavljaju trag na mentalno zdravlje. Tokom same migracije, pogođene osobe su izložene brojnim opasnostima, uključujući fizičko nasilje, eksploataciju, glad i razdvajanje od porodice. Nakon dolaska u novu zemlju, migranti se često suočavaju s diskriminacijom, pravnom nesigurnošću, teškoćama u kulturnoj adaptaciji i ograničenim pristupom zdravstvenim i socijalnim uslugama. Ovi kumulativni stresori dovode do preopterećenja individualnih mehanizama suočavanja.

Trauma u kontekstu prisilnog raseljavanja

Traume povezane s prisilnim raseljavanjem mogu se kategorizirati u različite tipove. Interpersonalna trauma uključuje iskustva poput nasilja i seksualnog zlostavljanja tokom sukoba ili bijega. Strukturalna trauma nastaje usljed sistemskih prepreka kao što su diskriminacija ili nedostatak pristupa osnovnim uslugama u zemlji domaćinu. Pored toga, dugotrajna izloženost brojnim stresorima u različitim fazama vodi ka kumulativnoj traumi, koja može značajno narušiti mentalno zdravlje. Istraživanja pokazuju da učestalost PTSP-a među raseljenim populacijama varira od 13,9% do čak 83,4% (Baron i Flory, 2019). Također su značajno povećane stope anksioznih poremećaja i depresije, što ukazuje na hronični stres kojem su ove osobe izložene. Djeca su posebno ranjiva na dugoročne psihološke posljedice zbog svoje razvojne faze.

Ranjive grupe

Unutar populacije raseljenih i izbjeglica, postoje određene grupe koje posebno teško podnose posljedice prisilnog raseljavanja. Djeca su naročito osjetljiva. Često doživljavaju razvojne poteškoće i poremećaje u emocionalnoj regulaciji i kognitivnom razvoju zbog nasilja i nestabilnih životnih uslova tokom kritičnih faza rasta. Žene se, s druge strane, često suočavaju s rodno specifičnim traumama, uključujući seksualno nasilje i eksploataciju tokom migracije. Pored toga, često imaju ograničen pristup psihosocijalnoj podršci zbog kulturnih normi ili društvene stigmatizacije.

Prepreke za intervenciju

Uprkos visokoj učestalosti traumatskih poremećaja, mnoge raseljene osobe suočavaju se sa značajnim preprekama u pristupu uslugama podrške. Pristup zdravstvenim uslugama je često ograničen, što otežava efikasno liječenje. Društvena stigmatizacija povezana s mentalnim oboljenjima sprječava mnoge da potraže pomoć. Pored toga, strukturni izazovi kao što su jezičke barijere i pravna nesigurnost predstavljaju dodatne prepreke.

Zaključak

Sve u svemu, prisilno raseljavanje stvara složen kontekst za traumu, koja ne pogađa samo pojedince, već ima posljedice i na porodice i čitave zajednice. Kumulativno opterećenje stresorima kroz različite faze prisile vodi do dubokih problema mentalnog zdravlja koji zahtijevaju hitno djelovanje. Rješavanje ovih izazova zahtijeva multidimenzionalni pristup, koji uključuje kulturno osjetljive intervencije kao i poboljšanje pristupa uslugama podrške.

Rad sa izbjeglicama u socijalnim ustanovama i školama

Rad sa izbjeglicama u socijalnim centrima i školama zahtijeva holistički i traumasenzitivan pristup. U socijalnim centrima, fokus je na stvaranju prijateljske atmosfere i pružanju mjera za strukturiranje svakodnevice. Zaposleni nude sportske, organizacijske i kreativne aktivnosti za sve starosne grupe i pomažu izbjeglicama u svakodnevnom funkcioniranju.

U školama, stvaranje traumasenzitivnog okruženja je od ključne važnosti (Peresin, 2019). Nastavnici trebaju biti svjesni svoje uloge kao osoba koje brinu i stvoriti okruženje za učenje u kojem se izbjeglička djeca osjećaju sigurno i podržano. Socijalna integracija u učioničku zajednicu jednako je važna kao i samo prisustvo u nastavi (Peresin, 2019).

Priručnik UNHCR-a "Izbjeglice i trauma u školskom kontekstu" pruža vrijednu podršku pedagozima koji rade s potencijalno traumatiziranom djecom i mladima. Priručnik nudi informacije o uzrocima bijega, objašnjava posljedice traume i nudi praktične strategije za svakodnevni školski rad. Posebno su važni: jačanje samopouzdanja, samokontrole i osjećaja lične učinkovitosti, kao i aktivno uključivanje roditelja (Siebert, 2016).

Pored škola i socijalnih centara, smještajni centri za izbjeglice i menadžeri za integraciju imaju ključnu ulogu u podršci izbjegličkim porodicama i djeci. Na primjer, u Njemačkoj, socijalni radnici pomažu pri integraciji na tržište rada, povezuju izbjeglice s klubovima i kulturnim institucijama te pomažu u administrativnim poslovima. Cilj njihovog rada je omogućiti izbjeglicama samostalan život u Njemačkoj.

Resursi za čitanje

- Bogic, M., Njoku, A. and Priebe, S. (2015) Long-term mental health of war-refugees: a systematic literature review, *BMC International Health and Human Rights*, 15(1), 29.
- Jergas, W. (2013) *Review of Migration und Trauma. Pädagogisches Verstehen und Handeln in der Arbeit mit jungen Flüchtlingen* by D. Zimmermann. Dostupno na: <https://www.socialnet.de/rezensionen/> (Pristupljeno: 17. decembar 2024.)
- LebensWelt Berlin (2019) *Innenansichten ambulanter Erziehungshilfen: Ein Lesebuch*. Berlin: LebensWelt.
- Panter-Brick, C., Grimon, M. P. and Eggerman, M. (2014) *Caregiver-child mental health: a prospective study in conflict and refugee settings*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(4), pp. 313–327.
- Scherwath, C. und Friedrich, S. (2023) *Soziale und pädagogische Arbeit bei Traumatisierung*. Weinheim: Beltz Juventa.
- Schick, M., Zumwald, A., Knöpfli, B., Nickerson, A., Bryant, R. A., Schnyder, U., ... & Morina, N. (2016) *Challenging future, challenging past: The relationship of social integration and psychological impairment in traumatized refugees*, *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 28057.
- Silove, D., Ventevogel, P. and Rees, S. (2017) *The contemporary refugee crisis: an overview of mental health challenges*, *World Psychiatry*, 16(2), pp. 130–139.
- Turrini, G., Purgato, M., Ballette, F., Nosè, M., Ostuzzi, G. and Barbui, C. (2017) *Common mental disorders in asylum seekers and refugees: umbrella review of prevalence and intervention studies*, *International Journal of Mental Health Systems*, 11(1), 51.
- Zimmermann, D. (2012) *Migration und Trauma: Pädagogisches Verstehen und Handeln in der Arbeit mit jungen Flüchtlingen*. Gießen: Psychosozial-Verlag.

Activity resources

3.2.1. Ime aktivnosti	Štit		
Svrha aktivnosti	Cilj igre je razvijanje dubljeg razumijevanja učesnika o potrebama djece u neizvjesnim ili teškim situacijama. To uključuje prepoznavanje i imenovanje specifičnih potreba koje djeca imaju u takvim okolnostima. Također, cilj je podstaći učesnike da razmisle o pristupima i metodama koje koriste u radu s raseljenom djecom te da preispitaju da li su ti pristupi zaista u skladu s njihovim stvarnim potrebama.		
Ishodi učenja	■ Objasniti glavne posljedice prisilnog raseljavanja na psihosocijalno funkcionisanje djeteta ■ Poštovati porijeklo i iskustvo svakog djeteta ■ Biti otvoren za učenje iz različitih perspektiva i životnih iskustava ■ Reflektovati o vlastitom ponašanju i stavovima prema osobama pogođenim prisilnim raseljavanjem		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☒ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	2 velika papira, markeri, tabla		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Učesnici zajedno crtaju veliki krug na papiru koji predstavlja „štit“. Štit simbolizira zaštitu i podršku koje su djeci potrebne u teškim trenucima. 2. Učesnici trebaju razmisliti o različitim potrebama koje raseljena djeca imaju ili bi mogla imati (posebno kada stručnjaci nemaju prethodnog iskustva u radu s raseljenom djecom) prilikom dolaska u novo okruženje (npr. sigurnost, prijateljstvo, struktura, pažnja, razumijevanje itd.). 3. Učesnici pišu svoje odgovore unutar štita. 4. Diskusija: grupa razgovara o tome kako stručnjaci u oblasti brige o djeci mogu odgovoriti na te potrebe u vrtiću ili školi. U nastavku su neki primjeri: ■ Sigurnost: jasna pravila i predvidivo okruženje mogu stvoriti osjećaj sigurnosti ■ Ljubaznost: ljubazna i pažljiva interakcija između stručnjaka i djece može poboljšati dobrobit djece. ■ Struktura: strukturirana dnevna rutina s tačno određenim vremenom za obroke, igru i odmor može doprinijeti stabilnosti djece ■ Pažnja: individualna pažnja i slušanje od strane stručnjaka mogu pomoći djeci da se osjećaju viđeno i saslušano. ■ Razumijevanje: empatija i razumijevanje dječijih osjećanja i potreba su ključni za pružanje podrške u teškim trenucima 5. Sakupite sve argumente i zapišite ih na drugi veliki papir ili na bijelu tablu		

Komentari	Rad s traumatiziranim izbjeglicama u socijalnim ustanovama i školama zahtijeva holistički i trauma osjetljiv pristup. Okruženje treba biti prijateljsko i pružati svakodnevne strukturalne mjere. Zaposleni treba da nude sportske, organizacione i kreativne aktivnosti za sve uzraste i pružaju podršku izbjeglicama u suočavanju sa svakodnevnim životom.
------------------	--

Preuzeto:

- Yanolidis, S. and Haller, M. (eds.) (2024) *Spiele und Methodensammlung*. Düsseldorf: Deutsches Jugendrotkreuz Landesverband Nordrhein.

3.2.2. Ime aktivnosti	Nit povjerenja		
Svrha aktivnosti	Svrha aktivnosti je naglasiti važnost interdisciplinarnog pristupa u radu s raseljenom djecom i porodicama.		
Ishodi učenja	- Sarađivati s internim i eksternim stručnjacima pružajući sistem podrške raseljenoj djeci i porodicama - Nabrojati dostupne resurse, usluge i mreže podrške za raseljene osobe i zajednice - Biti otvoren za učenje iz različitih perspektiva i životnih iskustava		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Klupko vune		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Zamolite učesnike da oforme krug (mogu sjediti ili stojati). - Jedan učesnik drži klupko vune i dijeli ono u čemu je dobar, što mu može pomoći da efikasno komunicira s raseljenom djecom i porodicama (npr. međuljudska komunikacija, kreiranje i vođenje radionica na teme samopoštovanja/samopouzdanja itd.). - Učesnik zatim baca klupko drugoj osobi, uz uputu da zadrži konac iz klupka. Druga osoba iz grupe također dijeli ono u čemu je dobra i baca klupko drugoj osobi dok zadrži konac. Ovo se nastavlja sve dok se ne stvori mreža od vune. - Objasnite da je mreža koju su formirali mreža ljudi sa stručnošću u različitim oblastima. Prilikom rada s raseljenom djecom i porodicama važno je sarađivati s kolegama, supervizorima i vanjskim stručnjacima koji imaju stručnost u različitim oblastima koja nam ponekad nedostaje. - Povedite diskusiju sa učesnicima postavljajući pitanja: S kim sarađujete? Možete li identificirati neke službe, institucije ili organizacije koje vas mogu podržati u suočavanju s izazovima pri radu s raseljenom djecom i porodicama?		
Komentari			

Preuzeto:

- Yanolidis, S. and Haller, M. (eds.) (2024) *Spiele und Methodensammlung*. Düsseldorf: Deutsches Jugendrotkreuz Landesverband Nordrhein.

3.2.3. Ime aktivnosti	Detektivi osjećanja		
Svrha aktivnosti	Cilj aktivnosti je promovisanje emocionalnog izražavanja i razumijevanja različitih osjećaja djece u njihovoj grupi, uzimajući u obzir različite okidače i faktore koji bi mogli uticati na njih. Svrha je također podsticanje empatije među učesnicima razumijevanjem i prepoznavanjem emocija koje izražavaju drugi.		
Ishodi učenja	■ Poštovati porijeklo i iskustvo svakog djeteta ■ Objasniti glavne posljedice prisilnog raseljavanja na psihosocijalno funkcioniranje djeteta ■ Objašnjavati traumu i njene posljedice jezikom prilagođenim djetetu		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Kartice sa licima koja izražavaju osjećanja (sreća, tuga, ljutnja i slično)		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Pokažite učesnicima kartice koje ste prethodno pripremili. 2. Dajte uputu da svaki učesnik uzme jednu karticu i pred grupom odglumi prikazani osjećaj, a da grupa ima zadatak da pogađa koji je osjećaj predstavljen. 3. Za svako osjećanje potaknite razgovor u grupi: Šta bi moglo izazvati ove osjećaje kod raseljene djece? Koji drugi faktori bi mogli utjecati na način na koji dijete izražava svoje emocije i osjećaje? Kako stručnjaci mogu podržati djecu u prepoznavanju i imenovanju svojih osjećaja? 4. Koraci 2 i 3 trebaju biti urađeni za svaku karticu. 5. Na kraju, zamolite učesnike da kreiraju poster s ključnim elementima o kojima se raspravljalo: okidači, reakcije/emocije, podrška.		
Komentari	Važno je naglasiti potrebu poštovanja djetetovog kulturnog porijekla, porodičnih vrijednosti, iskustva, kao i individualnih karakteristika i potreba. Svi ovi faktori mogu uticati na djetetove emocije i ponašanje.		

Preuzeto:

- Yanolidis, S. and Haller, M. (eds.) (2024) Spiele und Methodensammlung. Düsseldorf: Deutsches Jugendrotkreuz Landesverband Nordrhein.

Reference

- Baron, J. and Flory, L. (2019). *Versorgungsbericht – Zur psychosozialen Versorgung von Flüchtlingen und Folteropfern in Deutschland*. Berlin: BafF e.V. – Bundesweite Arbeitsgemeinschaft der psychosozialen Zentren für Flüchtlinge und Folteropfer. Dostupno na: https://www.baff-zentren.org/wp-content/uploads/2019/11/BAfF_Versorgungsbericht-5.pdf
- Perešin, A. (2019) *Schulische Maßnahmen zur Unterstützung traumatisierter minderjähriger Flüchtlinge*. RAN Centre of Excellence und den RAN-Arbeitsgruppen EDU und H&SC. Dostupno na: : https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-01/ran_edu_safeguarding_troubled_refugee_children_classroom_zagreb_3-4_102019_de.pdf
- Siebert, G. (2016) *Flucht und Trauma im Kontext Schule – Handbuch für PädagogInnen*. Berlin: UNHCR Deutschland. Dostupno na: https://www.unhcr.org/wp-content/uploads/sites/27/2017/04/Traumahandbuch_UNHCR_DE.pdf
- Yanolidis, S. and Haller, M. (eds.) (2024.) *Spiele und Methodensammlung*. Düsseldorf: Deutsches Jugendrotkreuz Landesverband Nordrhein. <https://trialsjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13063-019-3479-0>

TEMATSKA JEDINICA 3.3.

RAZUMIJEVANJE PORODICE U KRIZI

TEORIJSKI UVOD

Porodica je složen, međusobno povezan sistem, veći od zbira svojih dijelova, kao takav stvara jedinstvenu dinamiku. Sastoji se od podсистema i predstavlja sastavni dio društva. Funkcionalnost porodice zavisi od odnosa među njenim članovima, pri čemu ponašanje svakog člana oblikuju interakcije unutar sistema. Cirkularna uzročnost odražava međusobni uticaj unutar tih odnosa, gdje uzrok dovodi do posljedice, koja zauzvrat utiče na uzrok, podstičući nove obrasce ponašanja.

Porodična kriza nastaje kada porodica mora da se promijeni. To je prelomna tačka: stvari će se ili poboljšati ili pogoršati (Nelson, n.d.). Krize narušavaju psiho-socijalnu ravnotežu porodičnog sistema i mogu se klasifikovati kao razvojne ili nerazvojne.

Razvojna porodična kriza javlja se kada se porodica ne uspije prilagoditi razvojnim potrebama svojih članova u novoj fazi životnog ciklusa (npr. česte su bračne krize, krize u porodicama s adolescentima itd.). Nerazvojne porodične krize nastaju usljed životnih događaja i situacija koje su nepredvidive, bolne, traumatične, iznenadne itd., a takođe mogu nastati i zbog dugotrajno loših odnosa među članovima porodičnog sistema (Kanalić, 2014).

Porodične krize remete uobičajeno funkcionisanje porodice, utičući na odnose, ciljeve, vrijednosti i norme. Ove teškoće često nadmašuju uobičajene mehanizme suočavanja, ostavljajući članove porodice ranjivima i pod stresom. Ako porodica uporno pokušava koristiti iste metode prilagođavanja koje ne funkcionišu, porazi mogu dovesti do demoralizacije i povećane osjetljivosti na buduće krize (Sumathi, n.d.).

Porodica ulazi u stanje krize kada se dva ili više sljedećih faktora pojave istovremeno:

- Iskustvo stresne situacije (Youth Crisis Center, 2019) (npr. životne okolnosti koje povećavaju pritisak i stres unutar porodice);
- Nesposobnost da se nosi s krizom: porodica ne uspijeva da prihvati ili riješi krizu, dolazi do prekida dinamike – članovi porodice mogu međusobno kriviti jedni druge, prepirati se, osjećati se bespomoćno, izgubiti nadu ili prestati komunicirati (Youth Crisis Center, 2019);
- Hronične teškoće u ispunjavanju osnovnih odgovornosti: npr. roditelj nije prisutan u svakodnevnom životu djeteta ili nije u stanju obezbijediti osnovne potrebe za život poput hrane, smještaja, zaštite (Youth Crisis Center, 2019) ili socijalizacije;
- Nedostatak ili neiskorištavanje podrške prijatelja, komšija, rodbine ili formalnih resursa poput savjetovanja i socijalne zaštite.

Kako bi se procjenila krizna situacija potrebno je postaviti **četiri ključna pitanja** (HEAD START / ECLKC, 2022):

- Koji konkretan događaj izaziva najviše stresa u porodici?
- Koje su teškoće u suočavanju vidljive u porodici?
- Ima li porodica problema u ispunjavanju svojih odgovornosti?
- Koji sistemi podrške su dostupni porodici?

Porodična kriza obično prolazi kroz pet faza, koje se mogu dešavati hronološki, preklapati i/ili ispreplitati:

Faza 1: Okidač porodične krize – kriza počinje kada događaj naruši porodične okolnosti, povećavajući stres i anksioznost.

Faza 2: Procjena krize kao prijetnje – porodica situaciju doživljava kao prijetnju svojim ciljevima, sigurnosti ili emocionalnim vezama.

Faza 3: Dezorganizovani odgovor – ranije strategije i resursi porodice više ne funkcionišu, članovi osjećaju ranjivost, bespomoćnost, konfuziju i gube osjećaj kontrole (HEAD START / ECLKC, 2022). Osjećanja ranjivosti, bespomoćnosti, zbunjenosti i anksioznosti se pojačavaju. Kao rezultat toga, osjećaji gubitka kontrole i nemogućnosti ispunjavanja porodičnih obaveza mogu se pojačati i onesposobiti članove porodice (HEAD START / ECLKC, 2022).

Faza 4: Traženje rješenja – U pokušaju da uprave rastućom tenzijom, porodica traži savjet i podršku od drugih – poput prijatelja, rodbine i komšija. Često članovi porodice traže osobe koje dijele njihovo viđenje krize i načina njenog rješavanja. Međutim, različita mišljenja i savjeti mogu dodatno pojačati konfuziju i destabilizovati porodicu. Ako se ne pronađu odgovarajuća rješenja, to može pokrenuti niz događaja koji pogoršavaju krizu. Brza intervencija je neophodna kako bi se prekinuo lanac događaja koji bi mogli dovesti do potpunog raspada porodičnog funkcionisanja (HEAD START / ECLKC, 2022).

Faza 5: Usvajanje novih strategija suočavanja. Kada porodica dobije podršku od nenametljivog i stručnog pomagača, ova faza predstavlja prelomnu tačku ka boljem (HEAD START / ECLKC, 2022). Označava početak oporavka porodice. Članovi porodice vjerovatno će prihvatiti osjećaj usmjerenja, sigurnosti i zaštite koji im pomagač pruža u njihovoj situaciji (HEAD START / ECLKC, 2022).

Porodična otpornost

Često porodice u krizi vide samo svoje nedostatke. Otvaranje njihovih kognitivnih granica kako bi sebe vidjeli kao sposobne osobe može stvoriti čitav svijet novih rješenja (Ed. Hecker, Ph L.L., Wetchler, J.L., 2003).

Porodična otpornost odnosi se na sposobnost porodice da izdrži i oporavi se od nedaća, izađe iz njih jača i sa više resursa. Ona podrazumijeva potencijal za ličnu i odnosnu transformaciju i rast, koji se često previđa u vremenima krize. Perspektiva porodične otpornosti fundamentalno mijenja deficitni pogled na porodice u problemu – od viđenja porodica kao oštećenih i nepovratno slomljenih – ka razumijevanju da su one izazvane životnim nedaćama i da imaju potencijal za ozdravljenje i rast svojih članova (Walsh, 2012).

Prema Walsh-u (2012), ključna pretpostavka ovog sistemskog pogleda jeste da ozbiljne krize i stalne nedaće utiču na cijeli porodični sistem. U tom kontekstu, ključni procesi otpornosti u tri domena porodičnog funkcionisanja – porodični sistem vjerovanja, organizacioni obrasci i komunikacijski procesi – posreduju adaptaciju svih članova i njihovih odnosa. Ovi procesi omogućavaju porodicama da ublaže stres, smanje rizik od disfunkcije i razviju efikasne mehanizme prilagođavanja tokom teških perioda.

Porodični sistem vjerovanja:

Porodična otpornost se razvija kroz zajednička, podsticajna uvjerenja koja povećavaju efikasno funkcionisanje i mogućnosti za rješavanje problema, oporavak i rast. Ona pomažu članovima da pronađu smisao u nepovoljnim situacijama; podstiču nadu, pozitivan pogled i nude transcendentne ili duhovne vrijednosti i veze.

Organizacioni obrasci:

Otpornost se jača kroz fleksibilnu strukturu, povezanost i pristup socijalnim i ekonomskim resursima.

Komunikacijski procesi doprinose otpornosti time što donose jasnoću u kriznim situacijama, podstiču otvoreno emocionalno izražavanje i olakšavaju zajedničko rješavanje problema i pripremljenost (Walsh, 2012).

Integracijom ovih karakteristika, otporne porodice razvijaju adaptivne vještine rješavanja problema koje im omogućavaju da se lakše i efikasnije nose sa izazovima.

Smjernice za jačanje porodične otpornosti (Walsh, 2012):

- Poštujte dostojanstvo i vrijednost svih članova porodice.
- Izrazite uvjerenje u njihov potencijal da prevaziđu nedaće zajedničkim naporima.
- Koristite jezik koji iskazuje poštovanje i humanizuje teškoće:
 - Posmatrajte ih kao razumljive i česte u kriznim situacijama (npr. traumatski događaj – normalne reakcije na nenormalne ili ekstremne uslove).
 - Smanjite osjećaj srama, okrivljavanja, stigmatizacije i patologizacije.
- Obezbijedite siguran prostor za dijeljenje bola, briga i izazova.
 - Pokažite saosjećanje za patnju i borbu.
 - Gradite komunikaciju, empatiju i međusobnu podršku među članovima.
- Identifikujte i priznajte snage i resurse, kao i slabosti i ograničenja.
- Izvucite i razvijajte potencijal za ovladavanje situacijom, ozdravljenje i rast.
- Iskoristite podršku porodice, zajednice i duhovne resurse za nošenje sa izazovima.
- Posmatrajte krizu kao priliku za učenje, promjenu i razvoj.
- Pomjerite fokus sa problema na mogućnosti.
- Postignite ovladavanje situacijom, ozdravljenje i transformaciju iz nedaće.
- Preorijentišite buduće nade i snove.
- Uključite teško iskustvo – uključujući otpornost – u životni tok pojedinca i porodičnih odnosa.

Resursi za čitanje

- Better Health Channel (2022) *Trauma and families*. Dostupno na: Trauma and families – Better Health Channel (Pristupljeno: 22. maj 2024.)
- Božić, A., i sar. (2018) Priručnik za primjenu modela Porodične grupne konferencije u obrazovno–vaspitnim ustanovama u Bosni i Hercegovini. IN fondacija (UNICEF projekt), Banja Luka, Bosnia and Herzegovina.
- Carr, A. (2006) *Family therapy: Concepts, Process and Practice*. 2nd ed. John Wiley& Sons Ltd. Chichester, England.
- Dalos, R., & Draper, R. (2010) *An Introduction to Family Therapy, – Systemic Theory and Practice*, 3 e, Open University Press, London, England
- Family Rights Group (n.d). *Introduction to family group conferences*. Dostupno na: <https://frg.org.uk/family-group-conferences/what-is-a-family-group-conference/> (Pristupljeno: 6. juni 2024.)
- HEAD START/ ECLKC (n.d.) *Family Support and Well-being*. Dostupno na: Family Support and Well-being | ECLKC (hhs.gov) (Pristupljeno: 22. maj 2024.)
- Julie P. (2023) *15 Types of Family Crisis* Dostupno na: 15 Types of Family Crisis: Common Challenges Families Face (catalogueforphilanthropy.org) (Pristupljeno: 22. maj 2024.)
- Myer, R.A., Williams, R.C., Haley, M., Brownfield, J.N., McNicols, K.B. and Pribozie, N. (2014) Crisis Intervention with Families: Assessing Changes in Family Characteristics, *Family Journal*, 22, pp. 179–185. SAGE Publications Inc. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/1066480713513551> (Pristupljeno: 6. juni 2024.)
- Palm, M., (2023) 18.2 The family life cycle. In: M. Palm, *Lifespan human development: A topical approach*. [online]BaylorUniversity. Dostupno na: <https://openbooks.library.baylor.edu/lifespanhumandevelopment/chapter/chapter-18-2-the-family-life-cycle/> (Pristupljeno: 7. april 2025.)
- The National Child Traumatic Stress Network (2017). *Family Resilience and Traumatic Stress*. Dostupno na: Family Resilience and Traumatic Stress: A Guide for Mental Health Providers | The National Child Traumatic Stress Network (nctsn.org) (Pristupljeno: 22. maj 2024.)
- The University of Delaware (n.d.) *Families & Relationships*. Dostupno na: Families and Relationships | Cooperative Extension | University of Delaware (Pristupljeno: 7. april 2025.)
- Wright, S.A. (2022) *How High Stress Family Situations Can Affect Kids*. Dostupno na: How High Stress Family Situations Affect Children (psychcentral.com) (Pristupljeno: 22. maj 2024.)

Activity resources

3.3.1. Ime aktivnosti	Prodična mreža: Istraživanje sistemske dinamike		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost upoznaje učesnike sa osnovnim principima sistemskog pristupa, nudeći direktno iskustvo o tome kako su pojedinci ugrađeni u sisteme, s fokusom na porodične sisteme. Također ističe kako promjene u jednom dijelu sistema mogu stvoriti napetost ili krizu, otkrivajući kako porodice često pružaju otpor promjenama kako bi održale ravnotežu. Čineći ovu dinamiku vidljivom, vježba podstiče svijest, empatiju i uvid u lično i porodično funkcionisanje.		
Ishodi učenja	■ Prepoznati sistemsku prirodu porodične dinamike (razumjeti kako je ponašanje svakog člana porodice povezano i međuzavisno s drugima). ■ Prepoznati i cijeniti porodičnu dinamiku, poštujući različite strukture i mehanizme suočavanja koje porodice koriste tokom kriza. ■ Razumjeti emocionalne i relacijske reakcije na promjene (posmatrati kako promjene u jednom dijelu sistema mogu izazvati različite emocionalne reakcije u drugima). ■ Graditi svijest o tome kako sistemi nastoje održati ravnotežu i opiru se promjenama. ■ Razumjeti da reakcije drugih često dolaze iz pokušaja sistema da održi stabilnost, a ne iz zle namjere.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	15 – 25 minuta		
Potrebni materijali	Klupko vune/konopca		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Uvod (2–3 minuta): Pozovite učesnike da sjednu u krug, blizu jedni drugima. Objasnite da će zajedno stvoriti mrežu veza koja simbolizira porodični sistem – ili bilo koji sistem čiji su dio. Zamolite učesnike da razmisle o kratkoj izjavi vezanoj za njihovo lično iskustvo porodične dinamike. To može biti uloga koju često preuzimaju, način na koji se rješavaju sukobi, kako se komunikacija odvija (ili ne odvija) ili bilo koje neizrečeno porodično pravilo. Potaknite autentičnost – šta god im prirodno padne na pamet. Obavijestite ih da će podijeliti ovu izjavu dok grade mrežu. Naglasite: nema tačnih ili pogrešnih odgovora. Ponudite početne rečenice (opciono): ▪ "Ako pomaže, slobodno počnite s jednom od ovih rečenica" ▪ "U mojoj porodici, ja sam obično taj koji..." ▪ "Kada dođe do sukoba, ja obično..." ▪ "Tiho pravilo u mojoj porodici je..." ▪ "Često se osjećam odgovornim za..." ▪ "Niko ne priča o..." ▪ "Ja sam taj koji održava mir."		

2. Pravljenje mreže (10–12 minuta):

Dajte klupko prede jednom učesniku i objasnite postupak:

- Prvi učesnik drži kraj vune/konopca, naglas izgovara svoju rečenicu, a zatim baca klupko drugoj osobi preko kruga (dok drži svoj dio).
- Sljedeća osoba hvata klupko, izgovara svoju rečenicu i baca klupko nekome drugom dok drži jedan dio vune/konca– i tako dalje.
- Ovo se nastavlja sve dok svi ne progovore i dok vuna/konopac ne formira vidljivu mrežu veze.

3. Iskustvo sistema (3–5 minuta):

Nakon što je mreža završena, pozovite jednog učesnika da ustane i napravi nekoliko koraka unazad, i dalje držeći svoju nit. Kako se učesnik kreće, mreža od vune/konopca će se zatezati za ostale, stvarajući fizički osjećaj napetosti koji ostatak grupe može osjetiti i primijetiti.

Pitajte grupu:

- „Šta sada primjećujete?“
- „Kako se osjećate?“
- „Šta bi željeli uraditi u ovoj situaciji?“

Učesnici mogu odgovoriti sa: „Osjećam zatezanje“, „Želim njega/nju vratiti“, „Osjećam se nepovezano“.

Pitajte osobu koja se povukla nazad:

- „Kako se osjećas?“
- „Kako su reakcije drugih uticale na tebe?“
- „Šta sada želiš uraditi?“

Objasnite proces koji se dogodio:

Ono što ste upravo doživjeli je simboličan prikaz onoga što se dešava u porodicama ili bilo kojim sistemima kada se jedan član promijeni. Cijeli sistem osjeća promjenu – čak i ako je u pitanju samo jedna osoba. To može stvoriti nelagodu ili zbunjenost jer narušava ravnotežu porodice, poznatu kao homeostaza.

Kao što ste primijetili, kada je jedan učesnik napravio nekoliko koraka unazad i povukao jednu nit, ostali članovi grupe su imali specifične reakcije (npr. nelagodu, zbunjenost, želju da se situacija vrati na ono što je bila prije ili čak da se usprave kako bi se malo opustili kako bi se prilagodili novoj situaciji). Ovo odražava ono što se često dešava u porodicama kada promjena – bilo u ponašanju, okolnostima ili životnom događaju – poremeti uspostavljenu ravnotežu. Svaka osoba u porodici reaguje na promjenu na svoj način. Neki mogu pokušati održati stari status quo, dok drugi mogu osjećati strah ili nelagodu zbog promjena. Neki mogu čak pokušati da se prilagode ovoj situaciji. Ove reakcije nisu nužno negativne; one su prirodni odgovori na poremećaje u poznatim obrascima i dinamikama.

Međutim, ako se ove promjene ne prepoznaju i ne obrade pravilno, mogu dovesti do ozbiljnih problema u funkcionisanju porodice. Tu se može pojaviti kriza. Kriza se može dogoditi kada se porodica ne može prilagoditi novoj situaciji, kada se promjena ne priznaje ili kada nedostaje komunikacija i podrška. Kao što ste vidjeli u ovoj vježbi, kada se jedan član preseli, cijela mreža reaguje – a to može izazvati neizvjesnost, napetost ili sukob među članovima porodice. Ova vrsta neravnoteže u sistemu može dovesti do većih problema kao što su emocionalna distanca, gubitak povjerenja ili rastući osjećaj nesigurnosti.

Zaključak:

Ova aktivnost otkriva koliko smo duboko međusobno povezani. Kretanje jedne osobe utiče na cijelu mrežu. Prepoznavanje i razumijevanje ove dinamike pomaže nam da reagujemo svjesnije – ne samo u porodicama, već i u timovima, partnerstvima i zajednicama. Čak i pozitivne promjene mogu donijeti nelagodu jer remete poznate obrasce. Svjesnost, otvorena komunikacija i fleksibilnost ključni su za upravljanje promjenama i sprječavanje nepotrebne eskalacije. Ako naučimo prepoznati znakove neravnoteže ili nesigurnosti, možemo rano intervenirati i spriječiti da se situacija razvije u krizu.

Završite sa pitanjima za refleksiju (opciono):

1. „Šta vam je ova vježba pokazala o vašoj ulozi ili sistemu kojem pripadate?“
2. „Gdje vidite mogućnost za promjenu – i kakve reakcije bi ta promjena mogla izazvati kod drugih?“

Komentari

Ova vježba se može lako prilagoditi različitim profesionalnim okruženjima ili radu s cijelom porodicom

3.3.2. Ime aktivnosti	Stablo porodičnih snaga		
Svrha aktivnosti	Oснаžiti stručnjake da prepoznaju resurse i snage porodica s kojima rade i povećati njihovu svijest o svojoj ulozi u podršci porodicama.		
Ishodi učenja	■ Pripremiti i organizirati zajedničke korake s porodicama, pružajući informacije o resursima i podršci za dobrobit djece u krizi. ■ Procijeniti relevantne informacije o porodičnoj historiji, dinamici i trenutnim izazovima kako bi se osmislile strategije intervencije. ■ Uključiti djecu i porodice u otvorene, neosuđujuće i kulturno osjetljive razgovore, gradeći odnos i povjerenje. ■ Prepoznati i cijeniti porodičnu dinamiku, poštujući različite strukture i mehanizme suočavanja koje porodice koriste tokom kriza. ■ Cijeniti doprinos i perspektive djece i porodica u krizi, aktivno ih uključiti u procese donošenja odluka u vezi s njihovom dobrobiti. ■ Prepoznati i poštovati trajni utjecaj traume na djecu i porodice, njegujući saosjećajan i podržavajući stav u interakcijama.		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	50 minuta		
Potrebni materijali	Veliki papiri (jedan po grupi učesnika), markeri, drvene olovke u boji, stikeri		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Uvod: ■ Objasnite učesnicima da će simbolično kreirati “porodično stablo snage” za porodice u krizi s kojima rade ili su bili u kontaktu u profesionalnom okruženju. ■ Opišite dijelove drveta: ■ Korjenje: Osnovni resursi koje porodice posjeduju (vrijednosti, podrška, tradicije, vještine). ■ Deblo: Uloga stručnjaka (alati, metode, podrška i resursi koje pružaju institucije poput škola, vrtića itd.). ■ Grane: Ciljevi i mogućnosti koje porodice žele postići (ono što se nadaju postići uz podršku) npr. poboljšani odnosi, stabilnost. 2. Kreiranje drveta: ■ Podijelite učesnike u male grupe (2-5 osoba). ■ Zamolite svakog učesnika da članovima svoje male grupe ukratko opiše slučaj porodice u krizi s kojom rade ili su bili u kontaktu. ■ Zamolite svaku arupu da odabere jedan slučaj/porodicu na koju će se fokusirati.		

- Zamolite ih da nacrtaju simbolično stablo koje predstavlja odabranu porodicu, dodajući sljedeće elemente ovim redoslijedom:
 - Grane: U granama upisuju ciljeve i mogućnosti koje porodice žele postići (npr. jačanje odnosa, stabilnost, harmonija, sigurnost, emocionalna otpornost itd.) – pogledajte primjere u odjeljku za komentare.
 - Korijeni: U korijenima upisuju ili crtaju resurse koje porodica ima (npr. povezanost, ljubav prema djeci, podrška zajednice, otpornost itd.) – pogledajte primjere u odjeljku za komentare.
 - Deblo: U deblu upisuju ključne vještine i metode koje koriste u svom radu (npr. komunikacija, obrazovanje, empatija) – pogledajte primjere u odjeljku za komentare.

3. Grupna diskusija:

- Neka svaka grupa ukratko predstavi svoje stablo.
- Vodite diskusiju koristeći ova pitanja:
 - "Koje resurse porodice često previde i kako im možete pomoći da ih prepoznaju?"
 - "Kako se vaša uloga kao profesionalca mijenja u zavisnosti od potreba porodice?"
 - "Koji su ciljevi najčešći, a koji su najizazovniji za porodice s kojima radite?"

4. Završna refleksija:

- Sumirajte zajedničke zaključke/uvide, naglašavajući važnost jačanja porodičnih resursa i ulogu koju stručnjaci imaju u njihovom osnaživanju.

Komentari

- Umjesto malih grupa, učesnici mogu raditi (crtati drvo) individualno.
- Ova aktivnost se može prilagoditi specifičnim profesionalnim ulogama ili porodičnim kontekstima kako bi se maksimizirala relevantnost i angažman.
- Umjesto korištenja primjera iz stvarnog života, učesnici mogu istražiti zamišljene porodične scenarije koje unaprijed pripremi trener.
- Dodatne informacije za trenera:

Korjeni (Porodični resursi) – ono što porodice već posjeduju i što im pomaže da se nose s izazovima ili ojačaju svoje odnose.

Primjeri:

Interni resursi: Ljubav među članovima porodice; Postojeći rituali (npr. porodični obroci, proslave); Porodične vrijednosti (npr. poštovanje, tradicija, odgovornost); Povezanost i osjećaj pripadnosti; Vještine rješavanja problema (npr. kako su se nosili s prošlim izazovima); Vrijeme za zabavu s porodicom; Emocionalno otvorena komunikacija / dijeljenje; Fleksibilnost (uloge, obaveze, granice, itd.); Prošla iskustva (npr. kako su se nosili s prošlim izazovima); Prosocijalni sistem vjerovanja (kulturni, vjerski okviri); Veze među braćom i sestrama; Snažna porodična posvećenost rješavanju problema; Emocionalna povezanost s unucima/bakama i djedovima; Realna nada

Eksterni resursi: Podrška šire porodice (bake i djedovi, rođaci); Pomoć prijatelja i zajednice; Pristup obrazovnim i zdravstvenim uslugama; Finansijska ili materijalna podrška okoline; Grupe za podršku roditeljima; Dostupne usluge podrške (zdravstvena zaštita, centri za mentalno zdravlje – psihoterapija, školski savjetnici, socijalne usluge, program pomoći izbjeglicama, kursevi jezika, pristup obrazovnim programima,...);

Deblo predstavlja **metode i ključne vještine profesionalca** koje se koriste za pružanje podrške porodicama.

Primjeri:

Ključne vještine: Empatija i aktivno slušanje; Postavljanje granica s poštovanjem; Komunikacija prilagođena dobi i potrebama članova porodice; Posmatranje i razumijevanje porodične dinamike; Posredovanje u sukobima i olakšavanje dijaloga; Vještine rješavanja problema i donošenja odluka; Briga zasnovana na traumi (sigurnost, povjerenje, osnaživanje i izbor); Pristupi zasnovani na osnaživanju; Pomoć djeci u procesuiranju emocija; Omogućavanje izražavanja emocija (od tuge i ljutnje do radosti i zahvalnosti)

Metode: Edukacija roditelja o razvoju djeteta i tehnikama pozitivnog roditeljstva; Grupni rad (radionice za roditelje ili cijelu porodicu); Individualno savjetovanje za članove porodice; Porodično savjetovanje / psihoterapija; Korištenje kreativnih metoda (crtanje, pripovijedanje); Osnaživanje kroz pohvale i prepoznavanje pozitivnih aspekata porodice; Razvoj strategija za suočavanje sa stresom i krizama (obuka za upravljanje stresom); Povezivanje porodica sa dodatnim resursima (službe podrške, škole, terapijski programi); Saradnja sa starateljima; Intervencije usmjerene na dijete

Grane predstavljaju ciljeve i mogućnosti koje porodice žele postići uz podršku.

Primjeri:

Kratkoročni ciljevi: Poboljšanje komunikacije unutar porodice; Uspostavljanje rutina za svakodnevni život; Rješavanje neposrednih konflikata ili izazova (npr. školski problemi); Povezivanje sa službama podrške koje im mogu pomoći; Suočavanje sa stresom; Održavanje veze sa majkom/ocem ili bakama i djedovima itd..

Dugoročni ciljevi: Stabilizacija porodičnih odnosa i jačanje veza; Osnaživanje roditelja da se bolje nose s izazovima; Razvijanje emocionalne otpornosti kod djece; Stvaranje porodične harmonije i osjećaja sigurnosti; Emocionalno blagostanje; Postizanje zdrave ravnoteže između obaveza i slobodnog vremena; Finansijska stabilnost (dugoročno zaposlenje); Osnaživanje roditelja da se bolje nose s izazovima; Socijalna integracija, Osnaživanje porodice za samostalno rješavanje problema; Izgradnja samopouzdanja i samopoštovanja kod djece i roditelja; Stvaranje mreže podrške u zajednici; Razvijanje novih vrijednosti i tradicija unutar porodice, itd.

Mogućnosti (Potencijal): Osnaživanje porodice za samostalno rješavanje problema; Izgradnja samopouzdanja i samopoštovanja kod djece i roditelja; Stvaranje mreže podrške u zajednici; Razvijanje novih vrijednosti i tradicija unutar porodice

3.3.3. Ime aktivnosti	Porodična zabava		
Svrha aktivnosti	Aktivnost će pomoći učesnicima da planiraju kvalitetno vrijeme unutar porodice i da se obavežu da će planirati kvalitetno vrijeme i za sebe i za porodicu.		
Ishodi učenja	■ Uključiti djecu i porodice u otvorene, neosuđujuće i kulturno osjetljive razgovore, gradeći odnos i povjerenje. ■ Primjeniti vještine aktivnog slušanja prilikom saradnje s porodicama u krizi kako bi se razumjele njihove brige i potrebe. ■ Cijeniti doprinos i perspektive djece i porodica u krizi, aktivno ih uključujući u procese donošenja odluka u vezi s njihovom dobrobiti.		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☐ Grupni rad	☐ Brainstorming ☒ Prezentacija ☐ Demonstracija ☒ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	Flipchart, markeri/bojice, olovke, papir (A4) za svakog učesnika		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. 1. Podijelite papir svakom učesniku i dajte suputu da ga podjele na četvrtine. 2. U gornjem lijevom kvadrantu, neka učesnici zapišu aktivnosti koje trenutno vole raditi iz zabave (ili aktivnosti koje bi željeli isprobati iz zabave) sami, a koje su besplatne. Ako se ničega ne mogu sjetiti, mogu se sjetiti šta su voljeli raditi kao djeca iz zabave i to zapisati. 3. U gornjem desnom kvadrantu, neka učesnici zapišu aktivnosti koje trenutno vole raditi iz zabave (ili aktivnosti koje bi željeli isprobati iz zabave) sami, a koje koštaju novca. 4. U donjem lijevom kvadrantu, neka učesnici zapišu zabavne stvari koje trenutno vole raditi iz zabave (ili aktivnosti koje bi željeli isprobati iz zabave) sa svojom porodicom, a koje ne koštaju novca. 5. U donjem desnom kvadrantu neka učesnici zapišu zabavne stvari koje trenutno vole raditi iz zabave (ili aktivnosti koje bi željeli isprobati iz zabave) sa svojom porodicom, a koje koštaju novca. 6. Neka učesnici formiraju grupe od po četiri osobe i podijele ono što su napisali u svom donjem lijevom kvadrantu (šta vole raditi sa svojom porodicom, a ne košta novca). Neka komentiraju šta primjećuju o sličnostima i razlikama na ovoj listi. 7. Ako je neki član grupe čuo nešto na listi drugog učesnika što bi želio dodati na svoju listu, neka to i učini. 8. Zamolite svaku grupu da odluči o jednoj stvari koju bi željeli staviti u svoj porodični kalendar zabave i uraditi sljedeće sedmice. 9. Zaključite tako što ćete pitati da li bi neko želio podijeliti šta je naučio iz ove aktivnosti. 10. Pitajte koliko bi ljudi bilo spremno da se obaveže da će ovu aktivnost obaviti sa svojim porodicama kod kuće.		
Komentari	Proces dijeljenja može se ponoviti s listama za ostale kvadrante. Flipchart može koristiti trener ili svaki predstavnik grupe za nabranjanje sličnih i/ili različitih zabavnih stvari.		

Reference

- HEAD START/ ECLKC (2022) *Assessing Family Crisis*. Dostupno na: <https://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/mental-health/article/assessing-family-crisis> (Pristupljeno: 6. juni 2024.)
- Hecker, L.L. and Wetchler, J.L. (eds.) (2003) *An Introduction to Marriage and Family Therapy*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kanalić, E., (2014). The crisis in the family inter-partner relations and intervention towards women. *Annals of the University of Oradea, Fascicle of Management and Technological Engineering*, Issue 3, pp,180–186. Dostupno na: <https://imt.uoradea.ro/quo.fmte/files-2014-v3/Kanalic%20Esmira-THE%20CRISIS%20IN%20THE%20FAMILY%20INTER-PARTNER%20RELATIONS%20AND%20INTERVENTION%20TOWARDS%20WOMEN.pdf> (Pristupljeno: 7. april 2025.)
- Lott, L., Nelsen, J. (2006) *Teaching Parenting the Positive Discipline Way*. Positive Discipline. San Diego.
- Park, E., (2012). *Surviving A Family Crisis*, u P.T. Nelson, ed. *Families Matter! A Newsletter Series for Parents of School-Age Youth*. Newark, DE: Cooperative Extension, University of Delaware. Dostupno na: *Surviving a Family Crisis | Cooperative Extension | University of Delaware* (Pristupljeno: 7. april 2025.)
- Sumathi, D. (n.d). *Family Crisis*. Dostupno na: <https://ebooks.inflibnet.ac.in/hsp03/chapter/family-crisis/> (Pristupljeno: 6. juni 2024.)
- Walsh, F. (2012) *Normal Family Processes* (4th ed.pp. 399–417). Guilford Press. New York.
- Youth Center Crisis (2019) *Family Support is Key*. Dostupno na: <https://youthcrisiscenter.org/family-support-is-key/#:~:text=Stages%20of%20a%20Family%20Crisis,%3A%20onset%2C%20disorganization%20and%20reorganization> (Pristupljeno: 6. juni 2024.)

TEMATSKA JEDINICA 3.4.

USPOSTAVLJANJE POVJERENJA I EMPATIČNOG ODNOSA SA TRAUMATIZOVANOM DJECOM I PORODICAMA

TEORIJSKI UVOD

Trauma je duboko uznemirujuće i potresno iskustvo koje može uticati na osobu bez obzira na njenu dob, spol, porijeklo, kulturu, etničku pripadnost ili nacionalnost. Trauma može imati vrlo ozbiljne i dugotrajne posljedice na mentalno, emocionalno i fizičko zdravlje osobe. Osoba koja je doživjela traumu ima vrlo ranjiv osjećaj vlastitog identiteta. Iako se može činiti da neke osobe funkcionišu u većini situacija bez većih problema čak i nakon proživljene traume, kod većine njih se mogu prepoznati znakovi poput anksioznosti, depresije, preosjetljivosti, iznenadnih promjena u ponašanju, ljutnje, ispada bijesa i slično. Zato je izuzetno važno da se zaključci o nečijem karakteru i ponašanju ne donose na osnovu tih znakova, već da se razumije njihov uzrok i da se s tom osobom gradi odnos zasnovan na povjerenju i empatiji.

Komunikacija i ponašanja koja blokiraju povjerenje i empatiju

Ida bi znali kako da grade odnos povjerenja i empatije, stručnjaci za rad s djecom treba da preispitaju vlastite načine razmišljanja, komuniciranja i ponašanja koji otežavaju uspostavljanje takvog odnosa:

- **Moralističke procjene** – odnose se na procjenjivanje ponašanja drugih osoba u skladu s vlastitim moralnim vrijednostima, gdje ono što vidimo svrstavamo u kategorije „ispravno ili pogrešno“, „dobro ili loše“, „normalno ili nenormalno“ i slično. Npr. „To što si uradio/uradila je bilo bezobrazno. Ne smiješ se tako ponašati!“
- **Poređenje** – jedne osobe s drugom, uz očekivanje da se ponašaju jednako (bez obzira na različita životna iskustva). Npr. „Vidi kako se Denis lijepo igra s drugima. I ti bi to trebao/trebala pokušati!“
- **Davanje savjeta** – iako vođeni ljudskom namjerom da pomognemo, zaboravljamo da savjeti koje dajemo dolaze iz naših iskustava ili specifičnog znanja koje često nije (dovoljno) razumljivo niti primjenjivo za osobu koja je doživjela traumu.
- **Izbjegavanje** npr. „Nema potrebe da se tako osjećaš, sve je to sada gotovo.“ ili Tješjenje npr. „Bit će bolje...“

Iako su to termini koji su međusobno povezani i često se koriste kao sinonimi, sažaljenje, simpatija i suosjećanje nisu isto što i empatija.

- **Sažaljenje** je dojam nelagode ili tuge zbog nekoga ko se nalazi u teškoj situaciji. Ima paternalistički prizvuk. Npr. „Žao mi je (tebe)” ili „Žao mi je što ti se to dogodilo”
- **Simpatija** je osjećaj brige za nekoga, često blisku osobu, praćen željom da ta osoba bude sretnija i zadovoljnija. Npr. „Zabrinut/a sam za tebe.”
- **Suosjećanje** je osjećanje vlastite boli i tuge posmatrajući i preuzimajući bol i tugu drugih. Opći stav je: „Patim s tobom” npr. „Tužna sam jer si ti tužan/tužna.” Osobi kojoj pokazujemo suosjećanje zapravo dodajemo još više bola (ili straha ili neke druge neprijatne emocije koju i sami osjećamo). Možemo kod te osobe izazvati i osjećaj krivice jer je izazvala neprijatne emocije kod nas. Npr. „Žao mi je što sad plačeš zbog mene.”

Izbjegavanje, odbacivanje ili umanjivanje osjećanja i potreba, upotreba neprimjerenih riječi i reakcija od strane stručnjaka za rad s djecom kod djeteta ili odrasle osobe koja je doživjela traumu može dovesti do reaktivacije ranije boli, pa čak i retraumatizacije. Zato je izgradnja i njegovanje empatije pristup koji bi trebao biti sastavni dio njihovog odnosa.

Empatija je svjesna prisutnost i povezanost usmjerena na pažljivo prepoznavanje i razumijevanje onoga što druga osoba osjeća i što joj je potrebno (bez obzira na ponašanje i riječi koje koristi). Osnovni stav je: „Tu sam, potpuno sam prisutan/prisutna, vidim/čujem te, prepoznajem tvoja osjećanja i potrebe.”

U empatičnoj povezanosti odvajamo vlastite emocije i potrebe od emocija i potreba druge osobe. Naravno da možemo, naprimjer, osjetiti tugu slušajući nečiju priču, ali istovremeno smo svjesni da je to naša tuga. Možda imamo potrebu da „popravimo” situaciju, ali smo istovremeno svjesni da je to naša potreba. U empatičnoj povezanosti fokus je u potpunosti na drugoj osobi i onome što se u njoj dešava.

Emotional intelligence / literacy as the basis of empathy

Empatija i emocionalna inteligencija su dva pojma koja su vrlo blisko povezana, ali među njima postoje razlike. Emocionalna inteligencija se odnosi na sposobnost prepoznavanja, razumijevanja i upravljanja vlastitim emocijama i potrebama, te uključuje sposobnost samosvijesti i samoregulacije. Zato je razvoj emocionalne pismenosti i emocionalne inteligencije prvi važan uslov koji stručnjak za rad s djecom mora ispuniti da bi mogao razvijati empatiju u sebi i sposobnost da se empatično poveže s drugima.

- **Emocije** – Prepoznavanje, prihvatanje i razumijevanje vlastitih osjećanja su poput abecede u razvoju emocionalne inteligencije i empatije. Poznavanje veze između tjelesnih senzacija, prijetnih i neprijetnih emocija, njihovog uzroka i uticaja, ključne su sposobnosti za razumijevanje vlastitih reakcija, ponašanja i riječi koje upućujemo i sebi i drugima. Istovremeno, razvijanje vokabulara osjećanja je neizostavan dio svega toga. Vrlo često, riječi koje ljudi izgovaraju misleći da izražavaju vlastite emocije zapravo skrivaju osudu i kritiku. Na primjer: „Osjećam se izmanipulisano.“ – predstavlja skrivenu osudu i kritiku druge osobe, što zapravo znači: „Ti si me izmanipulisao.“ Osjećanja koja bi mogla biti prisutna su: razočaranje, ljutnja, tuga itd.
- **Potrebe** – Sve naše reakcije i ponašanja proizlaze iz pokušaja da zadovoljimo vlastite potrebe. Potrebe su direktno povezane s osjećanjima: neprijatna osjećanja ukazuju na to da neka potreba nije zadovoljena. Prijatna osjećanja ukazuju na zadovoljene potrebe. Iako je to urođena reakcija svakog živog bića, nažalost, zadovoljenje potreba se često doživljava kao sebičan i egocentričan čin. Razlog tome je uglavnom povezan s time što ljudi ni ne poznaju unutrašnji svijet potreba, ne znaju ih imenovati, te ih često miješaju sa strategijama – načinima na koje se potrebe zadovoljavaju. Na primjer, postoji univerzalna ljudska potreba za bliskošću. Ona se može zadovoljiti kroz razgovor i/ili zagrljaj i/ili zajednički provedeno vrijeme. Sve su to različite strategije. Nerazumijevanje, pa čak i konflikt između dvije osobe najčešće nastaje zbog toga što se njihove strategije ne podudaraju ili nisu međusobno kompatibilne.

Razvijanjem sposobnosti boljeg prepoznavanja, razumijevanja i imenovanja vlastitih emocija i potreba povećava se i sposobnost razumijevanja emocija, potreba, reakcija i ponašanja drugih ljudi, što olakšava uspostavljanje odnosa povjerenja i empatije koji će pozitivno uticati i na sam proces iscjeljivanja traumatskog iskustva svake osobe.

Umjesto: „To što si uradio bilo je bezobrazno. Ne smiješ se tako ponašati!“

Empatična reakcija bi bila: „Primijetila sam da si gurnuo Filipa kad ti je stao ispred u redu. (posmatranje) Moguće je da si bio nestrpljiv i ljut (osjećanja) jer su ti poštovanje i red važni (potrebe). Istovremeno, brinem se za Filipovu sigurnost. Molim te, ako se ponovo desi nešto slično, dođi meni po pomoć. (molba)“

Empatija zapravo ima ključnu interpersonalnu, profesionalnu i društvenu ulogu, omogućavajući razmjenu različitih ljudskih iskustava, potreba i želja, te pružajući emocionalni most koji podstiče prosocijalno ponašanje.

Resursi za čitanje

- Cunningham, J., (2008) *Compassionate Communication and Empathy's Awakening*; Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/172838367/Compassionate-Communication-and-Empathy-s-Awakening-Booklet-Nonviolent-Communication>
- Decety, J., Jackson, P. L., (2018) *The Functional Architecture of Human Empathy*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/51369194_The_Functional_Architecture_of_Human_Empathy (Pristupljeno: 18. juni 2024.)
- Erdeljac, I., Vasilj, D., (2019) *Primjena Nenasilne komunikacije u radu sa mladima u sukobu sa zakonom*, Tuzla, Bosna i Hercegovina: Centar za pružanje usluga u zajednici / Amica Educa;
- Leu, L., (2003), *Nonviolent Communication Companion Workbook: A Practical Guide for Individual, Group, or Classroom Study*, Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/425255406/Companion-pdf>
- Moudatsou, M., Stavropoulou, A., Philalithis, A., Koukouli, S. (2020) *The Role of Empathy in Health and Social Care Professionals, Healthcare (Basel)*, 8(1), 26. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7151200/> (Pristupljeno: 18. juni 2024)
- Nawrocki, B. (2020) *The Correlation Between Complex Childhood Trauma and Adult Empathy*. Dostupno na: https://www.csustan.edu/sites/default/files/groups/University%20Honors%20Program/Journals_two/dis_brooke_nawrocki.pdf (Pristupljeno: 18 June 2024)
- Nonviolent Communication Academy (2006) *Feeling and needs inventory*. Dostupno na: <https://nvcacademy.com/media/NVCA/learning-tools/NVCA-feelings-needs.pdf> (Pristupljeno: 18 June 2024)
- Rosenberg, M.B., Ph.D. (1999) *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Dostupno na: https://ccpgc.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Nonviolent%20Communication_%20A%20Language%20of%20Life_%20Life-Changing%20Tools%20for%20Healthy%20Relationships%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf

Resursi za aktivnosti

3.4.1. Ime aktivnosti	Aktivno i svjesno slušanje		
Svrha aktivnosti	Ova vježba pomaže učesnicima da razviju vještine aktivnog slušanja, koristeći pristup svjesnosti, kako bi poboljšali kvalitet komunikacije, unaprijedili razumijevanje, smanjili ne-sporazume i ojačali empatiju u razgovorima.		
Ishodi učenja	■ Koristiti aktivno i autentično slušanje kao tehniku za bolje razumijevanje riječi i ponašanja (traumatizirane) djece i porodica ■ Modificirati vlastite riječi i reakcije – koristiti riječi ne kao automatske reakcije, već kao svjesni odgovor, posebno prilikom komunikacije s traumatiziranom djecom ■ Stvoriti i održavati odnos koji podržava međusobno razumijevanje, uvažavanje, poštovanje i sigurnost prilikom rada s djecom s traumom		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☒ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	35 – 40 minuta		
Potrebni materijali	/		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Objasnite sljedeće uvodne informacije o vježbi: Ova vježba je posebno korisna pri radu s traumatiziranom djecom, jer pomaže u stvaranju sigurnog i podržavajućeg okruženja u kojem se mogu osjećati saslušanim i shvaćenim. Uključivanjem vještina aktivnog slušanja i pristupa usmjerenog na svjesnost, odrasli mogu negovati osjećaj povjerenja i empatije, što je ključno za djecu koja su doživjela traumu. Može stvoriti miran prostor za otvorenu komunikaciju i ojačati emocionalnu vezu između odrasle osobe i djeteta, olakšavajući zacjeljivanje i emocionalnu regulaciju. Ovaj pristup može značajno poboljšati kvalitet interakcija, omogućavajući bolju podršku i razumijevanje djetetovih osjećaja i potreba. - Nakon ovoga, objasnite šta su aktivno slušanje i svjesno slušanje: Aktivno slušanje podrazumijeva potpunu koncentraciju slušaoca na osobu koja govori, gdje ne samo da slušamo riječi, poruke i sadržaj onoga što osoba govori, već obraćamo pažnju i na glas (ton govora), neverbalnu komunikaciju (geste, izraze lica), kao i na emocije i potrebe koje mogu biti prisutne kod osobe. Sadržaj koji osoba govori pokušava se razumjeti i zapamtiti. Svjesno slušanje podrazumijeva svjesno prisustvo u trenutku, bez našeg tumačenja ili osuđivanja. Slušalac je potpuno fokusiran na govornika, bez davanja savjeta, pokušaja pronalaženja rješenja ili nudi odgovora tokom govora, već jednostavno prihvata ono što je rečeno s punim razumijevanjem.		

3. Zatim dajte učesnicima upute za vježbu:
 - 3.1. Podijelite učesnike u parove. Idealno bi bilo da partner u vježbi bude neko koga ne poznaju dobro ili uopšte ne poznaju. Kako bi se smanjile smetnje, preporučuje se izvođenje vježbe u tihom, mirnom prostoru ili što dalje od drugih parova koji također izvode vježbu.
 - 3.2. Učesnici u svakom paru trebaju odlučiti ko će biti govornik (Osoba A), a ko će biti slušalac (Osoba B) na početku vježbe. Obavijestite ih da će kasnije imati priliku zamijeniti uloge.
 - 3.3. Osoba A treba se prisjetiti situacije iz svog ličnog ili profesionalnog života u kojoj je osjetila određenu neugodnu emociju (emocije), poput frustracije, ljutnje, razočaranja, tuge itd. Na skali emocionalnog intenziteta od 1 do 10 (gdje je 1 vrlo blago, a 10 vrlo intenzivno, neodoljivo, gotovo paralizirajuće), treba odabrati situaciju u kojoj emocije ne prelaze broj 6. To znači odabir situacije koja je važna, ali ne previše neodoljiva, jer bi mogla otežati izvođenje vježbe i smanjiti učinak učenja.
 - 3.4. Osoba A zatim počinje pričati svoju priču. Imat će 7 do 10 minuta da prepriča svoju situaciju.
 - 3.5. Osoba B treba pokušati koristiti tehnike aktivnog i svjesnog slušanja, koje uključuju sljedeće:
 - Održavanje kontakta očima, pokazivanje fokusa i prisutnosti kroz izraze lica, klimanje glavom i držanje tijela kako bi se pokazala puna pažnja prema Osobi A.
 - Slušanje Osobe A bez prekidanja. Povremene potvrde razumijevanja (kao što je "Da, razumijem" itd.) mogu se koristiti.
 - Tokom slušanja, Osoba B treba pokušati čuti sve informacije koje se izgovaraju bez daljnjeg razmišljanja o njima, bez tumačenja ili donošenja zaključaka.
 - Osim toga, Osoba B treba pokušati prepoznati sve emocije i potrebe prisutne kod Osobe A. One se mogu identificirati i verbalnim izjavama i neverbalnim signalima Osobe A.
 - Osoba B treba pokušati zapamtiti što je više moguće iz onoga što je rečeno, kao i uočenih emocija i potreba. To se postiže fokusiranjem njihovog prisustva u potpunosti na Osobu A.
 - 3.6. Kada vrijeme istekne i Osoba A završi svoju priču, Osoba B daje povratne informacije zasnovane isključivo na činjenicama (ono što je rečeno), kao i na emocijama i potrebama (ono što je prepoznato), bez dodatnih komentara ili tumačenja. Na primjer, povratne informacije bi mogle biti: "Čuo/la sam te kako kažeš da ti kolege nisu pomogle kada si ih zamolio/la za pomoć. Izgleda da ti je bila potrebna podrška koju nisi dobio/la, i to te je učinilo frustriranim/om i razočaranim/om." Moguće je da će ova povratna informacija ohrabriti Osobu A da nastavi ili proširi svoju priču, ali važno je napomenuti da je vrijeme za vježbu ograničeno, a svrha je učenje i poboljšanje vještina slušanja.
 - 3.7. Sada učesnici mijenjaju uloge, a Osoba B postaje govornik, slijedeći iste upute za prisjećanje situacije kao što je Osoba A ranije učinila. Osoba A slijedi iste upute kao Osoba B za aktivno i pažljivo slušanje.

4. Nakon završetka ovog dijela vježbe, svi učesnici se vraćaju u grupu, a oni koji žele mogu podijeliti svoja iskustva i zapažanja stečena tokom vježbe, kako iz uloge govornika, tako i iz uloge slušaoca.

Moguća pitanja za refleksiju uključuju:

- 4.1. Šta ste primijetili kod sebe kada ste bili u **ulozi govornika**? Kako ste se osjećali kada ste imali nekoga čija je pažnja bila potpuno usmjerena na vas, na ono što ste govorili? Šta je to izazvalo u vama? Ako ste primijetili da pažnja slušaoca nije bila dovoljno usmjerena na vas, kako ste se osjećali i šta je to izazvalo u vama?

- 4.2. Šta ste primijetili kod sebe kada ste bili u **ulozi slušaoca**? Kako ste se osjećali kao aktivni i svjesni slušalac? Da li je u vezi s tim bilo nešto izazovno ili teško, i ako jeste, šta je to bilo? Da li vam je ono što je bilo izazovno ili teško bilo poznato kada ste slušali druge u prošlosti? Da li vam je bilo lako ili teško dati povratnu informaciju (empatiju) govorniku nakon što je završio svoju priču? Da li su vam se vaše misli ili sjećanja na slične situacije miješala? Da li su vaša tumačenja onoga što ste čuli uticala na vaš odgovor? Da li vam je bilo lako ili teško prepoznati emocije i potrebe prisutne kod govornika? Na čemu možete raditi kako biste poboljšali svoje vještine aktivnog i svjesnog slušanja?

Za ovaj dio vježbe treba predvidjeti najmanje 10 minuta kako bi što više učesnika moglo podijeliti svoja iskustva, što će dodatno unaprijediti učenje na nivou grupe.

Komentari

/

3.4.2. Ime aktivnosti	Bogatstvo osjećanja i potreba		
Svrha aktivnosti	Aktivnost pomaže učesnicima da prepoznaju prisustvo vlastitih osjećaja i svoju povezanost s potrebama u svakodnevnim ličnim situacijama, što kasnije olakšava prepoznavanje osjećaja i potreba kod drugih ljudi i omogućava uspostavljanje empatičnog odnosa.		
Ishodi učenja	■ Navesti ugodne i neugodne osjećaje ljudi – obogatiti vokabular osjećaja ■ Navesti i razumijeti raznolikost univerzalnih potreba ljudi – obogatiti vokabular potreba		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☐ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☐ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☐ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	40 – 45 minuta		
Potrebni materijali	/		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Dajte svakom učesniku papire sa vježbom Bogatstvo osjećaja i potreba, papire sa listom osjećaja i potreba i olovku. 2. Dajte im sljedeće upute da pročitaju rečenicu/e i da zamisle sebe u takvim mogućim svakodnevnim situacijama: 2.1. Zatim neka pokušaju pogoditi / prepoznati koja 2 osjećaja i 2 potrebe mogu biti prisutne kod njih u takvim situacijama. 2.2. Neka koriste listu osjećaja i potreba. 3. Da biste vježbu lakše razumjeli, uradite prvi primjer zajedno s cijelom grupom. 3.1. Pročitajte prvu situaciju i zamolite grupu da pokuša pronaći 2 osjećaja i 2 potrebe koristeći listu osjećaja i potreba. 3.2. Dajte priliku većem broju učesnika da pronađu osjećaje i potrebe, i vrlo je vjerovatno da će biti različitih osjećaja i potreba koje će izraziti. Koristite ovo da objasnite da je sasvim prirodno da ljudi mogu imati različite osjećaje i potrebe u potpuno istim situacijama, i upravo zato u ovoj vježbi nema tačnog ili pogrešnog odgovora. 3.3. Recite da će im vježba pomoći da postanu svjesni da oni, kao i svako ljudsko biće, u svakom trenutku imaju neke zadovoljene ili nezadovoljene potrebe i, shodno tome, neke ugodne ili neugodne osjećaje. 3.4. Također možete reći da ova vježba služi za obogaćivanje našeg vokabulara osjećaja i potreba i da ih počnemo više koristiti u svakodnevnoj komunikaciji, posebno u onim situacijama kada se želimo empatično povezati s nekim ili kada želimo spriječiti sukob itd. 4. Dajte upute učesnicima da će ovu vježbu raditi individualno u narednih 20 minuta. Također im recite da će u narednih 20 minuta oni koji žele imati priliku podijeliti ono što su napisali i šta su naučili kroz vježbu.		

Vježba pod nazivom Bogatstvo osjećaja i potreba (Ivona Erdeljac, 2020) sadrži sljedeći radni list:
(Prvi primjer a treba predstaviti grupi u svrhu učenja)

a) Situacija: Ustao/la sam u 5:30 ujutro. Napolju je siv, hladan dan i pada kiša. Danas imam mnogo toga za završiti i radije bih ostao/la kod kuće.

a) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se potišteno i umorno jer mi je potreban mir i odmor.

b) Situacija: Čekam taksi. Automobili prolaze pored mene. Jedan prelazi preko velike bare i prljava voda me prska.

b) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

c) Situacija: Srećem prijateljicu koju dugo nisam vidjela. Ona se smije, prilazi mi i grli me.

c) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

d) Situacija: Stojim u redu u supermarketu. Čovjek iza mene stoji vrlo blizu iza mene i osjećam neugodan miris.

d) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

e) Situacija: Sjedam za stol i ispred mene je zdjela zrelih jagoda, trešanja, breskvi i smokava. Tu je i nekoliko komada čokoladne torte.

e) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

f) Situacija: U prodavnici slušam prodavačicu kako objašnjava kupcu zašto se cijena artikla na računu razlikuje od cijene na polici. Kupac je vrlo glasan i vidno uznemiren.

f) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

g) Situacija: Ulazim u kuću. Dnevna soba je obasjana večernjim suncem i vidim svog muža / dijete / mamu... kako priprema večeru. Čujem laganu muziku na radiju.

g) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

h) Situacija: Moj kolega mi je obećao da će završiti svoj dio posla/projekta na kojem radimo u naredna 3 dana. I nakon 7 dana, još uvijek ga nije završio, a rok se približava.

h) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

i) Situacija: Dječak u mojoj grupi / mom razredu ne sluša kada pričam. Istovremeno priča i ometa druge kako bi me čuli. Čak i nakon što sam mu rekao da bude tih, on nastavlja da radi isto. Čini mi se da je sada još glasniji.

i) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi treba.....

j) Situacija: Nalazim se na radionici gdje bih trebao/la naučiti nešto o osjećajima i potrebama. Završavam vježbu prema uputama trenera/ice.

j) Povezivanje s osjećajima i potrebama: Osjećam se..... jer mi je potrebno.....

Komentari

Vježba se može produbiti tako da se učesnici prisjete nekih dvije lične situacije: jedne u kojoj su bili sretni i druge u kojoj su bili frustrirani. Zatim bi trebali pokušati pronaći s popisa (ili ako se osjećaju spremnima bez popisa) koja su ugodna osjećanja i zadovoljene potrebe bile prisutne u prvoj situaciji, a koja neugodna osjećanja i nezadovoljene potrebe bile su prisutne u drugoj situaciji.

3.4.3. Ime aktivnosti	Činjenice naspram prosuđivanja		
Svrha aktivnosti	Svrha ove vježbe je naučiti kako razlikovati riječi i/ili izjave koje se zasnivaju na objektivnim činjenicama od onih koje uključuju (skriveno) sudove, evaluacije, interpretacije, kritike itd. Razlikovanje ova dva pristupa pomaže u izgradnji jasnije i efikasnije komunikacije, što je ključno za smanjenje nesporazuma, jačanje međuljudskih odnosa i uspostavljanje empatične veze. Kada se komunikacija zasniva na stvarnim, neosuđujućim činjenicama, ona poboljšava razumijevanje, omogućava dublju povezanost i stvara siguran i empatičan odnos.		
Ishodi učenja	■ Identificirati riječi koje sadrže skrivene osude, kritike, interpretacije itd. i razlikovati ih od činjenica ■ Svjesno birati riječi koje potiču i osiguravaju empatičan odnos i odnos povjerenja, posebno prilikom rada s traumatiziranom djecom ■ Modificirati vlastite riječi i reakcije – koristiti riječi ne kao automatske reakcije, već kao svjesni odgovor, posebno prilikom komunikacije s traumatiziranom djecom		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad	☐ Brainstorming	☐ Studija slučaja
	☒ Rad u parovima	☐ Prezentacija	☐ Igranje uloga
	☒ Rad u malim grupama	☐ Demonstracija	☐ Upitnik/kviz
	☒ Grupni rad	☐ Diskusija	☐ Vođena fantazija
		☐ Debata	☐ Tjelesna vježba
		☐ Priča	☐ Igra
		☐ Okrugli sto	☐ Drugo _____
		☐ Rješavanje problema	
Vremenski okvir	45 – 50 minuta		
Potrebni materijali	Odštampane vježbe za svakog učesnika, olovke		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Dajte svakom učesniku papire sa vježbom “Činjenice naspram osude: Osnove empatije” i olovku. 2. Objasnite učesnicima da vježba ima tri dijela: ■ U prvom dijelu, trebaju odabrati (zaokružiti) tvrdnju od tri ponuđene opcije/tvrdnje koja ne sadrži riječi sa skrivenim sudovima, evaluacijama, interpretacijama, kritikama itd. ■ U drugom dijelu, trebaju pročitati tvrdnje koje bi se mogle pojaviti u školskom okruženju tokom rada s djecom i zamisliti sebe u tim situacijama. Ove rečenice sadrže skrivene sudove, evaluacije, interpretacije, kritike itd. Njihov zadatak je da pokušaju prepisati ih na način koji se fokusira samo na činjenice vezane za datu (zamišljenu) situaciju. ■ U trećem dijelu vježbe, rade isto kao i u drugom dijelu, ali ovaj put pokušavaju dodati empatičan odgovor na situacije. Radi lakšeg snalaženja, prvi primjer je već urađen.		

Vježba pod nazivom Činjenice nasuprot osudi: Osnove empatije (Ivona Erdeljac Senkas, 2021) sadrži sljedeće:

Dio 1: Zagrijavanje!

Pročitajte tri rečenice koje se odnose na istu situaciju. Zaokružite rečenicu za koju smatrate da ne sadrži riječi koje kriju sudove, evaluacije, tumačenja, kritike itd.

- a) Ove sedmice te nisam vidio/la da dolaziš u školu.
- b) Ove sedmice nisi redovan/a na nastavi.
- c) U posljednje vrijeme češće izostaješ iz škole.

- a) Tvoje stvari su razbacane po cijeloj sobi.
- b) Je li išta ostalo od tvojih stvari u tvojoj torbi?
- c) Na stolu i na podu u sobi vidim tvoje olovke, papire i igračke.

- a) Tvoje ponašanje je neprihvatljivo.
- b) Prošle sedmice si gurnuo/la svog prijatelja/icu.
- c) Ne sviđa mi se tvoje ponašanje – stalno se svađaš s drugima u grupi.

Dio 2: Isprobajte sami!

Sljedeći primjeri su situacije ili izjave koje sadrže sudove, evaluacije, interpretacije, kritike itd. Zamislite sebe u ovim situacijama i pokušajte napisati izjavu koja sadrži samo činjenice.

- a) Opet nisi uradio/la domaći zadatak.
- b)
- a) Ne bi trebao/la uzimati tuđe stvari bez pitanja. To jednostavno nije ispravno.
- b)
- a) Naravno, nisi čuo/la upute koje sam ti dao/la. Nikad ne slušaš šta govorim.
- b)

Dio 3: Dodaj empatiju!

Evo ponovo izjava koje uključuju sudove, evaluacije, interpretacije, kritike itd. Zamislite sebe u ovim situacijama i pokušajte preformulisati izjave kako biste se fokusirali isključivo na činjenice. I ovaj put, pokušajte dodati empatičan odgovor.

Na primjer, to bi moglo zvučati ovako:

- a) Ovaj zadatak uopće nije težak. Nemaš razloga za brigu, samo se bolje koncentriraj.
- b) Vidim da si zabrinut/a zbog ovog zadatka. Nisi siguran/na odakle početi. Želiš li da prvi dio uradimo zajedno kako bi vidio/la kako dalje?
- a) Uvijek se negdje sakriješ kada svi ostali u grupi učestvuju u aktivnosti. Pridruži nam se sada!
- b)
- a) Nije u redu smijati se drugima što govore i ponašaju se drugačije od tebe.
- b)
- a) Bilo bi bolje za tebe da uložiš više truda u svoje učenje.
- b)

Comments

- Ova vježba se može raditi individualno, pri čemu svaki učesnik radi samostalno.
- Vježba se može raditi i u parovima ili manjim grupama (3–4 osobe), gdje učesnici, kroz diskusiju, pokušavaju pronaći najoptimalnije odgovore na zadane zadatke.
- Vježba ima dodatnu vrijednost kada se različiti odgovori različitih učesnika razmatraju sa cijelom grupom, jer to omogućava učesnicima da prodube svoje znanje i svijest o riječima koje koriste, a koje mogu ili blokirati ili podržati jasnu komunikaciju i empatičnu povezanost.

Reference

- Jean Decety; Philip L. Jackson University of Washington (2018), *The Functional Architecture of Human Empathy*, Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews, 3(2), pp. 71-100. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/51369194_The_Functional_Architecture_of_Human_Empathy (Pristupljeno: 18. juni 2024.)
- Moudatsou, M., Stavropoulou, A., Philalithis, A. & Koukouli, S. (2020) *The Role of Empathy in Health and Social Care Professionals*, Healthcare (Basel), 8(1), 26. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7151200/> (Pristupljeno: 18. juni 2024.)
- Brooke Nawrocki; Department of Psychology, University Stanislaus, California (2020) *The Correlation Between Complex Childhood Trauma and Adult Empathy*. Dostupno na: https://www.csustan.edu/sites/default/files/groups/University%20Honors%20Program/Journals_two/dis_brooke_nawrocki.pdf (Pristupljeno: 18. juni 2024.)
- Marshall B. Rosenberg, Ph.D. (1999), *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Dostupno na: https://ccpgc.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Nonviolent%20Communication_%20A%20Language%20of%20Life_%20Life-Changing%20Tools%20for%20Healthy%20Relationships%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf
- Ivona Erdeljac, Danijel Vasilj (2019) *Primjena Nenasilne komunikacije u radu sa mladima u sukobu sa zakonom*. Tuzla, Bosna i Hercegovina: Centar za pružanje usluga u zajednici / Amica Educa
- Nonviolent Communication Academy (2006) *Feeling and needs inventory*. Dostupno na: <https://nvcacademy.com/media/NVCA/learning-tools/NVCA-feelings-needs.pdf> (Pristupljeno: 18. juni 2024.)

TEMATSKA JEDINICA 3.5

VAŽNOST SAMOSVJESTI I BRIGE O SEBI KOD PROFESIONALACA

TEORIJSKI UVOD

Rad u oblasti brige o djeci i socijalne pedagogije je zahtjevan i često uključuje emocionalno izazovne situacije. Trauma kod djece i porodica može izazvati sekundarni traumatski stres (STS) ili indirektne posljedice traume kod stručnjaka, što dugoročno može uticati na njihov profesionalni učinak i lično blagostanje. U tom kontekstu, samosvijest i briga o sebi su ključne vještine kako bi se moglo djelovati efikasno, zdravo i profesionalno.

Kako bi se razumjelo koliko samosvijest i briga o sebi mogu biti održive i korisne, potrebno je uspostaviti temelj za različite koncepte.

Samosvijest opisuje sposobnost da se svjesno prepoznaju vlastita fizička i emocionalna stanja i razumije njihov utjecaj na vlastito ponašanje. Ona je osnova za reflektivno djelovanje i prilagođavanje izazovnim profesionalnim situacijama.

Briga o sebi odnosi se na ciljanje mjere usmjerene na unpaređenje ličnog blagostanja, smanjenje stresa i jačanje otpornosti. Ona obuhvata fizičke, emocionalne i socijalne dimenzije i zahtijeva proaktivno upravljanje vlastitim resursima.

Razlikovanje ova dva koncepta je od velike važnosti, jer se tek ako sam svjestan sebe mogu zaista brinuti o sebi.

Rad s djecom i porodicama zahtijeva visok nivo emocionalne prisutnosti i prilagodljivosti od profesionalaca. Ovaj posao može uključivati stresne situacije i emocionalne izazove koji utiču i na mentalno i na fizičko zdravlje. Profesionalci koji prepoznaju vlastite potrebe i svjesno se nose s posljedicama stresa sposobni su ostati otporni i efikasni na dugi rok. Samorefleksija i promoviranje otpornosti ovdje igraju ključnu ulogu. Otpornost opisuje sposobnost pozitivnog razvoja uprkos nepovoljnim okolnostima i izlaska jači iz kriza. Samorefleksija je proces kojim profesionalci svjesno analiziraju svoje misli, emocije i postupke. Ovaj proces im pomaže da prepoznaju i kritički preispitaju vlastite faktore stresa, reakcije i obrasce ponašanja. U profesionalnoj praksi, samorefleksija nudi nekoliko prednosti, kao što su rano prepoznavanje stresa, promoviranje emocionalne inteligencije ili izbjegavanje nedoličnog ponašanja.

Kao što je već navedeno, unapređenje otpornosti igra centralnu ulogu u radu s djecom i porodicama. Postoje različite strategije suočavanja s izazovima svakodnevnog rada u oblasti brige o djeci. Prije svega treba spomenuti suočavanje sa emocijama. Mentalna stabilnost se može održavati vježbama svjesnosti poput meditacije ili vježbi disanja. Dobar menadžment emocija je također važan kako bi se negativne emocije svjesno obrađivale. Međutim, i kognitivno suočavanje, kroz svjesnu promjenu perspektive, može pomoći u jačanju otpornosti. Na kraju, ali

ne manje važno, posebno su važni dobro unapređenje zdravlja i socijalna podrška od strane kolega, mentora, nadređenih ili drugih savjetnika (Goleman, 1995; American Psychological Association, n.d.).

Briga o sebi je dinamičan proces koji se mora kontinuirano prilagođavati kako bi bio efikasan. Ona je efikasna samo ako postoji redovna samorefleksija, ako se traži profesionalna podrška u slučaju trajnog stresa, ako se održava pozitivan stav prema poslu i ako se stvara ravnoteža između rada i privatnog života. Stručnjaci koji su svjesni svog fizičkog i mentalnog zdravlja i koji aktivno poduzimaju mjere za brigu o sebi mogu ne samo povećati svoju otpornost, već i poboljšati kvalitet svog rada. Svjestan pristup vlastitim resursima stoga nije samo lična dobit, već i preduslov za etičku i efikasnu brigu o djeci koja su im povjerena (Figley, 1995; Schaufeli i Bakker, 2004).

Sekundarni traumatski stres (STS) i indirektna traumatizacija opisuju psihološki i emocionalni stres koji stručnjaci mogu doživjeti kada redovno rade s traumatiziranom djecom i njihovim porodicama. Ovaj stres ne proizlazi iz vlastitih traumatskih iskustava, već iz ponovljenih suočavanja s traumama drugih. Ovi simptomi mogu ugroziti i profesionalnu efikasnost i lični kvalitet života. Bez ciljanih mjera prevencije i intervencije, raste rizik od izgaranja (Stamm, 2010; Figley, 1995).

Mogući simptomi ove sekundarne traumatizacije mogu biti:

- emocionalna iscrpljenost: stručnjaci se osjećaju stalno iscrpljeno i nesposobno da sakupe emocionalnu energiju
- nametljive misli: slike ili priče traumatiziranih klijenata se nekontrolisano pojavljuju u svakodnevici stručnjaka
- smanjena empatija: poznata i kao iscrpljenost saosjećanjem, opisuje smanjenje sposobnosti da se osjeti empatija prema klijentima, što može značajno ugroziti rad (Figley, 1995)

Posebno je važno da profesionalci svjesno prepoznaju svoje lične okidače, postavljaju granice za sebe i prepoznaju rane znakove sagorijevanja. Postavljanje realnih očekivanja i traženje podrške u područjima koja pružaju stabilnost u određenim situacijama može doprinijeti brizi o sebi.

Briga o vlastitom blagostanju nije samo lična stvar, već i profesionalna i etička obaveza. Stručnjaci imaju odgovornost prema djeci o kojoj brinu, njihovim porodicama i prema sebi. Briga o sebi je eksplicitno spomenuta u etičkim smjernicama mnogih socio-pedagoških profesija. Smatra se ključnom za osiguravanje sigurnosti i blagostanja onih o kojima se brine (Maslach i Leiter, 2016).

Pedagoški stručnjaci trebaju imati vještine za jačanje samosvijesti i brige o sebi putem korisnih tehnika. Posebno se ističe svjesnost – sposobnost da se bude svjestan i neosuđujući u sadašnjem trenutku. Ova tehnika pomaže stručnjacima da bolje prepoznaju vlastite emocije i reakcije te time poboljšaju samoregulaciju. To se može potaknuti meditacijom, vođenim vježbama refleksije ili dnevnicima emocija. Svjesna primjena ovih tehnika poboljšava upravljanje stresom i pomaže u ciljanom savladavanju profesionalnih izazova (Kabat-Zinn, 2003). Međutim, dobre vještine upravljanja vremenom i ravnoteža između posla i privatnog života također su važne kompetencije za usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza i prevenciju izgaranja (Maslach i Leiter, 2016). Ovdje treba spomenuti i strategije brige o sebi. Svatko bi za sebe trebao identificirati mjere koje imaju za cilj promicanje fizičkog ili emocionalnog blagostanja – bilo kroz

fizičku aktivnost i sport, hobi je i kreativne aktivnosti ili društvenu podršku. Redovna primjena ovih strategija jača otpornost i lično blagostanje (Van Dernoort Lipsky i Burk, 2009).

Iznad svega, komunikacija potreba i granica ima poseban značaj u pedagoškom radu. Samo kroz empatično slušanje, ja-poruke ili asertivnu komunikaciju mogu se profesionalni izazovi savladavati na ravnopravnoj osnovi. Ako, uprkos primjeni brige o sebi, lični problemi ipak dovedu do smanjenja profesionalnog učinka, proaktivne mjere treba poduzeti već kod prvih znakova upozorenja prije nego što problemi eskaliraju. Mjere uključuju, na primjer, sposobnost da se prihvati podrška – bilo od kolega, putem psihološke pomoći ili u vidu dodatnih edukacija (Maslach i Leiter, 2016; Siegel, 2012; Kabat-Zinn, 2003).

Pozitivan i otvoren stav prema vlastitim emocijama, stavovima i percepcijama je ključan korak u razvoju samosvijesti i emocionalne inteligencije. Ovo prihvatanje omogućava stručnjacima da razumiju vlastite reakcije na stresne ili traumatske situacije, bez da budu preplavljeni negativnim osjećanjima. Otvorena komunikacija o ličnim emocijama i potrebama također je od posebne važnosti za stvaranje podržavajuće radne sredine. Samo se na taj način može proaktivno suočiti s izazovima svakodnevnog radnog života. Aktivno traženje rješenja i preuzimanje odgovornosti pokazuje snagu. To podstiče razmišljanje usmjereno ka rješavanju problema i omogućava ljudima da preispitaju i objektivno procijene vlastito ponašanje. Na taj način se razvija briga o sebi i pokreće lični i profesionalni razvoj.

Briga o sebi nije opcija, već nužnost za stručnjake u izazovnim profesijama. Priznavanje vlastitih slabosti i traženje pomoći su znakovi snage i profesionalnosti. Ovi stavovi su ključni kako bi stručnjaci dugoročno ostali efikasni i zdravi u svojoj ulozi. Oni ne samo da promiču lični razvoj, već i doprinose podržavajućem i punom poštovanju radnom okruženju (Van Dernoort Lipsky i Burk, 2009; Goleman, 1995).

Resursi za čitanje

- American Psychological Association (APA) (n.d.) *The road to resilience*. Dostupno na: <https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience> (Pristupljeno: 26. novembar 2024.)
- Bauer, J. (2013) *Warum ich fühle, was du fühlst: Intuitive Kommunikation und das Geheimnis der Spiegelneurone*. München: Heyne Verlag.
- Brown, B. (2010) *The gifts of imperfection: Let go of who you think you're supposed to be and embrace who you are*. Center City: Hazelden Publishing.
- Deutsches Bundesamt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin (BAuA) (2021) *Psychische Gesundheit in der Arbeitswelt: Prävention von Burnout und Stress*. Dostupno na: <https://www.baua.de> (Pristupljeno: 26. novembar 2024.)
- Figley, C. R. (1995) 'Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview', in Figley, C. R. (ed.) *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. New York: Routledge.
- Fröhlich-Gildhoff, K. and Rönau-Böse, M. (2019) *Resilienzförderung in der Kita: Ein Praxishandbuch*. Freiburg: Herder.
- Goleman, D. (1995) *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.
- Haug-Schnabel, G. and Bensel, J. (2021) *Achtsamkeit und Empathie in der Kita: Grundlagen für eine gelingende pädagogische Arbeit*. Freiburg: Herder Verlag.
- Hochschild, A. R. (1983) *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hofmann, S. G. and Asnaani, A. (2020) *Selbstakzeptanz und Achtsamkeit: Stressbewältigung für ein erfülltes Leben*. Berlin: Springer Verlag.
- Kabat-Zinn, J. (2003) *Achtsamkeit für Anfänger*. Freiburg: Arbor Verlag.
- Lefebvre, C. (2018) *Resilienzförderung in der Frühpädagogik: Grundlagen und Praxisbeispiele*. Wiesbaden: Springer Verlag.
- Luthar, S. S. and Cicchetti, D. (2000) 'The construct of resilience: Implications for interventions and social policies', *Development and Psychopathology*, 12(4), pp. 857–885.
- Maslach, C. and Leiter, M. P. (2016) *Burnout: A guide to identifying burnout and pathways to success*. Cambridge: Harvard University Press.
- Neff, K. D. and Germer, C. K. (2021) *Achtsames Selbstmitgefühl: Wie wir uns von destruktiver Selbstkritik befreien können*. Freiburg: Arbor Verlag.
- Neff, K. D. (2011) *Self-compassion: Stop beating yourself up and leave insecurity behind*. New York: HarperCollins.
- Nussbaumer, A. (2015) *Selbstfürsorge: Psychische Widerstandskraft durch achtsamen Umgang mit sich selbst*. Weinheim: Beltz.
- Schaufeli, W. B. and Bakker, A. B. (2004) 'Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study', *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), pp. 293–315.
- Schmid, H. and Hasenstab, B. (2017) *Resilienz: 7 Schlüssel für mehr innere Stärke*. München: Kösel Verlag.
- Schubert, M. and Strätz, M. (2017) *Achtsamkeit in der frühen Bildung und Erziehung: Eine Anleitung für die Praxis*. Weinheim: Beltz.
- Siegel, D. J. (2012) *The mindful brain*. New York: Norton & Company.
- Stamm, B. H. (2010) *The concise ProQOL manual*. 2nd edn. Pocatello, ID: ProQOL.org.
- Taggart, G. (2011) 'Don't we care? Exploring the role of childcare practitioners in the early years', *Early Years: An International Research Journal*, 31(1), pp. 85–95.
- Van Dernoot Lipsky, L. and Burk, C. (2009) *Trauma stewardship: An everyday guide to caring for self while caring for others*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- World Health Organization (WHO) (2019) *Burn-out an "occupational phenomenon": International classification of diseases*. Dostupno na: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases> (Pristupljeno: 26. novembar 2024.)
- Zimmer, J. (2019) *Kinder achtsam begleiten: Impulse für eine pädagogische Haltung*. Weinheim: Beltz Verlag.

Activity resources

3.5.1. Ime aktivnosti	Relaksacija		
Svrha aktivnosti	Svrha aktivnosti je vježbanje tehnika disanja kako bi se pomoglo učesnicima da smanje stres i napetost u izazovnim situacijama, obrate pažnju na svoje potrebe i tretiraju sebe s ljubavlju u cilju unapređenja mentalnog zdravlja.		
Ishodi učenja	- Prakticirati tehnike svjesnosti i samorefleksije kako bi poboljšali samosvijest, regulirali emocije i efikasno upravljali stresom - Koristiti strategije i resurse za brigu o sebi, kao što su redovna tjelovježba, hobiji, mreže socijalne podrške, supervizija i mogućnosti profesionalnog razvoja - Dati prioritet brizi o sebi kao ključnoj komponenti etičke prakse i odgovornog pružanja njege		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☒ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☒ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	5 – 10 minuta		
Potrebni materijali	- tih i udoban prostor bez ometanja - prostirke, jastuci ili stolice za učesnike da udobno sjednu ili legnu - tiha muzika u pozadini ili ambijentalni zvukovi za stvaranje umirujuće atmosfere – opcionalno		
Upute za realizaciju aktivnosti	- Osigurajte da je okruženje tiho i bez distrakcija. Kratko objasnite svrhu vježbe (npr. Smanjenje stresa i napetosti). - Objasnite pažljivo korake vježbe učesnicima. Naglasite važnost mirnog okruženja i fokusiranja na disanje. - Vodite učesnike kroz vježbu disanja dajući upute korak po korak: - Sjedite tako da vam je udobno - Ukoliko želite i možete, zatvorite oči - Udahnite na nos dok brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4) - Zadržite dah i brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4) - Izdahnite polako kroz usta u jednom izdahu (brojite sporo 1-2-3-4) - Zadržite dah i brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4) - Udahnite na nos dok brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4) - Zadržite dah i brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4) - Izdahnite polako kroz usta u jednom izdahu (brojite sporo 1-2-3-4) - Zadržite dah i brojite do 4 (brojite sporo 1-2-3-4)..... - Sjedite mirno i dišite normalno. Objasnite učesnicima da ukoliko urade ovu aktivnost najmanje 3 puta uzastopno, primjetit će kako napetost i nervoza se značajno smanjuju.		

4. Posmatrajte učesnike dok rade vježbu, osiguravajući da korake izvode ispravno. Nježno ispravite i pokažite ukoliko neko pravi pogreške.
5. Nakon završene vježbe, zamolite učesnike da podijele kako se osjećaju i svoje iskustvo u vježbi.
6. Razgovarajte o prednostima i potencijalnim situacijama u kojima se ova tehnika disanja može koristiti.
 - Vježbe opuštanja su odličan način za smirenje u vrlo kratkom vremenskom periodu, posebno kada je osoba pod stresom. Također su dobre za podršku u nošenju sa svakodnevnim izazovima. Podsjetite učesnike da se ovaj alat može koristiti svaki put kada osjećaju da su u stresu. Potaknite ih da redovno vježbaju kako bi se bolje upoznali s tehnikom.

Komentari

Preuzeto:
Heidenberger, B. (n.d.) *Zeitblüten*. Dostupno na: <https://www.zeitblueten.com/wp-content/uploads/entspannungsuebung-anleitung.pdf> (Pristupljeno: 17. decembar 2024.)

3.5.2. Ime aktivnosti	Briga o sebi		
Svrha aktivnosti	Svrha aktivnosti je promovisanje lične samosvijesti i jačanje otpornosti, uvođenjem mindfulnessa, tehnike samorefleksije koja omogućava profesionalcima da se fokusiraju na sadašnjost i postanu svjesniji svojih osjećaja i misli.		
Ishodi učenja	■ Prakticirati tehnike svjesnosti i samorefleksije kako bi poboljšao samosvijest, regulirali emocije i efikasno upravljali stresom ■ Koristiti strategije i resurse za brigu o sebi, kao što su redovna tjelovježba, hobiji, mreže socijalne podrške, supervizija i mogućnosti profesionalnog razvoja ■ Prihvatiti vlastite emocije, stavove i percepciju ■ Otvoreno razgovarati o ličnim emocijama i potrebama s drugima		
Interaktivne metode i tehnike	☐ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☒ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☒ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	30 minuta		
Potrebni materijali	■ Stolice u krugu ■ Jedna svijeća, jedna šibica i kutija za šibice ■ Male svijeće (po jedna za svakog učesnika) ■ Dekorativni materijali poput različitog kamenja, opruga, staklenih perlica, malih drvenih štapića... ■ Tiha muzika u pozadini ili ambijentalni zvukovi za stvaranje umirujuće atmosfere – opcionalno		
Upute za realizaciju aktivnosti	Pripreme: Postavite stolice u krug. U sredini kruga postavite jednu svijeću i jednu šibicu sa kutijom šibica. Pripremite materijal za dekoraciju i male svijeće i ostavite ih sa strane. 1. Objasnite svrhu slušanja priče, kako biste pomogli učesnicima da postanu svjesniji i prisutniji u trenutku: 2. "Čućete priču o hrabrosti da se suočimo sa situacijom. Ona podstiče ljude da napuste svoju zonu udobnosti i ostvare svoj puni potencijal, čak i ako to uključuje izazove." 3. Zamolite učesnike da se udobno smjeste i naprave nekoliko dubokih i sporih udisaja i izdisaja. 4. Polako pročitajte tekst:		

Šibica i svijeća

Došao je dan kada je šibica rekla svijeći: "Dobila sam zadatak da te zapalim". "O ne", uzviknula je svijeća u panici, "Ne želim to. Čim počnem gorjeti, moji dani su odbrojani. Niko se više neće diviti mojoj ljepoti".

Šibica je odgovorila: "Želiš li ostati hladna i ukočena cijeli život, a da prije toga nisi živjela?"

„Ali gorenje boli i iscrpljuje mi snagu“, šapnula je svijeća, nesigurna i puna straha. „To je istina“, odgovorila je šibica, „ali to je tajna našeg poziva. Pozvani smo da budemo svjetlost. Ono što ja mogu učiniti je malo. Ali ako te ne upalim, propuštam smisao svog života. Stvorena sam da zapalim vatru. Ti si svijeća. Stvoren si da siješ za druge i zračiš toplinom. Sva bol, patnja i energija koju daješ, bit će pretvoreni u svjetlost. Nećeš ugasnuti kada proždreš sebe. Drugi će prenijeti tvoju vatru. Samo ako poštetiš sebe, umrijet ćeš.“ Tada je svijeća ošišala fitilj i progovorila puna očekivanja: „Molim te, upali me.“

4. Zamolite jednog učesnika za zapali svijeću.
5. Postavite ukrasni materijal i male svijeće pored svijeće u sredinu i pokažite sljedeće korake učesnicima:
6. Sa ukrasnim materijalom napravite 'zraku svjetlosti' koja počinje od središnje svijeće i ide do jednog učesnika koji odaberete.
7. Zapalite malu svijeću na središnju svijeću i predajte malu svijeću učesniku prema kojem ste napravili zraku svjetlosti.
8. Predajte svijeću sa izrečenom željom, npr. "Želim ti da uvijek imaš osobu pored sebe koja te voli."
9. Sada učesnik koji je dobio svijeću može dati svijeću sljedećem učesniku (na isti način)
10. Nakon što svi učesnici prime svijeću, zaključite sa sažetkom: "Naša svijeća je prepoznala smisao svog života. Poslala nam je svjetlost i radost. Rezultat je prekrasna slika sa zrakama svjetlosti. Upućene su dobre želje koje su nas dirnule. Nadam se da ćemo svi otkriti za čim gorimo i koja je naša svrha u životu."
11. Nakon aktivnosti, ohrabrite učesnike da razmisle o iskustvu i podijele kako su se osjećali ili šta su primijetili.
12. Razgovarajte o tome kako mindfulness može pomoći u upravljanju stresom i poboljšanju emocionalne svijesti.

Komentari

Brojne su naučne studije koje su istraživale vezu između samopercepcije i otpornosti. Jedna studija koja je posebno relevantna proveli su Brissette, Scheier i Carver (2002). U svojoj studiji otkrili su da ljudi sa snažnom samopercepcijom imaju tendenciju da bolje reaguju na stresne događaje i brže se oporavljaju od neuspjeha.

Preuzeto:

Stifter, K. (2024.) *Wie Selbstwahrnehmung deine Resilienz fördert*. Dostupno na: <https://sinnstifterei.net/selbstwahrnehmung-ueben/> (Pristupljeno: 10. decembar 2024.)

3.5.3. Ime aktivnosti	Samorefleksija: SWOT analiza		
Svrha aktivnosti	Ova aktivnost podržava učesnike da razmisle o svojim ličnim snagama, slabostima, kao i prilikama i rizicima. Aktivnost će omogućiti učesnicima da postanu svjesniji svog potencijala ili da identifikuju područja koja zahtijevaju poboljšanje, te na taj način kreiraju strukturirane profesionalne i lične planove.		
Ishodi učenja	■ Prepoznati kada lični problemi mogu utjecati na profesionalni učinak ■ Objektivno procijeniti vlastito ponašanje i emocije ■ Prepoznati i prihvatiti ograničenja vlastitih kompetencija, stručnosti i odgovornosti		
Interaktivne metode i tehnike	☒ Individualni rad ☐ Rad u parovima ☒ Rad u malim grupama ☒ Grupni rad	☐ Brainstorming ☐ Prezentacija ☒ Demonstracija ☐ Diskusija ☐ Debata ☐ Priča ☐ Okrugli sto ☐ Rješavanje problema	☐ Studija slučaja ☐ Igranje uloga ☐ Upitnik/kviz ☐ Vođena fantazija ☒ Tjelesna vježba ☐ Igra ☐ Drugo _____
Vremenski okvir	20 minuta		
Potrebni materijali	■ tih i udoban prostor bez ometanja ■ prostirke, jastuci ili stolice za učesnike da udobno sjednu ili legnu ■ tiha muzika u pozadini ili ambijentalni zvukovi za stvaranje umirujuće atmosfere – opcionalno ■ papir i olovke		
Upute za realizaciju aktivnosti	1. Objasnite učesnicima koncept SWOT analize, navodeći četiri područja: snage, slabosti, prilike i prijetnje. 2. Pojasnite da se ova analiza može koristiti i za samoprocjenu i za strateško planiranje. 3. Provedite učesnike kroz sljedeće korake SWOT analize: 1) Identifikujte svoje snage Počnite s procjenom svojih snaga. Uzmite u obzir i tehničko i metodološko znanje, kao i lične osobine i sposobnosti. Šta radite dobro? Koje jedinstvene vještine ili talenti vas izdvajaju? Zapitajte se: "U čemu sam prirodno dobar?", "Koja specijalistička znanja i vještine posjedujem?", "Koja karakteristika mi omogućava da radim svoj posao najbolje što mogu?", "Šta bi drugi ljudi rekli da su moje snage?", "Koje prednosti imam koje nemaju svi?" 2) Procjenite svoje slabosti Identifikujte svoje slabosti. Koja područja bi se mogla poboljšati? Postoje li vještine ili kvalitete koje vam nedostaju ili na kojima trebate raditi? Zapitajte se: "Šta mi predstavlja izazov?", "Koji su nedostaci u mom obrazovanju, obuci ili vještinama?", "Koje od mojih navika me sprečavaju da dam sve od sebe?", "Šta izbjegavam jer mi nedostaje samopouzdanja?", "Šta drugi vjerovatno vide kao moje slabosti?" 3) Istražite prilike Razmislite o mogućnostima profesionalnog i ličnog razvoja. Prilike često proizlaze iz vaših snaga. Koje mogućnosti postoje za rast ili nove ciljeve? Zapitajte se: "Koje opcije imam da ojačam svoje snage i eliminišem svoje slabosti?"		

	4) Procjenite prijetnje Razmislite o potencijalnim negativnim dešavanjima ili rizicima s kojima se možete suočiti. To može proizaći iz ličnih slabosti, vaše trenutne situacije ili promjena u vašem okruženju. Zapitajte se: "Koji vanjski ili unutrašnji faktori bi mogli ugroziti moj napredak, odnosno ometati moj dalji razvoj?" 4. Dajte učesnicima vremena da na papiru napišu svoju SWOT analizu. 5. Refleksija i diskusija: zamolite učesnika, ako žele, da podijele svoje iskustvo i razmišljanja s drugima. Potaknite grupnu diskusiju o tome šta su učesnici otkrili o sebi i kako mogu koristiti analizu za svoj lični ili profesionalni razvoj.
Komentari	Rezultati analize mogu se "objektivizirati" ako se SWOT analiza radi i iz perspektive pojedinca (slika o sebi) i iz perspektive nekoga ko mu je blizak (vanjska slika). Vanjsko gledište može pomoći u identificiranju slijepih tačaka i ponuditi sveobuhvatniju sliku njihove situacije. Preuzeto: Moritz, A. (n.d.) <i>Persönliche SWOT-Analyse durchführen – für mehr Selbstbewusstheit und mehr Selbstbewusstsein</i>. Dostupno na: <i>Persönliche SWOT-Analyse für mehr Selbstbewusstsein</i> (Pristupljeno: 17. decembar 2024.)

Reference

- American Psychological Association (APA) (n.d.) *The road to resilience*. Dostupno na: <https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience> (Pristupljeno: 26. novembar 2024.)
- Figley, C. R. (1995) 'Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview', in Figley, C. R. (ed.) *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. New York: Routledge.
- Goleman, D. (1995) *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.
- Heidenberger, B. (n.d.) *Zeitblüten*. Dostupno na: : <https://www.zeitblueten.com/wp-content/uploads/entspannungsuebung-anleitung.pdf> (Pristupljeno: 17. decembar 2024.)
- Kabat-Zinn, J. (2003) *Achtsamkeit für Anfänger*. Freiburg: Arbor Verlag.
- Maslach, C. and Leiter, M. P. (2016) *Burnout: A guide to identifying burnout and pathways to success*. Cambridge: Harvard University Press.
- Moritz, A. (n.d.) *Persönliche SWOT-Analyse durchführen – für mehr Selbstbewusstheit und mehr Selbstbewusstsein*. Dostupno na: : Persönliche SWOT-Analyse für mehr Selbstbewusstsein (Pristupljeno: 17. decembar 2024.)
- Schaufeli, W. B. and Bakker, A. B. (2004) 'Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study', *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), pp. 293–315.
- Siegel, D. J. (2012) *The mindful brain*. New York: Norton & Company.
- Stamm, B. H. (2010) *The concise ProQOL manual*. 2nd edn. Pocatello, ID: ProQOL.org.
- Stifter, K. (2024.) *Wie Selbstwahrnehmung deine Resilienz fördert*. Dostupno na: <https://sinnstifterei.net/selbstwahrnehmung-ueben/> (Prsitupljeno: 10. decembar 2024.)
- Van Dernoot Lipsky, L. and Burk, C. (2009) *Trauma stewardship: An everyday guide to caring for self while caring for others*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers

Materijal je kreiran u okviru Erasmus+ projekta INDEAR – – Inkluzija i raznolikost u predškol-skom odgoju i obrazovanju (KA220-BY-23-25-161951).

PROJEKT KOORDINATOR:

Volkshochschule im Landkreis Cham e. V., Njemačka

PARTNERI:

Fachakademie für Sozialpädagogik Furth im Wald, Njemačka

Berufsfachschule für Kinderpflege Furth im Wald, Njemačka

Udruženje Prijateljice obrazovanja – Amica Educa, Bosna i Hercegovina

CEIP Flor de Azahar, Španija

Leonardo Progetti Sociali, Italija

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Lodzi, Poljska

LICENCA:

Ovaj rad je licenciran pod Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International:

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

OBJAVLJENO:

2025

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA).

Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Project number: KA220-BY-23-25-161951

Co-funded by
the European Union